

13. ხალვაში მ., კერამიკული ტარა გონიო-აფსაროსიდან. – გონიო-აფსაროსი II. ბათუმი, 2002.

Shota Mamuladze
Nargiz Surmanidze

Main results of research carried out in Gonio-Apsarus 2014

Summary

The paper deals with the main outcomes of archaeological excavations in 2014 on this area. There were Ottoman (XVI-XIX centuries), the Roman epoch (I-III centuries AD) and Dune (VIII-VII centuries BC) cultural layers. Particular attention is drawn to Roman period's various destination remnants of old structures, water and sewage systems. During excavations turned out quite interesting materials at the same times.

**ახალი ქვის ხანის სამეურნეო იარაღები
სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოდან**

ახალი ქვის ხანა (ნეოლითი) კაცობრიობის ისტორიის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი პერიოდია. ამ დროს მოხდა თვისებრივი ძვრები. განვითარდა ქვის ინდუსტრია, ისწავლეს ქვის მაგარი ქანებისაგან ხეხვისა და გაპრიალების გზით იარაღების დამზადება, ქვის გახვრეტა. გაჩნდა იარაღების ახალი სახეები: ხელსაფქვავეები, თოხისებური, ბარისებური, წერაქვისებური იარაღები, სამკელი დანები, ხერხები, სანაფები, ცულები, სათლელები, სატეხები და სხვა; დაეუფლნენ მეთუნეობას, დაიწყეს მარცვლეულის ველური ჯიშების კულტივირება, მოიშინაურეს გარეული ცხოველები და საფუძველი ჩაუყარეს მიწათმოქმედებას, მესაქონლეობას და ფეიქრობას.

ნეოლითი დედამიწის სხვადასხვა უბანზე სხვადასხვანაირად თარიღდება. ჩვენთან, საქართველოში კი მიღებულია ნეოლითის შემდეგი ქრონოლოგიური ჩარჩოები ძვ.წ. VIII-VI ათასწლეულები.

ნეოლითური კულტურის ძეგლები უმთავრესად დასავლეთ ამიერკავკასიაშია აღმოჩენილი, სადაც შესანიშნავი კლიმატური გარემო, რელიეფი და მრავალფეროვანი მცენარეული საფარი ქმნიდა უაღრესად ხელსაყრელ პირობებს ცხოველთა მოშინაურებისა, ე.ი. მესაქონლეობისა და მეცხოველეობის განვითარებისათვის [ლორთქიფანიძე; 2002: 50]. სხვადასხვა დროს წარმოებული არქეოლოგიური კვლევა-ძიებების შედეგად სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს (აჭარა-გურია) ძეგლებზე აღმოჩნდა მრავალფეროვანი არქეოლოგიური მასალა. შეიძლება გამოვყოთ ზოგიერთი საინტერესო ნიმუში. პირველ რიგში აღსანიშნავია, ქვის გაპრიალებული ცულები.

როგორც ითქვა, ნეოლითის ეპოქის უმთავრეს სიახლენოვაციას ქვის დამუშავების ტექნიკაში გახეხვა-გაპრიალება წარმოადგენს. პირველად კაცობრიობის ისტორიაში ჩნდება ქვის გაპრიალებული ცული. მისი ფუნქცია პირველ რიგში ტყეების გაჩეხვა და მოჭრილი ხეების შემდგომი დამუშავებით ეს კი აუცილებელი იყო საცხოვრებელი სახლებისა თუ სხვა დამხმა-

რე ნაგებობათა გასამართავად.

გაპრიალებული ცულები მრავლადაა აღმოჩენილი გურიანთის, მამათის, ანასეულის [ნებიერიძე; 1972], მახვილაურის [გოგიტიძე; 1978], ლუმურიშის [კალანდაძე; 1973], კისტრიკის [Лукин; 1950], ოდიშის [კალანდაძე; 1939] ნეოლითურ ნამოსახლარებზე. აღნიშნული იარაღი ფართოდაა გავრცელებული მთელ დასავლეთ საქართველოს ნეოლითურ სადგომებზე. მას ქვის იარაღთა შორის ერთ-ერთი საპატიო ადგილი უკავია.

გაპრიალებული ცულები რამდენიმე ათეული აღმოჩნდა მახვილაურის ნამოსახლარზე (ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი). თითქმის ყველა მათგანს ოვალური განივკვეთი და გვერდს სწორი გაპრიალებული ნახნაგები ახასიათებს (ტაბ. I/1). უმეტესს გვერდითი ნახნაგები სამუშაო პირიდან ყუის ბოლოსკენ დაჰყვება. ისინი ყველა ორმხრივლესილია. ცულების ყუა დამუშავებულია ე.წ. “წერტილოვანი” ტექნიკით, რომელიც ფართოდაა გავრცელებული ოდიშის ტიპის ძეგლებში და უცნობია ანასეულ I-თვის. მახვილაურის ცულებში ორი ჯგუფი გამოიყოფა: პირველი ყუისადაც სამუშაო პირისაკენ ფართოვდება, მეორე კი ყუიდან სამუშაო პირისაკენ [გოგიტიძე; 1978: 101].

ქვის გაპრიალებული ცულები დიდი რაოდენობით მომდინარეობს გურიანთის ნამოსახლარიდან, რომელიც მდებარეობს ვ. კვერელეიძის საკარმიდამო ნაკვეთში სოფ. გურიანთაში, მდ. სკურდუმის ბორცვზე. 2003-2008 წწ. საგაზაფხულო მიწის სამუშაოების დროს შეგროვდა მრავალფეროვანი მასალა. კოლექციაში გამორჩეული ადგილი უჭირავს რიყის ქვის იარაღებს, მათ შორის ცულებს, რომელთა რაოდენობა რამდენიმე ათეულით განისაზღვრება. ისინი სხვადასხვა ზომისა და ფორმისანი არიან. ყველა მათგანი რიყის ქვაზეა დამზადებული. გვხვდება როგორც ორმხრივლესილი უნახნაგო, ისე ნახნაგიანი ცულები. თითქმის ყველა მათგანის სამუშაო პირი გახეხილ-გაპრიალებულია. ეტყობა გამოყენების კვალი. მათ შორის ყურადღებას იქცევს თითქმის ბოლომდე გაპრიალებული ცული (ტაბ. I/2). ორმხრივლესილი, უნახნაგო, მოგრძო გაპრიალებილი ცული ოვალურგანივკვეთიანი. თავი გადატეხილ-წაკვეთილი აქვს. სამუშაო პირი ოვალური და ვიწროა, რომელიც ყუისაკენ თანდათანობით ფართოვდება. სიგრძე 17 სმ, სიგანე 4,5-6 სმ. ეტყობა ხანგრძლივი გამოყენების კვალი [ჩხატარაშვილი; 2011: 85].

გურიანთის ცული გაპრიალების თვალსაზრისით დღემდე ითვლებოდა იშვიათ აღმოჩენად. 2012 წ. ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტ სოფ. ჯვარცხმაში, ლ. თოდუას საკარმიდამო ნაკვეთში მიწის დამუშავების დროს აღმოჩნდა ახალი ქვის ხანის მასალა, რომელთა რაოდენობა ათეულზე მეტია. მონაპოვართაგან აღსანიშნავია ქვის 3 ცული. ისინი ორმხრივლესილია, უნახნაგო, ეტყობა გამოყენების კვალი. ამათგან განსაკუთრებით გამოირჩევა მთლიანად გაპრიალებული ქვის ცული (ტაბ. 1/3). მისი სიგრძეა 17,5 სმ, სიგანე 4,5–7 სმ შორის მერყეობს. იგი მოგრძო სოლისებური ფორმისაა; ყუის მხარეს თანდათანობით ვიწროვდება. აქვს ოვალური და ფართო სამუშაო პირი [ჩხატარაშვილი; 2013: 5].

აღსანიშნავია, რომ ჯვარცხმაში აღმოჩენილ ცულს, მთლიანად გაპრიალების თვალსაზრისით ანალოგი არ გააჩნია. შეიძლება ითქვას, რომ იგი „იუველურულ ნამუშევარს“ წარმოადგენს.

ამასთან ერთად, უმნიშვნელოვანეს აღმოჩენად შეიძლება ჩაითვალოს სამხრეთ–დასავლეთ საქართველოს ძეგლებზე მოპოვებული ქვის თოხისებრი იარაღები, რომლებიც დღემდე მხოლოდ ორ ძეგლზეა ფიქსირებული. ერთ-ერთი მათგანი 1969 წ. ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტ სოფ. მახვილაურში აღმოჩნდა (ტაბ. 1/4); დამზადებულია შავი ფერის ბაზალტის ანატკეცზე [გოგიტიძე; 82]. მეორე კი ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტ სოფ. ჯვარცხმაში. მახვილაურის იარაღის მსგავსად, ესეც შავი ფერის ბაზალტის ანატკეცზეა შექმნილი (ტაბ. 1/5). იარაღის ორივე სიბრტყე ამოზრცულია, ყუის მხარეს ორივე გვერდზე აქვს ღრმა ამონადარი. ყუა გამოყოფილია. სამუშაო პირი ოვალური, რომელსაც ეტყობა ხმარების კვალი. სიგრძე 10 სმ–ია [ჩხატარაშვილი; 5].

მსგავსი იარაღები იშვიათ მონაპოვართა რიცხვს განეკუთვნება და ჯერჯერობით ანალოგი დასავლეთ ამიერკავკასიის ძეგლებს შორის არსად ეძებნება.

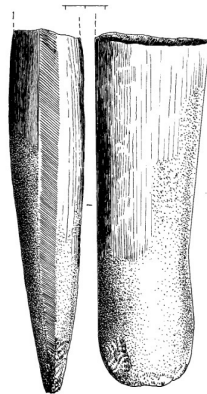
ამგვარად, ზემოთ აღწერილი არქეოლოგიური მასალა სამეცნიერო თვალსაზრისით მეტად საინტერესოა. მონაპოვრები ახალი ქვის ხანით თარიღდება.

როგორც ვხედავთ, სამხრეთ–დასავლეთ საქართველოს ძეგლებიდან წარმოდგენილი ახალი ქვის ხანის სამეურნეო ია-

რაღები მეტად მნიშვნელოვან მონაპოვართა რიცხვს განეკუთვნებიან, თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ საკვლევი ტერიტორია ექცევა საკაცობრიო ცივილიზაციის იმ კერათა რიცხვში (ძველი შუამდინარეთი, ბალკანეთი, ინდოეთი, ჩინეთი), სადაც პირველად დაიწყო მითვისებითი, შემგროვებლური მეურნეობიდან მწარმოებლურ, კულტურულ მეურნეობაზე გადასვლა (მინათმოქმედება, მესაქონლეობა, ფეიქრობა, მეთუნეობა) ამათი მეცნიერული კიდევ უფრო გაიზრდება.

ქვის გაპრიალებული ცული
(მახვილაური)

ქვის გაპრიალებული ცული
(გურიანთა)

გაპრიალებული ქვის თოხისებრი იარაღი თოხისებრი იარაღი
ცული (ჯვარცხმა) (მახვილაური) (ჯვარცხმა)

ლიტერატურა:

1. გოგიტიძე სერგო., სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ნეოლითური კულტურა, თბ., 1978
2. კალანდაძე ალ., მეზოლითურ და ნეოლითურ კულტურათა ნაშთები საქართველოში, ენიმკის მოამბე, ტ. IV, № 3, თბ., 1939
3. კალანდაძე კ., ლუმურიშის ნეოლითურ ნამოსახლარზე 1970 წელს ჩატარებულ სამუშაოთა შედეგები.- მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის, ტ. V, თბ., 1973, გვ. 125-139
4. ლორთქიფანიძე ო., ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან, თბ., 2002
5. ნებიერიძე ლ., დასავლეთ ამიერკავკასიის ნეოლითი, თბ., 1972
6. ჩხატარაშვილი გ., ქვის გაპრიალებული ცულები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოდან (გურიანთა).- ჟურნ. „ჭოროხი“, № 4, 2011, გვ. 88-90
7. ჩხატარაშვილი გ., ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტ სოფ. ჯვარცხმიდან.- ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის შრომები V, თბ., 2013, გვ. 5-7
8. Лукин Л. А. Неолитическое селище Кистрик близ Гудаут.- СА, XII, 1950, с. 247-286

Guram Chkhatarashvili

New stone age economic tools from South-Western Georgia

Summary

In this paper we discuss some economic tools (polished stone axes, hoe-like tools) discovered in south-western Georgia by archaeological investigations. This archaeological materials are important and dates back to Neolithic period (VII-VI millenium B.C.).

**გვიანი შუა საუკუნეების იზნიკური კერამიკა
გონიო-აფსაროსიდან**

ცნობილია, რომ თიხის ჭურჭელი საიმედო წყაროს წარმოადგენს ამა თუ იმ ძეგლის ისტორიისა და ცალკეული ქრონოლოგიური ეტაპების აღსადგენად. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული სამეთუნეო ნაწარმის შესწავლა საშუალებას გვაძლევს გარკვეული წარმოდგენა ვიქონიოთ სხვადასხვა ეპოქის საზოგადოების გემოვნებაზე, ადამიანთა მოთხოვნილებაზე, კერამიკული წარმოების მასშტაბებისა და მწარმოებელთა დონის შესახებ (მინიშვილი, 1976: 5). გარდა ამისა, კერამიკული ფორმების, სხვადასხვაობა, მათზე გამოსახული ორნამენტის შესწავლა გვეხმარება დაახლოებით მაინც აღვადგინოთ მათი განვითარების საფეხურები. განვასხვაოთ ერთმანეთისაგან სხვადასხვა ქვეყნის, ქალაქისა და საწარმოო ცენტრის ჭურჭელი (მინიშვილი, 1967: 285).

კერამიკული ნაწარმის გაჩენა ჯერ კიდევ ნეოლითურ პერიოდს უკავშირდება, დროთა განმავლობაში იხვეწებოდა როგორც ფორმები და სახეები, ისე დამზადების ტექნიკა და დეკორი. ისტორიის ცალკეულ ეტაპებზე ჩნდება სხვადასხვა ორნამენტებით გაფორმებული ჭურჭელი. ამ თვალსაზრისით საინტერესო პერიოდს წარმოადგენს VII-VIII სს, რადგან სწორედ ამ პერიოდში, ვრცელდება სასანური ხანის ლითონის ჭურჭლის მსგავსი თიხის ჭურჭელი, რომლის ზედაპირი ჭიქურით იფარება და ამით იგი უახლოვდება ძვირფასი ლითონის ჭურჭელს (ქარციძე, 2010: 85). დგება ახალი ეტაპი კერამიკის დამზადებაში – იწყება მოჭიქული კერამიკის წარმოება, რომელიც მზადდებოდა შუა საუკუნეების პერიოდის ყველა ეტაპზე, სხვადასხვა ქვეყნებსა და საწარმოო ცენტრებში.

XV ს დაიწყო კიდევ ერთი ახალი ეტაპი, კერამიკული ნაწარმის დამზადების ისტორიაში. ამ დროიდან ჩნდება თვისებრივად კერამიკის ახალი სახეობა, ფაიანსი რომელიც დამზადებულია თეთრი კეცისაგან. სახელწოდება მომდინარეობს იტალიის ქალაქ ფაენცადან, რომელიც XVI ს დასაწყისში კერამიკუ-

ლი წარმოების ერთი ცნობილი ცენტრთაგანი იყო (მამიაშვილი, 1976:5).

წინამდებარე სტატიაში თქვენს ყურადღებას სწორედ ამ ტიპის კერამიკულ ნაწარმზე შევაჩერებთ, რომლებიც არქეოლოგიური გათხრების შედეგად, მრავლად არის აღმოჩენილი გონიო-აფსაროსის მუზეუმ-ნაკრძალის ციხისა და ნაქალაქარის ტერიტორიაზე და მომდინარეობს თურქეთის საწარმოო ცენტრებიდან იზნიკიდან და ქუთაიიდან. ამჯერად იზნიკურ ნაწარმზე გვექნება საუბარი.

როგორც ცნობილია, თეთრკეციანი კერამიკის დამზადება XV ს შუახანებში, ჩინური ფაიფურის მიბაძვით იწყება. ფაიფური ჩინეთში პირველად ჯერ კიდევ X ს დაამზადეს, მაგრამ ხმელთაშუაზღვისპირეთში XV ს ბოლომდე არ იყო რეგულარული სავაჭრო პროდუქტი. მისი წარმოების საიდუმლოება ევროპაში მხოლოდ, XVIII ს აღმოაჩინეს, როცა მასობრივად წარმოებული ყავის ფინჯნები იყიდებოდა თურქეთის სავაჭრო ადგილებში, განსაკუთრებით კი, მეისენში (გერმანია)(შკარტისი, 2009: 223). ფაიფურის ნაწარმი თავისი სილამაზის გამო, საკმაოდ ძვირი ღირდა, რადგან გაფორმებული იყო სხვადასხვა სახის მდიდარი და მრავალფეროვანი დეკორაციებით. ამიტომ, მე-XV ს ბოლოს და XVI ს დასაწყისში განვითარდა ფაიფურის პროდუქციის წარმოება, რომელიც მოხატული იყო კობალტის ლურჯი საღებავით თეთრ ფონზე და ძალიან გავდა ჩინურ ფაიფურს. ამ ტიპის კერამიკაზე ჩინური ფაიფურის აშკარა გავლენა, შესაძლოა XIV ს იუანის და XV ს მინის ფაიფურის ნაწარმისაგან მომდინარეობდეს (შკარტისი, 2009: 224). სხვადასხვა ქვეყნის ხელოსნები ცდილობენ ისეთი ნაწარმი შექმნან, რომელიც ახლოს იქნებოდა ფაიფურის ნაწარმთან. გამონაკლისი არც თურქეთში მოღვაწე ხელოსნები იყვნენ.

იზნიკური კერამიკის ადრეული ნიმუშები თავდაპირველად ცნობილი იყო, როგორც ქუთაჰიის კერამიკის აბრაჰამის სტილი და ფიქრობდნენ რომ წარმოებული იყო ქუთაჰიაში. ამის მიზეზი იყო ის რომ, გოლდმანის მიერ ინგლისში იზნიკური კერამიკის კოლექციაში ნაპოვნ რამოდენიმე ფორმას ქონდა სომხური წარწერა „1510 აბრაჰამის ქუთჰია“. ეს არასწორი სახელწოდება ამ ტიპის ლურჯად მოხატული თეთრკეციანი კერამიკი-

სა დამკვიდრდა, როგორც ქუთაჰიის კერამიკის აბრაჰამის სტილი. მაგრამ, 1963 წელს ო. ასლანაფას მიერ იზნიკში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგად გაირკვა, რომ ამ სტილის კერამიკის საწარმოო ცენტრი იყო ქ. იზნიკი (სლანაპა: 1965:16-31; 1969: 62-73; 1971; 1984). ხოლო, ქუთაჰიას ეჭირა მეორე ადგილი პროდუქციის წარმოებაში, როგორც იზნიკის საწარმოო ცენტრის დამხმარეს (ირმიზი, 2004: 85).

იზნიკური კერამიკა მოიცავს განვითარების სამ ძირითად ფაზას. კლასიფიკაცია დაფუძნებულია კერამიკის ფერებსა და მხატვრულ გაფორმებაზე: იზნიკი I (აბრაჰამის ქუთჰაია -- 1480/90–1525/30 წწ). იზნიკი II (დამასკოს სტილი – 1525/1530 – 1555 წწ). იზნიკი III (როდოსის სტილი – 1555–1700 წწ). ეს სამი ფაზა შეესაბამება ძირითად ცვლილებებს ფერების გამოყენებაში (შკარტის, 2009: 217). მათი ქრონოლოგიის საფუძველზე შეიქმნა ფაქტობრივი დათარიღებული ნიმუშები. იზნიკური კერამიკის მკვლევარ ჰეისის დასკვნით, როდესაც ჩნდება ახალი ფერი, ეს დასაწყისია ახალი ფაზის, თუმცა ძველი ფერადი სქემები მთლიანად არასდროს არ ქრება (აყეს 1992: 244–256).

იზნიკი I – ის კერამიკა მოხატულია თეთრ ფონზე, გამჭვირვალე ჭიქურის ქვეშ ლურჯი კობალტის საღებავით. ამასთან კობალტის ორი შეფერილობაა გამოყენებული, ღია ძირითადად ნახატისათვის და მუქი – კონტურებისათვის. დეკორაციაში ძირითადი ადგილი დაიკავა ყვავილოვანმა მოტივებმა – მსხვილი ლოტოსის ყვავილი და მის ირგვლივ წვრილი სხვადასხვა ყვავილოვანი ორნამენტი, ხვეული ორნამენტები, ჩნდება არაბესკები და აშ (Миллер, 1965: 40). ამ ადრეული ტიპის იზნიკური კერამიკის ძირითადი წამყვანი მოტივი იყო უმეტესწილად ლოტოსის ყვავილის გამოსახვა, რომელსაც თურქულად უწოდებენ „ხატაი“, (Мюллер, 1947: 27).

გონიო–აფსაროსში აღმოჩენილი ნაწარმი, რომლისთვისაც დამახასიათებელია თეთრ ფონზე გამჭვირვალე ჭიქურის ქვეშ კობალტის ლურჯი საღებავით მოხატვა და შემკულია მცენარეული ორნამენტით სწორედ ამ პერიოდით უნდა დათარიღდეს (ტაბ. I/1–4).

თურქული კერამიკის ყველაზე შემოქმედებითი პერიოდი არის იზნიკი II (დამასკოს სტილი). ფერადი გამა იქმნება ლურ-

ჯისა და თეთრის შეხამებით ცისფერთან, ზეთისხილისფერთან, იისფერთან; ჩნდება შავიც - ნახატის კონტურებისათვის (მამაი-აშვილი, 1976: 96). ორნამენტიკაში წინანდებურად კვლავ გამოიყენება ჩინური ლოტოსის ყვავილი, არაბესკები. ამავე დროს ჩნდება და მალე ხდება დომინანტური: ვარდები, სუმბულები, ცხრატყავები და ყველაზე მეტად ტიტები და მიხაკები (Миллер, 1965: 40). გარდა ყვავილოვანი მოტივებისა, ამ ტიპის კერამიკაზე ჩნდება თევზის სასწორები, ჩინური ღრუბლები, ვაზები და ლითონის გრაფინები, ასევე ჩნდება მომწვანო შავი სპირალები, ლურჯი და ფირუზისფერი არაბესკების მედალიონები (ირმიზი, 2004: 87).

გონიოში აღმოჩენილი ამ ტონალობით შეფერილი ფაიანსის ნატეხები, რომელიც მოხატულია გარეპირზე ლურჯი მრავალფერცელა ყვავილით, ხოლო შიგაპირზე მწვანედ და ზეთისხილისფერი მძივის ასხმიტაა შემკული, უნდა დათარიღდეს, არაუგვიანეს XVI ს-ის შუა ხანებით (ტაბ.I/5-6; ტაბ.II/1-2) (აფხაზაძე, მამულაძე, 1998 :273).

დამასკოს სტილის კერამიკა არის იზნიკური კერამიკული ნაწარმის განვითარების უმაღლესი მწვერვალი. როგორც ცნობილია, ჩაღდირანის ბრძოლის შემდეგ (1514 წ), ირანთან ომი დამთავრდა თურქეთის გამარჯვებით. სულთან სულეიმან I ხელთ აღმოჩნდა თავრიზის სასახლის მრავალრიცხოვანი და მდიდარი კერამიკული წარმოება. მისი ბრძანებით ასობით ოსტატი ჩაასახლეს ისტამბულსა და თურქეთის სხვადასხვა ცენტრებში, რათა თურქულ კერამიკულ ხელოვნებას მიეღწია იმ სიმაღლისათვის, და ყოფილიყო ისეთი განვითარებული და მაღალხარისხოვანი, როგორიც იყო ეს იმ პერიოდის ირანში (Миллер, 1965: 44). ხელოსნების მუშაობა რეგულირდებოდა სულთნის სპეციალური ბრძანებებით. (ჭურჭლის ფერი, ზომა, ფორმა და აშ.).

დამასკოს სტილი ამ ტიპის კერამიკას ეწოდა იმ კრამიტების დეკორაციის გამო, რომლებიც დიდი რაოდენობით აღმოჩნდა ამ ქალაქში და გამოიყენებოდა XVI ს II ნახევარში, ასევე კერამიკის ზოგიერთი იმ ნიმუშების მიხედვით, რომელზეც გამოსახული იყო დამასკოს სხვადასხვა ისტორიული ძეგლები. ამიტომაც ფიქრობდნენ, რომ აქედან იყო იგი იმპორტირებული

(ანე: 1957; ჯნეყ: 1976). იზნიკის არქეოლოგიურმა გათხრებმა დაადასტურა, რომ ამ ტიპის კერამიკა წარმოებოდა იზნიკში და დამასკოში აქედან იმპორტირებული კერამიკული ეფექტის მიხედვით იყო დამზადებული (კირმიზი, 2004: 86). სამშენებლო კერამიკა, რომელიც იერუსალიმში იყო გამოყენებული კუბეტულ საჰრას შესარემონტებლად დამზადებული იყო იმ ხელოსნების მიერ, რომლებმაც იზნიკური კერამიკის ნიმუშების მიხედვით პირველად დაამზადეს ამ ტიპის კერამიკები დამასკოში (რსოყ, 2008: 41).

დამასკოს ჯგუფის კერამიკა გვიჩვენებს უნიკალურ და ორიგინალურ თურქულ სტილს მხატვრული გაფორმების თვალსაზრისით, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი განიცდიან ჩინური ფაიფურისა და იტალიური მაიოლიკის ტიპის კერამიკის გავლენას ფორმებსა და დიზაინზე. დამასკოს სტილის კერამიკის გავრცელებული ფორმებია: დოქები, გრაფინები, სხვადასხვა ფორმის თეფშები და ჯამები. არქიტექტურულად ამ სახეობის კერამიკული ფილები ნაპოვნია ბურსაში, იენი კაპლიჯაში რუსტემ ფაშას დროინდელი ნაგებობის ნაშთებში (ირმიზი, 2004: 87).

გვიანდელი ჯგუფი იზნიკური ოტომანური კერამიკისა თარიღდება 1555–1700 წლებით. იგი ცნობილია როდოსის სტილის სახელწოდებით. სახელწოდება მომდინარეობს კ. როდოსიდან, სადაც ამ ტიპის კერამიკის დიდი ნაწილი იქნა შესყიდული პარიზის კლინის მუზეუმის მიერ. ბოლო დროინდელმა არქეოლოგიურმა გათხრებმა და ფრაგმენტებზე აღმოჩენილმა წარწერებმა დაადასტურა, რომ მათი ძირითადი საწარმოო ცენტრი იყო იზნიკი (ირმიზი, 2004: 88). ამ ჯგუფის კერამიკა შედის მსოფლიოს ყველა მუზეუმებში ყველაზე ძვირფას კოლექციებში (რსოყ, 2008: 42).

ოსმალთა კერამიკოსები მოხატვისას იყენებენ მკაფიო მწვანესა და განსაკუთრებით კი მკაფიო წითელ საღებავებს (შხალაი, 2013: 164). ამან გამოიწვია იმ ფერთა გამოდევნა, რომლებიც არ იყო მათთან ჰარმონიაში. ასეთები აღმოჩნდა მომწვანო-ზეთისხილისფერი და მენამული. ამ დროიდან ნივთების უმეტესობა ბრწყინვალე ტონების დამახასიათებელი გამით იხატება: ლურჯი, წითელი, მწვანე, ფირუზისფერი, თეთრ ფონზე შავი კონტურით (ანე, 1957: 55).

გონიო-აფსაროსში აღმოჩენილი ასეთი ტონალობით გაფორმებული ჯამები, სწორედ ამ ტიპის კერამიკას განეკუთვნება (ტაბ. II/3-6)

XVI ს II ნახევარი იყო ყველაზე გამორჩეული პერიოდი ამ ტიპის კერამიკის წარმოებაში. ამ პერიოდში მკვიდრდება მაღალკვალიფიციურ დონეზე შესრულებული ყველაზე სრულყოფილი და ლამაზი ფორმები. კერამიკის გაფორმებაში წამყვან ადგილს იჭერს ნატურალისტური მოტივები: ჭურჭლის ზედაპირზე დატანილია: ტიტების, მიხაკების, ვარდების, კოკრების, იების, ბროწეულის, აყვავებული ქლიავის, გაზაფხულის აღწერილობის, ფართო და მრუდე ფოთლების, ვაზის, კვიპაროსების და სხვათა გამოსახულებები. გარდა ამისა, გვხვდება ჩინური ღრუბლების, თევზის სასწორების, სამი ბურთის, ქრიზანთემების, ყვავილოვანი მედალიონების, არაბესკების და აშ. გამოსახულებებიც.

ამ გვიანდელი ჯგუფის კერამიკის ყველაზე გავრცელებული ფორმებია: თასები კიდევითა და კიდევების გარეშე, ჯამები, ხელადები ხელითა და ხელის გარეშე, კათხები, თასები, ვაზები, საშაქრეები და აშ.

იზნიკური კერამიკის მაღალმხატვრულმა დონემ დიდი ალიარება და პოპულარობა მოუტანა თურქულ კერამიკას. იგი გასცდა თურქეთის იმპერიის საზღვრებს და ფართოდ გავრცელდა. განსაკუთრებით დიდი მოთხოვნილებით სარგებლობდა იტალიაში, გერმანიაში, საფრანგეთში, ჰოლანდიაში. ვრცელდება რუსეთშიც. თხელი და ფაქიზი იზნიკური ნაწარმი ძალიან ფასობდა და მეტი უსაფრთხოებისათვის ის იგზავნებოდა ოქროსთან და ვერცხლთან ერთად შესაბამისი წარწერითა და თარიღით. რამოდენიმე ნიშანი, რომელიც აღმოჩნდა ვაზებზე, მკლევარებს აფიქრებინებს რომ იზნიკური კერამიკის ერთი ჯგუფი სპეციალური შეკვეთით იყო დამზადებული ევროპული ქვეყნებისათვის (ირმიზი, 2004: 90).

გასაკვირი არ არის, რომ იზნიკური ნაწარმი გახდა მისაბადი მრავალი ქვეყნის ოსტატებისათვის. XVI ს ბოლოსა და XVII ს დასაწყისში ირანში წარმოებული იყო ჯამები და თასები, რომლებიც გაფორმების ტექნიკით მსგავსია იზნიკური კერამიკის. თურქული კომპოზიციები მცირედი სახესხვაობით ჩნდება XVII

ს დასაწყისში ასევე იტალიური მაიოლიკის კერამიკის ერთ-ერთ ჯგუფზე (Миллер, 1965: 44). 1620–1700 წლებში კერამიკამ დაიწყო ხარისხის დაკარგვა. ფუჭდება ჭიქურის ხარისხი. ცუდია ნახატების გამოსახულებაც. ცოცხალი და დინამიკური კომპოზიცია იცვლება გამარტივებული და შემთხვევითი კომპოზიციით. ფერები იხმარება კონტურებისათვის და ჭურჭელმა დაკარგა ელფერი. წითელი ფერი იცვლება ყავისფერით. რეგრესს განიცდის ჭურჭლის ფორმებიც. მე–18 საუკუნის ბოლოს იზნიკური კერამიკული წარმოება წყვეტს არსებობას და იწყება ქუთაიური საწარმოო ცენტრის განვითარება (ირმიზი, 2004: 90).

გარდა გონიო–აფსაროსისა, იზნიკური ჭურჭელი აღმოჩენილია თბილისის დედაციხეზე. ნარდევანის არქაულ ციხე–სიმაგრეზე (წალკა), ციხე სულორზე (ვანი) (მამაიაშვილი, 1976: 96). ცხადია მათი აღმოჩენა დაკავშირებულია აქ ოსმალეთის გარნიზონის არსებობასთან, იგი უფრო მილიტარისტული გზით არის შემოსული ჩვენთან და არ უკავშირდება სავაჭრო–ეკონომიკურ ურთიერთობებს.

ტაბულა I

სურათი 1

სურათი 2

სურათი 3

სურათი 4

სურათი 5

სურათი 6

ტაბულა II

სურათი 1

სურათი 2

სურათი 3

სურათი 4

სურათი 5

სურათი 6

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. მიწიშვილი მ., ქართული მოჭიქული ჭურჭლის წარმოების ისტორიიდან. თბილისი. 1976
2. მიწიშვილი მ., IX-X სს ქართული მოჭიქული კერამიკა// მაცნე. 2(35), თბილისი. 1967.
3. მამიაშვილი ნ., ფაიანსი შუა საუკუნეთა ხანის საქართველოში, თბილისი. 1976
4. აფხაზავა ნ, მამულაძე შ., გვიანი შუასაუკუნეების არქეოლოგიური მასალა გონიოდან // შრომები I, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სერია, ბათუმი. 1998.
5. Миллер Ю. А., Искусство Турции, М.1965.
6. Мюллер Ю., Художественная керамика Турции , Л., 1947
7. Ersoy A., Traditional Turkish arts. Ankara. 2008.
8. Lane A., Late Islamic Pottry, London. 1957
9. Hayes J.W., Excavations at Saraçhane in Istambul. II. The Pottery, Princeton: 244-256
10. Szalai E., Oriental import goods Ottoman-period Gyula //Fiatat Középkoros Régészek IV. konferenciájának Tanulmánykötete. kaposvár. 2013
11. Skartsis S., Chlemoutsi castle (Clermont, castel tornese), Peloponnese: its pottery and its relations with the west (13 th- early 19 th c.), Birmingham. 2009
12. Aslanapa O., İznik'te Sultan Orhan İmaret Kazısı, Sanat Tarihi Yıllığı I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul. 1965
13. Aslanapa O., İznik Kazılarında Ele Geçen Keramikler ve Çini Fırınları, Türk Sanatı Tarihi, Araştırma ve İncelemeleri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul. 1969
14. Aslanapa, O., Turkish Art and Architecture, Praeger Publishers, London. 1971
15. Aslanapa, O., Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, İstanbul. 1984
16. Kirmizi B., An Archeometric Application to a group of early ottoman ceramics from Iznik. 2004
17. Öney G., Türk Çini Sanatı, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul. 1976

Kakhaber Kamadadze

The late Middle Ages pottery of Iznik from Gonio-Apsaros

Summary

There are very interesting materials which discovered and belong to different times In Gonio-Apsaros. One of the largest numbers is a late middle Ages pottery wares.

The late Middle Ages pottery, Faience of Iznik discovered in Gonio-Apsaros dates XVI-XVII centuries. They are divided into: three groups: Izniki I - Kutahia style (1480/90–1525/30 yy), Izniki II - Damascus style (1525/1530 – 1555 yy) and Izniki III – Rhodes style (1555–1700 yy). Each style is characterized by the use of different colors and decors.

As we know in 1547 the Ottomans conquered the Gonio fortress and they were here until the XIX century.

So, the late middle Ages archaeological materials which was discovered in Gonio-Apsaros, belong to Ottoman soldiers And it was made only for them.

ეთნოლოგია

ნათია კალანდაძე

ლომის მოყვანისა და დამუშავების ხალხური ნების ზემო გურიიში

უძველესი, იშვიათი და გადაშენების პირას მისული ფეტვნიკი პურეული, ერთწლოვანი, წვრილმარცვლოვანი მცენარე ღომი მაღალხარისხოვანი სასურსათო მცენარეა, რომელსაც კარგად განვითარებული ფესვი და სანვდომი ღერო აქვს, წარმოადგენს საქართველოს სამინათმოქმედებო ისტორიის მნიშვნელოვან ნაწილს. ღომის კულტურის სიძველეს ისტორიულ და არქეოლოგიურ მონაცემებთან ერთად ეთნოგრაფიული მასალებიც ადასტურებს.

მკვლევართა აღიარებით, რაც ქართული ღომის ბოტანიკურ-ფილოგენეტიკურ გამოკვლევებს ეფუძნება საქართველო, კერძოდ კოლხეთი, რომელიც უხსოვარი დროიდან ცნობილი იყო ღომის სახეობების ფორმათა და ჯიშთა მრავალფეროვნებით, შეიძლება მიჩნეულ იქნეს ღომის კულტურულ სახეობათა ერთ-ერთ კერად (მაისაია, 1987:6).

ერთ დროს მარცვლოვან კულტურებს შორის გაბატონებული მცენარე ღომი პრაქტიკულად გადაშენებულია. ისტორიკოსთა კვლევებიდან ჩანს, რომ ღომის კულტურის საგრძნობი შემცირება XVIII საუკუნის ბოლოდან იწყება და უკავშირდება საქართველოში ახალი მარცვლეული მცენარის სიმინდის შემოტანას. პროცესი თავიდან ნელა-ნელა დაიწყო და მცირე დროში საკმაოდ კარგად მოიკიდა ფეხი. სიმინდი შრომის მცირე დანახარჯით დიდ მოსავალს იძლეოდა, ამიტომაც სიმინდმა გაანადგურა ღომი. საშინაო ბაზარზე ღომი მაინც იყიდებოდა.

დადგენილია, რომ ფეტვნიკი მცენარეთა შორის ღომი ყველაზე გრძელი სავეგეტაციო პერიოდით ხასიათდება. პერიოდის ხანგრძლივობაზე მოქმედებს გეოგრაფიულ-ეკოლოგიური ფაქტორები, რამაც განაპირობა ღომის სხვადასვა ჯიშებისა და სახეობების შექმნა. ზემო გურიაში ძირითადად გავრცელებული იყო ღომის ჯიში ე.წ. „შვიდკვირა“ ან „ორმოსავალა“.

ლომის მარცვალ მომრგვალო ან კვერცხისებრი. ლომის ქართულ ფორმებში შედარებით წვრილი, კილგაცლილი მარცვალ ძირითადად თეთრი ან ყვითელი ფერისაა. გამოიყენება საკვებად-საბურღულედ. კილგაუცვლელი მარცვალ ნიწილების, ხოლო ჩალა საქონლის საუკეთესო საკვებია (მაისაია, მოსულიშვილი, 2003: 6).

„მარცვლეული კულტურების აგრომითი თეზან“-ში ვკითხულობთ: თოვლის გადნობის შემდეგ, როგორც კი შეშრება მძრადად ნახნავის ზედაპირი და შესაძლებელი გახდება მიწიდან გასვლა, მძრადად ნახნავი უნდა დაიფაცვოს „ზიგზაგის“ ფაცხებით. უსწორ-მასწორო ზედაპირი უფრო ადიდება ნიადაგიდან სინოტივის აორთქლებას, ამიტომ ფაცხვა უნდა დამთავრდეს ორ-სამ დღეში. ცალკე ნაკვეთზე ზედაპირის შეშრობისთანავე ხნულის დაფაცხვის შემდეგ, თესვის დღეს ან 1-2 დღით ადრე თესვის დაწყებამდე, უნდა ჩატარდეს თესლის ჩათესვის სიღრმეზე (5-6 სმ) (მარცვლეული კულტურების აგრომითი თეზანი, თბ. 1941: 33).

საყურდღებოა ქალაქ ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცული მასალა (ჩოხატაური წარმოადგენდა ქუთაისის გუბერნიის ოზურგეთის მაზრის უბანს) - „ქუთაისის გუბერნიის მიმოხილვა“, სადაც გუბერნიის ბუნებრივი პირობების დახასიათებასთან ერთად, მოცემულია ცნობები აქ მარცვლეული კულტურების მოყვანა - გავრცელების შესახებ. მოვიყვანთ შედარებით ვრცელ ამონაწერს ამ მასალიდან.

„ქუთაისის გუბერნია თითქმის მთელ დასავლეთ საქართველოს მოიცავს და აღმოსავლეთისაგან გამოიყოფა სურამის ქედით. კლიმატი ქუთაისის გუბერნიაში არის რბილი და ნოტიო, რაც აისახება მდიდარ ბუნებაზე. გუბერნიის 49% ზღვის დონიდან 2 000 ფუტზეა (სოხუმის, ბათუმის, ართვინის ოლქის გარდა). კავკასიის მასშტაბით, მხოლოდ ქუთაისის გუბერნიაში მოდის დიდი რაოდენობით ნალექი და იცის თბილი ზამთარი. არის პერიოდები, როცა ზამთარში სინდიყის სვეტი ნულის ქვემოთ არ ჩამოდის. ყინვები, როგორც წესი მხოლოდ რამდენიმე გრადუსით განისაზღვრება და მცირე ხნით გრძელდება. მთიან რეგიონებში ზამთარი უფრო მკაცრი და ხანგრძლივია.

ქუთაისის გუბერნიის მწვანე საფარი გამოირჩევა თავისი

მრავალფეროვნებით. აქ ბევრია მხვიარა მცენარეები. ასევე მრავლადაა ეკლიანი სარველა მცენარეები რაც დიდ პრობლემებს უქმნის მიწათმოქმედებას.

ქუთაისის გუბერნიის მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი დაკავებულია მიწათმოქმედებით. რაც განაპირობებს ამ მხარის კეთილდღეობას. დათესილი ფართობის უმეტესი ნაწილი უკავია მარცვლეულ კულტურებს. ადგილობრივი მოსახლეობისთვის უმნიშვნელოვანესია სიმინდი, რომელიც თითქმის ყველგან ითესება. ხორბალი უმეტესად ითესება რაჭის, შორაპანის და ართვინის ოლქებში.

მაღალმთიან რეგიონებში, სადაც ზამთარი შედარებით მკაცრია (რაჭა, სვანეთი, ართვინისა და შორაპნის მთიანი რეგიონი) ქერს თესავენ. ხორბალთან, სიმინდთან და ქერთან ერთად ერთ-ერთ ძირითად და შეიძლება ითქვას გაბატონებულ კულტურას წარმოადგენს ღომი, რომელიც მიეკუთვნება წვრილმარცვლოვან მცენარეთა რიცხვს. ბათუმისა და გონიოს ქაობიან ადგილებზე მოჰყავთ ბრინჯი. ამ ადგილებში მოყვანილი კარტოფილი კონკურენციას ვერ უწევს ახალციხის კარტოფილს და ამიტომ ეს კულტურა მოსახლეობისთვის ღირებული არ არის.

1897 წლის მონაცემების მიხედვით ქუთაისის გუბერნიაში ოლქების მიხედვით ღომის კულტურა დათესილი იყო შემდეგ ფართობებზე: ქუთაისის ოლქი-2117 დესეტინა, შორაპანის ოლქი -- 35 დესეტინა, ლეჩხუმის ოლქი-164 დესეტინა., ზუგდიდის ოლქი 176 დესეტინა, სენაკის ოლქი 1620 დესეტინა, ოზურგეთის ოლქი 2423 დესეტინა, ეს მაჩვენებლები ბევრად აღემატება 1896 წლის მონაცემებს.

ღომი უხვი მოსავლიანობით გამოირჩეული მცენარეა, მაგალითისათვის საკმარისია მოვიყვანოთ ტყიბულის რაიონი, სადაც 1907 წლის მონაცემებით დაითესა 309 ფუტი ღომი და აიღეს 7725 ფუტი“ (ქ.ც.ა ფ. 130 9 #243).

ფართობები სადაც ღომი ითესებოდა კარგად უნდა დამუშავებულიყო, გურულები მთელი წლის განმავლობაში უვლიდნენ ფართობებს. მოსავლის აღების შემდეგ ნაკვეთს ასუფთავებდნენ და იწყებდნენ ორგანული სასუქის შეტანას მიწის გასაწოციერებლად. გაზაფხულზე ჩატარებული სამუშაოები კი უკვე თესვის პერიოდს უკავშირდება. თავდაპირველად მცენარეს

ზრდის ნელი ტემპი ახასიათებს, ზაფხულის პერიოდში ზრდის ტემპი თანდათან ძლიერდება ყვავილობისას კი მაქსიმუმს აღწევს.

ლომი ფეტვნიარი პურეულის მსგავსად, განვითარებას თესლის ჩანასახიდან იწყებს და სხვისაგან განსხვავებით გამოირჩევა ფუნჯა ფესვების მძლავრი განვითარებით. დამატებითი ფესვების ძირითადი მასა სახნავ ფენებშია მოთავსებული დაახლოებით 20-50 სმ სიღრმეზე. მაღალმოზარდი მცენარეა კარგ პირობებში ღეროს სიმაღლე 2 მ. აჭარბებს, კენწრულად მოთავსებულია ყვავილეთი (მაისაია; 1987; 23).

სოფელ ნაბელლაშვი (თავპანტა, ზემო გურიის ერთ-ერთი მარალმთიანი სოფელი) მცხოვრები იური კალანდაძე (88 წელი) იგონებს: „კარგად მახსოვს, როგორ ვთესავდით ღომს, რადგან მცენარე ხასიათება გარემო პირობებთან შეგუების თვისებით, ამიტომ ჩვენთან თავპანტაშიც მოგვყავდა. მაღალი მოსავლიანობა დამოკიდებული იყო სათესლე მასალის ხარისხზე. თავიდან მცენარე, როცა წამოიწვერებოდა ძალიან ნელა იზრდებოდა, იმიტომ რომ ადრე გაზაფხულზე საკმაოდ ძლიერ ცივა. ზაფხულის სეზონზე უფრო სწრაფად იზრდებოდა და თავთავსაც იკეთებდა, ამ პერიოდში მამას ბავშვები ხშირად დავყავდით ღომის ყანაში ირგვლივ უვლიდით, ვხმაურობდით, რადგან უკვე მწიფობის პერიოდში ჩიტები გვიჭამდნენ. ძირითადად ვთესავდით მთის ფერდობ ადგილებში სასურველი იყო მიწის ორჯერ გადახვნა. ვამზადებდით ისეთ ადგილებს სადაც მრავალწლიანი მცენარეები იყო, რცხილებთან ახლოს დათესილს კარგი მოსავალი ქონდა. ხის ძლიერი ფესვები ნიადაგს იკავებდნენ, წყალსაც ინარჩუნებდნენ. ღომის ყანა სქელი, რომ არ ყოფილიყო თესლს ურევდით ნაცარში ან სილაში დათესვის დროს მომობნევით ჩამოუვლიდით ნაკვეთს“.

სოფელ წიფნარიდან საცხოვრებლად სოფელ ფარცხმაში დასახლებული ვილენი კიკვაძე იგონებს: „ღომის მოსავლიანობა დამოკიდებული იყო, ჯიშზე, ნიადაგის მომზადებაზე, თესვის წესსა და დროზე. ვთესავდით აუცილებლად „ძველ მთვარეზე“ თავთავი სავსე გამოვიდოდა. ღომის ჩალას საქონლის საკვებად ვხმარობდით გარდა ამისა მაგრად ვკრავდით კონებად და სახლების სახურავად ვხმარობდით. ღომის ყანის დასამუშა-

ვებლად სპეციალურ პატარა თოხს ვხმარობდით, ვცდილობდით ბალახს ღომისთვის არ გაესწრო სიმალლეში თორემ მერე ძნელი სამუშაო იყო, ამიტომ როგორც კი წამოვიდოდა ყანა მაშინვე ვიწყებდით მუშაობას. ხშირად ნადით ვამუშავებდით ყანებს, ერთი კაცი ღომის ყანაში ცოდო იყო. მამაჩემი ცდილობდა რამდენიმე წლის შემდეგ ღომი და ქერი მონაცვლეობით დაეთესა, რადგან ერთი ჯიშის მარცვლეული კულტურა მიწის გამოფიტვას იწვევდა, კარგად გამხმარ მარცვალს ვფქვავდით, და ვაცხოვობდით, მოხარშვით ნედლიც იხარშებოდა”.

ივანე ჯავახიშვილის განმარტებით მარცვლოვანი საკვები მცენარეულობის, ისევე საქონლის საჭმელი ბალახის მოსაყრებად მკა ყოფილა მიღებული. ღომის ღერო ნამგლით იჭრებოდა თავთავთან ერთად (მოსავლის აღების ამ პროცესს მკა ეწოდებოდა).

თვითმხილველები იგონებენ: მომკის შემდეგ, ხდებოდა კონების შეკვრა და შეგროვება. სახნავი ფართობები მოშორებული იყო საცხოვრებელ სახლს და ამიტომ ხშირ შემთხვევაში ღომის გასაცეხვი ჩამურები, რომლებიც ძირითადად ქვისაგან იყო გათლილი (ხის ჩამურები იშვიათი იყო) ფართობებში იყო ატანილი და იქვე ხდებოდა ღომის დამუშავება (გაცეხვის პროცესი). გაცეხილი ღომის ტომრებით გადატანა იოლი იყო. ჩალა საქონლისთვის გამოიყენებოდა, ამიტომ იქვე ზვინებს დგამდნენ გახმობის შემდეგ მსუბუქი ხდებოდა და ურმებით გადმოჰქონდათ.

ჩამურის ხელკავი ძირითადად გათლილი იყო მასიური ხისაგან ჩამურთან მოპირდაპირე მხარეს იდგა ორი გამცეხვი და ერთმანეთისგან ხელისშეუშლელად არტყამდნენ ხელკავს ამ პროცესით ხდებოდა მარცვლის მოშორება თავთავიდან. წყაროებზე მონყობილი იყო ჩამურები რომელთა ქვისაგან დამზადებული ხელკავის ბოლო ამოჭრილი იყო ჯამის პრინციპით ეს ადგილი ივსებოდა წყლით თავი უკან გადაჰქონდა წყალი იღვრებოდა და მექანიკური მოძრაობით ხდებოდა ღომის გაცეხვა.

ღომი გურულის ცხოვრებაში სარიტუალო დანიშნულებითაც გამოიყენებოდა. მაგალითად: იგი აუცილებელი ატრიბუტი იყო კალანდობისას. ოჯახის უფროსი მამაკაცი კალანდა დილას გობით ხელში, რომელზედაც დალაგებული იყო ღორის თავი,

დოქით ღვინო, ჩიჩილაკი, ღომის მარცვლით სავსე ქოთანში. გალოცვის რიტუალს დაასრულებდა თუ არა ღომის მარცვლებით სავსე ჯამს მიწაზე დაანარცხებდა და იტყოდა ღმერთმა მოგვცეს მშვიდობა და ასე გაგვამრავლოს ჩვენი სტუმრიან-მასპინძლიან, საქონლიან, ფრინველიანაო.

დღეს ღომის თესვას, რამდენიმე სოფელში მხოლოდ ერთეულ ადგილებში ვხვდებით. XVIII საუკუნის ბოლოს გადაშენების პირას მყოფ მცენარეს, მხოლოდ შინაური ფრინველის გამოსაკვებად თესდნენ. ვფიქრობთ, რომ შესაძლებელია ღომის კულტურის აღორძინება საქართველოში, რაც მოგვცემს ეკოლოგიურად სუფთა საკვების მიღების შესაძლებლობას.. თანამედროვე ტექნიკის გამოყენებით შესაძლებელია მოსავლის აღება მცირე დანაკარგებით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ი.მაისაია, „ღომის კულტურა“, თბ. 1987;
2. ი. მაისაია, მ. მოსულიშვილი, „საქართველოს ფეტვანაირ-თა სარკვევი“, თბ. 2003;
3. მარცვლეული კულტრების აგრომითიებანი, თბ. 1941.
4. ქ.ც.ა., ფ. 130, ს. 9 №243.

Natia Kalandadze

National Rules of Ghomi cultivation and processing in Guria

Summary

Ancient and rare plant Gomi was widely spread in Georgia. This paper deals with the culture related economic activities, issues related to traditional ways and also is raised the question of necessity of cultural revival of Ghomi.

**საარსებო გარემოს დაცვის ხალხური ტრადი-
ციები აჭარაში
(ნიადაგდაცვითი საშუალებები)**

ადამიანის სასიცოცხლო გარემო მოიცავს გარემომცვე-
ლი სამყაროს მთელ კომპლექსს, ყველა პირობას, რომელშიც
ცხოვრება და რომელთანაც შეგუება უზდებოდა ადამიანთა სა-
ზოგადოებას თავისი არსებობის მანძილზე. ეს პირობები იყო
კომფორტული ან ნაკლებად კომფორტული, მკაცრი ან ექს-
ტრემალური. მიუხედავად ამისა, ადამიანებმა შეძლეს შეგუება
თითქმის ყველანაირ გარემო პირობებთან და აითვისეს პლანე-
ტის თითქმის ყველანაირი რეგიონი. გარემოსთან ურთიერთო-
ბის ხანგრძლივ და რთულ პროცესში ადამიანთა საზოგადოე-
ბას თანდათან ჩამოუყალიბდა თვისებები, რომლებიც ხელს
უწყობდა სხვადასხვაგვარ გარემო პირობებთან მის შეგუებას.
ადამიანის გარემოსთან შეგუების პროცესის დინამიურად
წარმართვა განაპირობა გარემოსთან ადაპტირების უნარმა,
რომლის მექანიზმები საუკუნეების განმავლობაში ყალიბდე-
ბოდა და ერგებოდა კონკრეტულ საცხოვრებელ პირობებს.
ადაპტაცია ხანგრძლივი ისტორიული პროცესია, რომლის გან-
მავლობაშიც მრავალი თაობა გამუდმებით ხვეწდა და უთან-
ხმებდა გარემო პირობებს არსებობის, სოციალური ორგანიზა-
ციის და სამეურნეო-კულტურული მოღვაწეობის ფორმებს.

მატერიალური და სულიერი კულტურის განვითარებამ,
სხვადასხვა სოციალური ინსტიტუტების გაჩენამ მნიშვნელო-
ვანი კვალი დატოვა ადამიანისა და გარემოს ურთიერთობე-
ბზე. ამ ურთიერთობების საფუძველზე ჩამოყალიბდა გარკვეუ-
ლი ეკოსისტემები, რომლებიც მოიცავს ერთი მხრივ ეკოლო-
გიურ ფაქტორებს (გარემოს კომპონენტებს) და მეორე მხრივ
ამ ფაქტორებს შეგუებულ ადამიანს. ეს კომპონენტები თანა-
არსებობენ, როგორც ერთი მთლიანი და ქმნიან ეკოსისტემას,
რომელშიც მათი არსებობა დაბალანსებულია. ამ სისტემაში
თითოეულ კომპონენტს თავისი ფუნქცია, თავისი ეკოლოგიუ-
რი ნიშა აქვს და ადამიანი არ წარმოადგენს გამონაკლისს. სხვა

კომპონენტების მსგავსად მასაც თავისი ადგილი აქვს მიჩენილი ამ სისტემაში, მაგრამ კულტურული მოღვაწეობის შედეგად ადამიანმა მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეიტანა ეკოსისტემებში, გამოიწვია მისი შეუქცევადი ცვლილებები.

XXI საუკუნეში, ძალზე გართულებული ეკოლოგიური მდგომარეობის პირობებში, რაც ერთი მხრივ თავად ეკოსისტემების მუდმივი განვითარებისა და ცვლილების, ხოლო, მეორე მხრივ, ადამიანის გარემოზე ზემოქმედების შედეგია, თანამედროვე საზოგადოებას ესაჭიროება იმ ჭეშმარიტების გააზრება, რომ ეკოლოგიური წონასწორობის დარღვევამ, ბუნებისა და ადამიანის ურთიერთობებში ბზარის გაჩენამ შესაძლოა კაცობრიობა თვითგანადგურებამდეც მიიყვანოს და საჭიროა სათანადო ნაბიჯების გადადგმა ბიოსფეროს გადასარჩენად. სასიცოცხლო გარემოს უარყოფითი ცვლილებების (ბუნებრივი რესურსების გამოფიტვა, ნიადაგების ეროზია, ტყის საფარის, ფლორისა და ფაუნის ბიომრავალფეროვნების განადგურება და სხვ.) ერთ-ერთი მიზეზი გარემოს ანთროპოგენური დაბინძურებაა. ანთროპოგენური ფაქტორი მძლავრად ზემოქმედებს სასიცოცხლო გარემოზე. ადამიანს თავისი სამეურნეო საქმიანობით მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეაქვს ეკოსისტემებში და საარსებო გარემოსთან დაბალანსებულ ურთიერთობებში, რომლებიც, ტრადიციულად, საუკუნეების მანძილზე ყალიბდებოდა.

ადამიანის კულტურული მოღვაწეობიდან გარემოსთან ყველაზე მჭიდროდ დაკავშირებულია მისი სამეურნეო საქმიანობა. ეს საქმიანობა ეფუძნება ხანგრძლივი ისტორიული გამოცდილების შედეგად ჩამოყალიბებულ გარემოსთან შეგუების მრავალფეროვან ფორმებს, მატერიალური კულტურის კომპლექსებს. ეს კომპლექსები ეთნოლოგიურ ლიტერატურაში სამეურნეო-კულტურული ტიპების სახელითაა ცნობილი. ესაა მეურნეობისა და კულტურის თავისებურებათა ისტორიულად ჩამოყალიბებული კომპლექსები, რომლებიც ახასიათებს გარკვეულ გეოგრაფიულ პირობებში და საზოგადოებრივი განვითარების გარკვეულ საფეხურზე მყოფ ხალხებს.

ქართველ ხალხს აქვს მდიდარი ეკოლოგიური ცოდნა-გამოცდილება. საუკუნეების განმავლობაში ქართველმა ხალხმა გარემოსთან ურთიერთობის რაციონალური ფორმები შეიმუ-

შავა, რის წყალობითაც მიღწეული იქნა ბუნებისა და ადამიანის სიმბიოზი.

ადამიანის გარემოსთან შეგუების და ჰავის, რელიეფის მრავალფეროვნების, ისტორიული გამოცდილების გათვალისწინებით საარსებო პირობებთან ადაპტაციის შესანიშნავი მაგალითია აჭარა, რომელიც ხასიათდება ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობების თავისებურებით, რაც განპირობებულია ქარების მიმართულებით, ნალექების რაოდენობით და ხასიათით, ნიაღვრის, ზეგვის, მეწყერის საშიშროებით და სხვ.

ხანგრძლივი ისტორიული გამოცდილების შედეგად აჭარაში გარემო ფაქტორებთან შეგუების, გარემო პირობების მაქსიმალურად გამოყენების ოპტიმალური სტრატეგია ჩამოყალიბდა. აქ ადამიანებმა გარემოსთან ურთიერთობის რაციონალური ფორმები შეიმუშავეს, რის წყალობითაც მიღწეული იქნა ბუნებისა და ადამიანის ჰარმონიული ურთიერთობა, ისტორიულად ჩამოყალიბებული მთლიანობა.

აქაურებს, განსაკუთრებით მთიანი აჭარის მცხოვრებლებს, აქვთ მდიდარი ეკოლოგიური ცოდნა-გამოცდილება, რაც განპირობებული იყო არა მხოლოდ ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობების თავისებურებებით, არამედ საზოგადოებრივ-ეკონომიური განვითარების დონითაც. აჭარაში საუკუნეების განმავლობაში საკმაოდ წარმატებით გამოიყენებოდა მეურნეობის წარმოების ტრადიციული წესები, მთელი რიგი ქართული ხალხური აგროტექნიკური ხერხები, რომლებიც შემუშავდა მრავალსაუკუნოვანი გამოცდილების საფუძველზე. მცირემიწიანობის პირობებში მინათმოქმედების კულტურის ამაღლებისათვის, მოსავლიანობის გადიდებისა და მინათმოქმედების რაციონალური წარმოებისათვის მიმართავდნენ მთელ რიგ ღონისძიებებს, როგორიცაა: ახოს აღება, დიდი ხნით ნამუშევარი მიწების დასვენება, მინდვრის კულტურათა მონაცვლეობით და შერევით თესვა, მიწების განოყიერება-მორწყვა, ნიადაგების ხარისხიანი დამუშავების და დაცვის პრაქტიკული ხერხები და საშუალებები, ადგილობრივი ბუნებრივ-სამეურნეო პირობების პრაქტიკული ცოდნა და მისი გათვალისწინება.

აჭარაში მიწის დამუშავების არაერთი რაციონალური წესი არსებობდა, რომელთაგან ძალზე გავრცელებული იყო ახოობა.

ახოს ალემინათმოქმედების ერთ-ერთი უძველესი და ფართოდ გავრცელებული სისტემაა. სახნავ-სათესად იყენებდნენ ტყის გაკაფვისა და ჯირკების გადანვით გამოთავისუფლებულ ნიადაგებს. მათი გამოფიტვის შემდეგ ითვისებდნენ ახალ ფართობებს (საბას განმარტებით, ახო არის "საყანური გაკაფული"). ძველ მინათმოქმედი ტყის მოახოებისათვის ძირითადად ცეცხლს იყენებდა. ახოს ასაღებად არჩევდნენ მზიან ადგილს, ამასთან ამჯობინებდნენ ფოთლოვანი ხეების ნადგომს. გაზაფხულზე ხეებს მინიდან 15-20 სმ სიმაღლეზე ცულით ან სპეციალური ხის "საყვერით" ქერქს შემოაჭრიდნენ, რის შედეგად ხე ზეზეურად ხმებოდა. ხე-ტყის ნაწილს შეშად იყენებდნენ, ნაწილს - საშენ მასალად, უვარგისს კი ადგილზევე წვავდნენ. "ახალი ნატეხის" დასამუშავებლად ხმარობდნენ წერაქვს, ცულწერაქვს, ქაჩს, ორთოხს და სხვას. პირველი ორი-სამი წლის მანძილზე სახვნელ იარაღს არ იყენებდნენ, რადგან ნაკვეთში დარჩენილი ხის ფესვები სახვნელის მუშაობას აბრკოლებდა (ნ.ჩიჯავაძე, ბათ., 1978). ამგვარად, ეს იყო მინათმოქმედების გარკვეული სისტემა, რომელიც ითვალისწინებდა როგორც მუდმივ, ასევე დროებით გამოსაყენებლად სახნავ-სათესი ფართობის შექმნას გაკაფული ტყის ხარჯზე. ბუნებრივმა პირობებმა და სახმარი მიწის სიმცირემ განაპირობა ახოობის გაჩენა. მთაგორიანობის გამო ნიადაგი შედარებით სწრაფად იფიტებოდა და დიდხანს მისი მოხმარება შეუძლებელი იყო. ეს აიძულებდა ადგილობრივ მეურნეს მთის ციცაბო ფერდობებიც კი გამოეყენებინა. ტყის კაფვას მიმართავდნენ არა მხოლოდ მემინდვრეობის, არამედ სათიბ-საძოვრების გაზრდის მიზნითაც. სახნავ-სათესის მოსაწყობად ადგილი ნაკლებ ქანობიანი, მზიანი, მისასვლელად ადვილი უნდა ყოფილიყო. ამიტომ თავდაპირველად საახოედ სოფლის მიმდებარე ტყიან სანახებს იყენებდნენ. ასეთი ადგილების ათვისების შემდეგ, კი მთის ზემო ფერდობებზე ინაცვლებდნენ.

ახოს გამოყენების ხანგრძლივობა 3-4 წელს არ აღემატებოდა. შემდეგ, როცა მიწის ნაყოფიერება დაეცემოდა, მას მიატოვებდნენ და სხვა ადგილას გაკაფავდნენ ტყეს. მიტოვებულ ახოში, მიწის ნაყოფიერების დაჩქარებული აღდგენის მიზნით, მიმართავდნენ ნაყანვზე ტყის ხელოვნურ გაშენებას, რაც გუ-

ლისხმობდა ამ ტერიტორიაზე სწრაფად მზარდი და ნიადაგისათვის სასარგებლო ხის ჯიშის მოშენებას. ასეთ ხედ თხმელა (მურყანი) ითვლებოდა.

რთულმა ბუნებრივმა პირობებმა და სავარგულების სიმცირემ განაპირობა აჭარაში ნიადაგის განოციერებისა და ირიგაციის ისეთი რაციონალური ხერხის გამოყენება, როგორიცაა მონეხვნყვლა ანუ ნიადაგის მორწყვა-გაპატივება, რაც მხოლოდ მთური მიწათმოქმედებისათვის იყო დამახასიათებელი. პატივის დაკავშირება წყალთან იმით იყო განპირობებული, რომ მთის რთულ გეოგრაფიულ პირობებში, როცა საზიდრის გამოყენებაც კი ჭირდა, ნიადაგში პატივის შეზიდვის მნიშვნელოვან საშუალებად წყალი ითვლებოდა. ძნელად მისადგომ ნაკვეთებში ნაკელის გადატანა მეურნეს საკუთარი ზურგით უხდებოდა, რაც ძალზე მძიმე საქმე იყო. ამან გლეხს მიწის მორწყვა-გაპატივების პრაქტიკულად ძალზე მოხერხებული წესი შეამუშავებინა, რომლის მთავარი პრინციპიც იყო საქონლის სადგომთან დაგროვილი პატივის საგანგებოდ მოწყობილი სარწყავი ქსელით დაუკარგავად და თანაბრად განაწილება ყანაში.

ნიადაგების დასაცავად აჭარაში იყენებდნენ მიწის გაპოხიერების განსაკუთრებულ წესს – “მიწის დასასვენებლად დაგდებას”. დასასვენებლად განკუთვნილ მიწას ბრაგა ეწოდებოდა. ასე უწოდებდნენ საერთოდ უხმარ მიწასაც. ბრაგას ზოგჯერ ათ წელსაც კი ასვენებდნენ, სანამ კვლავ სახნავ-სათესად გამოიყენებდნენ. მიწის დასვენების ამგვარ წესს მიწის “გასუქებას”, “გაჭალავებასაც” ეძახიან. მიწის ნაყოფიერების დაჩქარებული აღდგენის მიზნით აჭარაში იცოდნენ ნაყანევზე ტყის ხელოვნური გაშენება, რაც გულისხმობდა მიტოვებულ ახოში სწრაფად მზარდი და ნიადაგისათვის სასარგებლო ხის ჯიშის მოშენებას. ასეთ ხედ გამოიყენებდნენ თხმელა (მურყანი) ითვლებოდა.

აჭარისთვის დამახასიათებელია მთაგორიანობით გამოწვეული ნიადაგის ეროზია და სავარგულების სიმცირე. ასეთ პირობებში დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა არსებული ნიადაგების ეფექტურ დაცვას. ნიადაგის ეროზიის საკმაოდ ძლიერი ფაქტორი მოჭარბებული ნალექიანობაც იყო. ზემო აჭარაში, მიუხედავად მცენარეული საფარის დიდი სიუხვისა, რომელიც თავისთავად მიწის რღვევის საწინააღმდეგო ბუნებრივ

საშუალებას წარმოადგენს, წვიმების შედეგად ძალზე სწრაფად მიმდინარეობს ჩამორეცხვა. დარეცხვის პროცესი ყველაზე სწრაფად ფერდობებზე მიმდინარეობს და თან სდევს მდიდარი ნიადაგური ფენის აუნაზღაურებელი დანაკარგი. ამიტომაც, ნიადაგის დაცვა განსაკუთრებულ და მნიშვნელოვან სამეურნეო ღონისძიებად იყო მიჩნეული და მუდმივ დაძაბულ შრომასა და ბუნებასთან განუწყვეტელ ბრძოლას მოითხოვდა. ასეთ პირობებში ნიადაგის დაცვის და შემაგრების საუკეთესო საშუალება იყო რელიეფის დატერასება. ნიადაგდაცვით საშუალებათაგან უმნიშვნელოვანესია ტერასული მიწათმოქმედება. ნიადაგის დასაცავად სხვადასხვა ზომის და კონსტრუქციის ნაგებობებს იყენებდნენ. ამისათვის იხმარებოდა ადგილზე ხელმისაწვდომი მასალა: ხე, ქვა ან ხშირად მარტო მიწა. ამის მიხედვით გამოყოფდნენ ხით შემოსილ ანუ ძელურ ტერასებს, ქვით შემოსილ ტერასებს და შეუმოსავ ტერასებს (ნ.ჩიჯავაძე ბათ., 1971.).

მთიანი სოფლები ტრადიციულად ბუნებრივ ტერასებზეა გაშენებული, რომელსაც თავში, როგორც წესი, საგანგებოდ გაშენებული ტყის ზოლი აკრავს. ეს არის ე.წ. საფარი ტყე ან უბრალოდ საფარი, რომელსაც საცავს ან ყორი ტყეს\ყორისაც უწოდებენ. ამგვარი ტყის დაცვა სავალდებულო იყო მთელი სოფლისათვის. ასეთ ტყეში აკრძალული იყო არა თუ ხის მოჭრა, არამედ საშეშედ ხმელი ხის გამოტანაც, რადგან ეს ტყე იცავს სოფელს ზვავისა და ნიადაგის ჩამორეცხვისაგან.

აჭარა ძველთაგანვე ცნობილი იყო მდიდარი და მრავალფეროვანი ხე-ტყით. იგი ფართოდ გამოიყენებოდა საცხოვრებელი სახლების, სამეურნეო, საკულტო და თავდაცვითი ნაგებობების მშენებლობაზე. ძვირფასი ჯიშები გაჰქონდათ კიდეც. ასე, რომ ტყეს ოდითგან სარწაო მნიშვნელობაც ჰქონდა. მიუხედავად ამისა, აჭარის მოსახლეობამ კარგად იცოდა ტყის ფასი, იცოდა, თუ რა დიდ როლს ასრულებდა ტყე ქარის, ზვავის, მეწყერის შესაკავებლად, ნიადაგის დასაცავად და წყლის შესაწარმუნებლად. ამიტომაც განსაკუთრებით უფრთხილდებოდნენ სოფლის მახლობელ ფერდობებზე გაშენებულ ტყეებს.

ხის მოჭრასთან დაკავშირებული აკრძალვები რწმენა-წარმოდგენებშიც იჩენს თავს. ეს, ძირითადად, ანიმისტური

წარმოდგენები (ტყეში ქსოვილში გახვეული ცულით მიდიოდნენ.) ხეებს აქა-იქ გამოჭრიდნენ. ხეები ითვლებოდა სათემოსასოფლო და საგვარეულო საკუთრებად. თითოეულ გვარს თავისი ნიშანი – თავჯი ჰქონდა. საშეშედ ბებერ ხეს გამოჭრიდნენ. მოზარდი ხის გამოჭრა არ შეიძლებოდა. სამასალე ხედ სწორ და ნაკლებად როკიან ხეებს იყენებდნენ.. სამშენებლო და სამასალე ხის შერჩევის ხალხური წესები ტყეს განადგურებისაგან იცავდა (ჯ.ვარშალომიძე, ბათ., 1978.).

აჭარაში ადამიანის საარსებო გარემოსთან მრავალათასწლოვანი ურთიერთობა ემყარება ემპირიულ ცოდნას, დაკვირვებას, საცხოვრებელი გარემოს შერჩევისა და ათვისების ისტორიულ გამოცდილებას. ხალხს კარგად ჰქონდა შესწავლილი თავისი საცხოვრისი, ბუნების თითოეული კომპონენტი, რელიეფის თავისებურება. ეს ისტორიული გამოცდილება თაობიდან თაობას გადაეცემოდა და სტიქიასთან ჭიდილის საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენდა. მაგრამ, სამწუხაროდ, ბუნების დაცვის დახვეწილი მამა-პაპური ტრადიციები თანდათან დავიწყებას მიეცა და შეიქმნა არა მხოლოდ სამეურნეო დისკომფორტი, არამედ ეკოლოგიური პრობლემებიც. ადამიანსა და ბუნებას შორის ბალანსის დარღვევის გამო, ბუნება თითქოს შურს იძიებს ადამიანზე სტიქიური უბედურებებით. ეს კიდევ ერთხელ ამტკიცებს იმ გამოცდილების შესწავლისა და გაზიარების აუცილებლობას, რაც ქართველ მეურნეს აჭარაში საუკუნეების განმავლობაში დაუგროვდა. ამ მიმართულებით კვლევას, შემეცნებითთან ერთად, პრაქტიკული მნიშვნელობაც აქვს. ასეთ კვლევებს შეუძლია გადაარჩინოს ბუნების დაცვის უძველესი წესები, მამა-პაპური ტრადიციები, შეიმუშავოს ეკოლოგიური ალტერნატივა, წამოჭრას ეკოლოგიური პრობლემები და გააქეთოს მათი პრაქტიკული გადაწყვეტის პროგნოზი. ანთროპოეკოლოგიურ კვლევებზე დაყრდნობით უნდა აღდგეს ნიადაგის დაცვის ტრადიციული ხერხები, სავარგულების სწორი ექსპლუატაცია. მშენებლობის ტაქტიკა ტრადიციულ ეკოლოგიურ ცოდნასა და კულტურაზე უნდა იყოს დაფუძნებული. ხალხური გამოცდილება გათვალისწინებული უნდა იყოს გზებისა და ხიდების მშენებლობისას, მდინარეების შესაძლებლობის გამოყენებისას. ბუნებრივი პირობების უკეთ გამოყენება, რეკომენდა-

ციების შემუშავება ბუნებრივი ეკოსისტემების შენარჩუნებისათვის, - ესაა პრობლემები, რომელთა გადაჭრაშიც თავისი დიდი წვლილის შეტანა შეუძლიათ ეთნოლოგებს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ვარშალომიძე ჯ., ორნამენტი ხეზე. ბათ., 1978.
2. ნ. ჩიჯავაძე, სამიწათმოქმედო ყოფის ისტორიიდან აჭარაში, თბ., 1971

Tamila Lomtadze

Folk remedies in subsistence environment in Ajara

Summary

Ajara is an excellent example of human adaptation to the environment and living conditions. This article discusses optimal strategy of using living environment maximally, which over the centuries has accumulated to Georgian farmer in Ajara. In XXI century, the current ecological disasters approved necessity of exploring and sharing of that experience.

ქეთევან ფუტყარაძე

ოჯახისა და ქორწინების როლი მომავალი თაობის ზნეობრივი სრულყოფის საქმეში

ოჯახი და ქორწინება ადამიანთა მოდემის გამრავლების მთავარი ფუნქციის მატარებელია. ქორწინება და ოჯახი მოიცავს ურთიერთობებს ქალსა და მამაკაცს, ცოლსა და ქმარს, მშობელსა და შვილს, წინაპარსა და შთამომავლობას შორის. ამდენად დიდია მისი როლი მომავალი თაობის აღზრდის საქმეში. ოჯახში ბავშვის აღზრდაზე გავლენას ახდენს ოჯახის წევრებს შორის, უპირატესად ცოლ-ქმარს შორის არსებული ურთიერთობა. იმ ოჯახში, სადაც ცოლსა და ქმარს შორის ჰარმონიული ურთიერთობაა, ბავშვებიც ნორმალურად იზრდებიან. ამიტომაც, რომ საზოგადოებაში არის ტენდენცია – შთამომავლობა გაჩნდეს უპირველესად სიყვარულის საფუძველზე. შვილები კი ამდიდრებენ მშობლებს და უბიძგებენ ურთიერთპატივისცემისაკენ.

ოჯახისა და ქორწინების ერთ-ერთი უმთავრესი ფუნქციაა ოჯახის წევრთა ზნეობრივი სრულყოფა, მოზარდის მომზადება საზოგადოებრივი და საოჯახო ცხოვრებისათვის. ბავშვები ოჯახში ყოველთვის იქნებიან სიყვარულისა და ზრუნვის ობიექტები. სიყვარული კი ხელს უწყობს ოჯახის წევრებში ჰუმანური გრძნობების აღზრდას. მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენს სინამდვილეში თანდათან იკიდებს ფეხს ევროპული ინდივიდუალიზმი, ოჯახის ზემოთაღნიშნული ფუნქცია უცვლელი რჩება. ბავშვები უყვართ, რადგან ისინი არიან სუფთა და ფაქიზი, წმინდა და უცოდველნი, სამყაროს განახლებისა და უკვდავების ცოცხალი სიმბოლო. ბავშვი ზრდასრულ და ასაკოვან ოჯახში აყალიბებს „უკვდავების განცდას“ (ბანძელაძე გ., 1968: 466-467). ამიტომაცაა, რომ ბავშვებისათვის არაფერს იშურებენ, თუმცა ზომიერების დაკარგვამ შესაძლოა უკუშედეგი გამოიღოს.

რაც უფრო ვითარდება საზოგადოება, მით უფრო იზრდება ოჯახისა და ქორწინების როლი პიროვნების ზნეობრივი აღზრდის საქმეში. ჩვენებურების (თურქეთში მცხოვრები ქართველები) თქმით „კაი ანა-ბაბოს კაი ღარჭი ეყოლება“. აღნიშნული დებულება ემპირიული გამოცდილებით შეიძინა ადამიანმა. იგი მეცნიერულ დასაბუთებასაც პოულობს. ფსიქოლოგები ამტკიცებენ, რომ

ზნეობრივად სრულყოფილ ოჯახში ზნეობრივად სრულყოფილი შთამომავლობა წარმოიშობა. ბედნიერი ქორწინების უმრავლესობა მოდის ბედნიერ ოჯახში აღზრდილ ბავშვებზე.

სიკეთის გრძნობის განვითარების ქვეშარიტ პირობებს ადამიანი მხოლოდ ოჯახში პოულობს. ეს გრძნობა წარმოიშობა ოჯახის წევრებს შორის არსებულ ურთიერთობაში. „თუ ანაი და ბაბოი ერთმანეთში კინკლობენ, ღარჭი დეიჩაგრება, დაბლაყვდებაო“ – ხაზგასმით აღნიშნავენ რესპონდენტები და ოჯახის წევრებს შორის ჰარმონიულ ურთიერთობას ანიჭებენ განსაკუთრებულ მნიშვნელობას მოზარდთა აღზედის საქმეში.

ოჯახში ზნეობრივ ურთიერთობას გამოხატავს სიყვარული და მოვალეობა ოჯახის წევრებს შორის. სიყვარულით ქორწინება თავისთავად არის ზნეობრივი პრინციპი, ხოლო თუ კი იგი შემდგომშიც ხანგრძლივად გრძელდება ოჯახში, კიდევ უფრო იზრდება მისი ზნეობრივი ღირებულება. მას კარგად აცნობიერებენ როგორც მთიან აჭარაში, ისე ისტორიულ საქართველოში, სადაც ძალზე იშვიათია ოჯახის დაშლის შემთხვევები. ეს კი მშვენივრად აისახება მოზარდის ცნობიერებაში და უყალიბდება ოჯახური ერთგულებისა და სინამდის დაცვის განცდა.

ცხადია, ქორწინების დროს არსებული სიყვარული განიცდის ცვალებადობას. შესაძლოა შესუსტდეს ან გაქრეს კიდევ, მაგრამ შემდგომ აქცენტი გადატანილი უნდა იქნეს სულიერ ფასეულობებზე, რომლებიც ასევე უპირველეს ყოვლისა ყალიბდება ოჯახში – აღზრდის პროცესში: **„პირველათ რომ გეყვარება, იმფერი სიყვარული ჰალად არი ანავ, ჰამა მერე კიდევ და გიყვარდეს სხვაფრივ. შვილი გაგამთელებს, ერთ ჰულიეს გაძლევს, ერთმანეთის მოთმინებას გაკეთებიებს“**. რესპონდენტის ამ სიტყვებში ჩანს ზნეობრივი და ესთეტიკური კულტურა, რომელიც პირდაპირ კავშირშია ოჯახური პასუხისმგებლობის გრძნობასთან. შესაძლოა აღნიშნული თეზისი დისკუსიისა და კამათის საგანიც იყოს, მაგრამ ქორწინებისდროინდელი სიყვარული თანდათანობით რომ იცვლება ურთიერთპასუხისმგებლობით, რომელიც ეფუძნება სულიერ ფასეულობებს, რეალური ცხოვრებიდანაც ნათლად ჩანს და რესპონდენტებიც ამას ადასტურებენ. თანდათანობით ახალგაზრდული სიყვარულის ადგილს იჭერს სულიერი და ზნეობრივი მხარე. ეს კი აძლიერ-

რებს მოვალეობისა და პასუხისმგებლობის გრძნობებს. ამიტომაც შეუძლებელია სიყვარულის გათიშვა მოვალეობისა და პასუხისმგებლობისაგან. ამ შემთხვევაში მარტო იურიდიული მოვალეობა არ იგულისხმება. პირველ რიგში საუბარია ზნეობრივ მოვალეობაზე, რომელსაც საფუძვლად ედება თვით ადამიანის შინაგანი, სუბიექტური აუცილებლობის გაცნობიერება. ამ შემთხვევაში მოვალეობის შეგნებასთან ერთად უნდა განვიხილოთ მოვალეობის გრძნობა. ე. ი. ოჯახში საფუძველი ეყრება მოვალეობის გრძნობის აღზრდას. ასეთ შემთხვევაშია ბედნიერი ოჯახი და შესაბამისად ასეთ ოჯახში მოზარდის აღზრდა ეფუძნება ზნეობრივი ფასეულობებისადმი ერთგულებას.

ოჯახი, ისევე როგორც კონკრეტული ადამიანი სიკეთისა და ბოროტების, „მინდასა“ და „არმინდას“ ბრძოლის ასპარეზია და მან რომ იარსებოს, საჭიროა დაემორჩილოს სიკეთისა და ჰუმანიზმის კანონებს. ეს აუცილებლობა მოითხოვს არა მარტო ცოლ-ქმარსა და ოჯახის წევრებს შორის ნორმალურ ზნეობრივ ურთიერთობას, არამედ მომავალი თაობის ზნეობრივ სრულყოფასაც. ამ თვალსაზრისით განუზომელია ოჯახისა და ქორწინების როლი და მნიშვნელობა.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. ავტორის საველე ექსპედიციის დღიური, შავშეთი, 2009 წლის ივლისი;
2. ბანძელაძე გ., ეთიკა, თბ., 1969.

Ketevan Putkaradze

Marriage traditions in upbringing of child

Summary

The main function of propagation of the human mankind is family and marriage. On upbringing of child is influenced by relationship between family members, mainly between husband and wife. In a family where is harmonious relationship between husband and wife, children grow up normally. In article by author based on materials collected during field expeditions are considered the importance of family and marriage in moral upbringing of next generation.

თამაზ ფუტკარაძე
კახა ფუტკარაძე

**ქალთა მენსიერება რუსეთ-თურქეთის 1877-1878
წლების ომისა და ომისშემდგომი მუშაჯირობის
პესახებ**

ქალისა და ომის საკითხები ძალზე აქტუალურ საკითხად იქცა XX-XXI საუკუნეების მიჯნის ეთნონაციონალური მოძრაობის კონტექსტში. ქალის მენსიერება ომის შესახებ, მათი მონაწილეობა ომსა და ომისშემდგომი პერიოდის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ პროცესებში წარმოადგენს ჩვენი კვლევის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საკითხს.

უზარმაზარი სირთულით, მრავალფეროვნებით, დრამატიზმით გამორჩეული 1877-1878 წლების ომი ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მოვლენად იქცა საქართველოს ისტორიისათვის. უმძლავრესი სახელმწიფოების მეტოქეობის ფონზე მომდინარეობდა ფუნდამენტური სოციალური და ეკონომიკური ტრანსფორმაციების გადაჯაჭვა, დინამიკურად ცვლადი იდენტობებისა და ჯგუფების ურთიერთქმედება და დაპირისპირება.

საქართველოს ისტორიის მნიშვნელოვან მონაკვეთებში ქალები საკმაოდ დიდ როლს თამაშობდნენ და მამაკაცებთან ერთად ისტორიის ჩარხის წალმა შემობრუნებას ცდილობდნენ. მართალია, ყოველთვის ამას ვერ ახერხებდნენ, მაგრამ ისტორიაში თავიანთი სახელოვანი ნაკვალევი მაინც დატოვეს. ბევრი მათგანის სახელი უცნობია ისტორიისათვის, მაგრამ ხალხური გადმოცემები, ზეპირი ისტორიები ნათელ წარმოდგენას გვაძლევენ იმ ქალებზე, რომლებიც რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომს სამშობლოს გაერთიანების ამოცანებს უკავშირებდნენ, ყოველთვის იყვნენ დამოუკიდებლობის იდეის მომხრენი და ღიად თუ ფარულად იბრძოდნენ კიდეც სამშობლოს თავისუფლებისათვის.

ზოგადად, ქართული მენტალობისათვის არაა მისაღები ქალების მონაწილეობა ომში. იგი მამაკაცების საქმედ ითვლება, თუმცა საქართველოს ისტორიაში მრავლად იყო ფაქტები, როცა ქალები არა თუ მონაწილეობდნენ, არამედ გადამწყვეტ სიტუვასაც ამბობდნენ.

თუ თანამედროვე პოზიციებიდან ვისაუბრებთ 1877-1878 წლების ისტორიული მეხსიერების შესახებ, უეჭველია, რომ მთავარი მოვლენა ამ ომისა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში მცხოვრები ქალებისათვის იყო დაკარგული ტერიტორიების დაბრუნება. ომის შედეგების ასეთი აღთქმა არის ის მთავარი ღერძი, რომლის გარშემოც უნდა მოხდეს ისტორიული პოლიტიკისა თუ კოლექტიური მეხსიერების რეკონსტრუქცია. ქუჩების დასახელება, მემორიალური დაფებისა და მუზეუმების გახსნა მცდელობაა ამ ომისა და ომისშემდგომი მოვლენების (მუჰაჯირობის) ხსოვნის უკვდავყოფისა, თუმცა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში მათი რაოდენობა იმდენად მცირეა, რომ აღარ ღირს მასზე ყურადღების გამახვილება.

რუსეთ-თურქეთის ომმა მათში მონაწილე სახელმწიფოებისა და ხალხებისთვის სხვადასხვა შედეგები გამოიწვია. ჩვენი თანამედროვეების თვალში, რომლებიც საკუთარი თავის იდენტიფიცირებას მაშინ დაპირისპირებულ მხარეებთან ახდენენ, ერთი და იგივე მოვლენებმა გარდაუვალად შეიძინა სხვადასხვა მნიშვნელობა, ხოლო წარსულის ინტერპრეტაციისთვის ამოსავლად იქცა სხვადასხვა მოვლენები.

ასეთი სრულ და საბოლოო ჭეშმარიტებად გამოცხადებული ინტერპრეტაციები ხშირ შემთხვევაში მითებად გარდაიქმნება. ისტორიული მითები ზოგჯერ – გულწრფელი შეცდომებით, ზოგჯერ კი პოლიტიკური კონიუნქტურით წარმოიშობა.

ისტორიულ მოვლენებზე ასეთი მითშემოქმედება არაკეთილსინდისიერი პოლიტიკოსების ხელში შესაძლოა „მეხსიერების ომებად“ გარდაიქმნას, რომელიც სრულიადაც არ ემსახურება წარსულის შესახებ ჭეშმარიტი ცოდნის დამკვიდრებას. აქ იკვეთება ღია დისკუსიებისა და პროფესიონალიზმის მნიშვნელობა, თუმცა არანაკლებ მნიშვნელოვანია ომში ქალთა გამოცდილებისა და მეხსიერების საკითხების შესწავლა.

ისტორიკოსთა პროფესიული საზოგადოება არ ემიჯნება ზეპირ ისტორიებს, განსაკუთრებით ქალთა მეხსიერების წარმოჩენას, რადგან მათში უფრო მეტად ვლინდება ინტერპრეტაციებზე, ემოციებსა და ინდივიდუალურ შეხედულებებზე დაფუძნებული ისტორიული ძნელბედობის აღქმა, განცდა და ტკივილი. ის უკავშირდება მოვლენას, რომელიც მართლაც შევიდა ისტორიაში და ინდივიდის მეხსიერებაში არის დაღეჭილი. ასე-

თი მოგონებები ფაქტებზე დაფუძნებულ ისტორიასთან მჭიდრო კავშირშია. შეიძლება ითქვას, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში, უფრო ღირებული, კორექტული და ნამდვილია ნაამბობი, ვიდრე - ოფიციალური ისტორია. ამ თვალსაზრისით იქნა ჩვენს მიერ ჩატარებული საველე კვლევა-ძიება. ნაშრომიც სწორედ საველე მონაცემების საფუძველზე არის შესრულებული.

ქალთა სხვადასხვა ჯგუფები სხვადასხვანაირად მონაწილეობდნენ რუსეთ-თურქეთის ომში. მათ ეკავათ სრულიად განსხვავებული პოზიციები საზოგადოებაში. სწორედ ამიტომ შევეცადეთ ჩვენი ყურადღების ფოკუსირება მოგვეხდინა ქალთა მეხსიერების, ზეპირი ისტორიების, ქალის როგორც გმირის, აქტივისტის, ომის მსხვერპლის და სხვა სტატუსის შესახებ სხვადასხვა დენომინაციისა და კულტურული ტრადიციის გათვალისწინებით. დასახული მიზანდასახულობის შესასრულებლად ვახდენდით ქალთა „პროვოცირებას“, რათა მოეთხროთ ზეპირი ისტორიები. ამას ვაკეთებდით იმიტომ, რომ გათავისებული გვექონდა ზეპირი ისტორიების, როგორც ეთნიკური ისტორიის ამსახველი მასალის მნიშვნელობა. ზეპირ ისტორიებში გამოკვეთილია კონკრეტული პიროვნებებისა თუ ოჯახების ტრაგედია. ამავე დროს ცხადია, რომ მოპოვებული ფაქტობრივ მასალას აუცილებლად გამოუჩნდებიან ანალიტიკოსებიც. ამდენად, იგი შეასრულებს წყაროს როლს სხვადასხვა დარგში მომუშავე მეცნიერებისათვის. მოპოვებული ფაქტობრივი მასალა შეიძლება გამოადგეს დევნილთა პრობლემებზე მომუშავე სახელმწიფო, არასამთავრობო, საერთაშორისო ორგანიზაციებსაც.

დასახული მიზანდასახულობის შესაბამისად კვლევები ჩატარდა როგორც თურქეთის ტერიტორიაზე, ისე თანამედროვე საქართველოში (აჭარაში, რომელიც ამ ომის შემდეგ დაუბრუნდა სამშობლოს). შესაბამისად, უნდა გამოვყოთ ქალების ორი კატეგორია:

- ა. თანამედროვე თურქეთში მცხოვრები ქართველი ქალები;
- ბ. საქართველოში მცხოვრები ქალები.

თანამედროვე თურქეთში მცხოვრებ ქალთაგან უნდა განვასხვავოთ:

1. მუჰაჯირთა შთამომავლები, რომლებიც ცხოვრობენ თურქეთის შიგა პროვინციებში;

2.თურქეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში, მაგრამ საკუთარ ეთნიკურ ტერიტორიაზე მცხოვრები ქალები.

წინასწარ ვიტყვით, რომ ჩვენ ვერ შევძელით რუსეთ-თურქეთის ომში კონკრეტული ქალების მონაწილეობის ამსახველი მასალების მოძიება. რესპონდენტები მათ სახელებს ვერ იხსენებენ, მაგრამ შევძელით მოგვეპოვებინა ზოგადი ინფორმაციები, რასაც ასევე აქვს დიდი მნიშვნელობა წარსულის რეკონსტრუქციის თვალსაზრისით. შესაბამისად შემოვიფარგლეთ მათ მიერ მოყოლილი გადმოცემების წარმოჩენით, რომლებშიც ძირითადი აქცენტი ომის შედეგებზე, ძირითადად მუჰაჯირობაზეა გადატანილი.

რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების შემდეგ იწყება მუჰაჯირობის მეტად მტკივნეული პროცესი, რომელმაც დიდი დასვა ქალთა ეთნოფსიქიკას. ყოველივე ეს აისახა ზეპირ ისტორიებში, რომლებიც გადაეცემოდა თაობიდან თაობას ზოგ შემთხვევაში ფრაგმენტულად, ზოგჯერ კი სრული სახით. თურქეთისა და საქართველოს ქალთა მეხსიერებაში ჯერ კიდევ არის შემორჩენილი წინაპართა გადმოცემები განცდილი ომისა და ომისშემდგომი ტრაგედიის შესახებ. საკითხი მოითხოვს დროულ გამოკვლევას და ქართული იდენტობის გადარჩენის გზების ძიებას, რათა თურქეთის ქართველებმა არ დაკარგონ თავიანთი იდენტობა. ამისათვის საჭიროა ზეპირი ისტორიების შეგროვება და მათი ონლაინ და სტამბური წესით გამოქვეყნება.

ველზე დაკვირვებამ მოგვცა გარკვეული ინფორმაცია საკვლევ თემატიკაზე. დაკვირვების მეთოდი დაგვეხმარა ბუნებრივ პირობებში შეგვესწავლა რეალური ინტერპრეტაციები.

ველზე მუშაობისას წავანყდით სირთულეებს. ქალთა გარკვეული კატეგორია თავდაპირველად ეჭვის თვალით გვიყურებდა, იყო შიშის მომენტიც, მაგრამ როცა გეზულობდნენ, რომ ჩვენ პოლიტიკური მიზნები არ გვამოძრავებდა, სიამოვნებით გვთანხმდებოდნენ ინტერვიუზე. ერთ-ერთმა რესპოდენტმა აღნიშნა, რომ თურქეთის ქართველი ქალები ამ ბოლო დროს გარკვეული ყურადღების ცენტრში მოექცნენ და ზედმეტი აჟიოტაჟი მათ არ აწყობთ.

თურქეთელი ქართველი ქალები განსაკუთრებულ სიხარულს გამოხატავდნენ, ქართულ ენაზე მისალმების თუ დამშვიდობების დროს. ასევე სიამოვნებდათ, როცა ჩვენ ვიცოდით მა-

თი ყოფისათვის დამახასიათებელი წეს-ჩვეულებები. პირველი კონტაქტი ისეთნაირად უნდა წარგვემართა, რომ რესპოდენტს მონდომებოდა ჩვენთან თანამშრომლობა. მთხრობელის გული უნდა მოგვეგო.

საველე მუშაობის დროს ჩვენი მიზანი იყო, პირველ რიგში, შეგვეგროვებინა რუსეთ-თურქეთის ომსა და მუჰაჯირობის თემატიკაზე ორიენტირებული ისტორიები. მუჰაჯირობის თემაზე უამრავი ლიტერატურა არსებობს. ხოლო ჩვენს მიერ მოპოვებულ ზეპირი ისტორიები წარმოადგენს გადმოცემათა გადმოცემებს და მათ არა აქვთ ფაქტობრივი ჭეშმარიტების პრეტენზია. თუმცა ეს მასალა საინტერესოა კონკრეტული ქალბატონების განცდების დოკუმენტირების თვალსაზრისით. რა ინტერპრეტაციას აძლევენ ისინი ომისა თუ მუჰაჯირობის ფაქტს.

ომისა და მუჰაჯირობის ისტორიები მძაფრი ემოციურობით არის გადმოცემული XIX საუკუნის პრესაში. ემოციურობა აიხსნება იმით, რომ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიულ სამშობლოში დაბრუნებისა და ქართველთა ძალდატანებით გადმოსახლების ფაქტები მოვლენის პარალელურად შუქდებოდა. XIX საუკუნის პრესის მასალებთან შედარებით, თურქეთში მცხოვრებ ქართველ ქალთა მონათხრობში შეცვლილია ამ მოვლენის ინტერპრეტაცია. მუჰაჯირთა შთამომავალი ქალების ზეპირ ისტორიებში იშვიათად გვხვდება ომის ამსახველი მონაცემები. ეს მათ ნაკლებად ახსოვთ. სამაგიეროდ, განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებენ მუჰაჯირობაზე. მათ მონათხრობში მუჰაჯირობის მოვლენის ნამდვილი საფუძველი (რუსეთისა და თურქეთის იმპერიული ინტერესები) მიჩქმალულია. რესპოდენტები მხოლოდ მუჰაჯირობის ფაქტზე ლაპარაკობენ, ხოლო მიზეზებზე - არა. მათ მამების, ბებია-ბაბუების გადმოცემით იციან თუ საიდან, რომელი სოფლიდან თუ კუთხიდან არიან გადმოსახლებულნი. მაგალითად, ინეგოლის რაიონის 18 სოფელში კომპაქტურად ცხოვრობენ მუჰაჯირთა შთამომავლები, რომლებიც გადმოსახლებული არიან ძირითადად ბათუმიდან, შუახევიდან, ხულოდან, ქედიდან, ქობულეთიდან. ისეთი ფაქტის მონმენიც გავხდით, როცა მთხრობელმა არ იცოდა თუ სად იყო თავისი ძველი საცხოვრისი.

**სტამბოლი, მუჰაჯირთა შთამომავლებთან
(ფოტო მუსტაფა იაკუთისა, 2014 წლის 3 ივნისი, სტამბოლი,
ქართული კულტურის ცენტრი)**

მუჰაჯირთა შთამომავალი ქალების მონაყოლის მიხედვით გაირკვა, რომ თურქეთში ქართველთა ჩასახლების ფაქტები დასტურდება როგორც მუჰაჯირობამდე, ისე მუჰაჯირობის შემდეგაც.

ერთ-ერთმა რესპონდენტმა თავისი წინაპრის მუჰაჯირობამდე ჩამოსახლების მიზეზად დაასახელა ცხოვრების პირობების გაუმჯობესება და პირადი ურთიერთობები (მთხრობელი სელმან მამულაძე, ინეგოლი, საველე ექსპედიცია 2014 წ. ივნისი, ინეგოლი), ხოლო მისმა ნათესავმა გვითხრა, რომ „დიდ ბაბუას საქართველოში კაცი შემოაკვდა და ამ მიზეზით გამოერიდა იქაურობასო“ (მთხრობელი იბრაიმ მაკარაძე, ინეგოლო, საველე ექსპედიციის დღიური, 2014 წ. ივნისი).მათი ინფორმაციით, ინეგოლში ყველაზე მეტნი არიან მუჰაჯირობის წლებში ჩამოსახლებული ქართველების შთამომავლები. მთხრობელების მონაყოლის მიხედვით, მუჰაჯირების მასიური ნაკადი ძირითადად გემით ჩავიდნენ, თუმცა ზოგიერთი ფეხითაც.

ისმინაზ იაზი მუჰაჯირთა ერთ-ერთი შთამომავალი ქალ-

ბატონია ინეგოლის რაიონის სოფელ ჰილმიედან. ამჟამად მუშაობს კურორტ ოილათის ერთ-ერთ რესტორანში. მასთან ინტერვიუზე რომ მივედი, იმთავითვე გააცნობიერა ჩვენი ინტერესების მნიშვნელობა. ინტერვიუზე დასათანხმებლად თხოვნა არ დაგვჭირდა. თავისით დაიწყო ისტორიების მოყოლა. ისმინაზ იაზის თქმით მისი წინაპარი „დედეები“ (ბაბუები) მუჰაჯირები არიან. თავდაპირველად მისი წინაპრები სხვაგან დაუსახლები-ათ, მაგრამ შემდეგ, სოფელ ოილათში ამოსულანო.

რესპონდენტი ისმინაზ იაზი
(ფოტო მედეა ბერიძისა, სოფ. ოილათი, 2014 წ. ივნისი)

სხვადასხვა სოფელში ძმების ან ახლო ნათესავების დასახლების მიზეზი მთხრობელმა სულთან იაფუზმა განმარტა შემდეგნაირად: „ზოგი მუჰაჯირობის დროს მოვიდა, მაგრამ ზოგი მკვლელობის გამო გამოიქცენ აქ. გამოქცეულებს რომ გამოსდგომოდნენ, მოკლავდნენ და რომ არ დახოცილიყვნენ და გვარის გამგრძელებელი დარჩენილიყო, ამ მიზნით სხვადასხვა სოფელში დასახლდნენ“ მთხრობელი ისმინაზ იაზი, ოილათი, 2014 წ. ივნისი).

რესპონდენტი სულთან ტაკიძის (სეზერი) მონაყოლში ყურადღება მიიქცია ერთმა ფაქტმა. მან კარგად იცის, რომ მუჰა-

ჯირის შთამომავალია, ამავე დროს წუხს ქართველთა დაქსაქსულობის შესახებ, რასაც ცალკეულ შემთხვევაში თან ახლავს ასიმილაცია: „ომზე აფერი მახსოვს ჰამა, ვიცი, რომ რუსების და ოსმალების ყავლა რომ იყო, მერე გადმოვსახლდით. ნენეი ტირილით გვეტყოდა ამაზე - ყურძენი ყურძენს შეხედავს და გაშავდებაო. ჩვენც ისე ვართ. თურქებში გვევრიეთ და გავშავდით. ასიმილა გავხდით (ასიმილაცია განვიცადეთ, თ. ფ.). დევფანტეთ და იმიტომ დევკარქეთ. ზოგი ფაცას დაჯდა, ზოგი ინეგოლ, ზოგი ბურსას, ზოგი კიდეც სხვაგან. ჩემები ჩურუქსუს (ქობულეთის) ხინოდან წამოსულან მუჰაჯირათ“ (მთხრომელი სულთან ტაკიძე, ინეგოლი, 2014 წლის ივნისი).

მემედ ქაია-მაკარაძის წინაპრები მუჰაჯირობის დროს გემით გადაუყვანით თურქეთში. იგი სიამაყით ლაპარაკობს ქართველ ქალებზე, რომლებიც ყველა მნიშვნელოვანი მოვლენის დროს მამაკაცების გვერდით იდგნენ: „გურჯი ქალი მეტი მაგარია თურქეთში. იმიტომ უნდანან თურქებს ჩვენთან დადოსტება. ისტანბულის დოღმა ბახჩეს მუზეუმშია ერთი მესხი ქალის ნენე ჰათუნის დიდი სურეთი. რუსიე და თურქიე რომ შეჩხუბვილან 1877-ში, რუსი ასკერები ერზრუმამდინ მისულან. რუსებს მუუკლან მესხი ჰათუნის ძმა. დაჭრილი ძმა შესულა დასთან. ჰათუნს პანაი ბალვი ყავდა და აკვან არწევდა. დასისხლიანებული ძმა რომ დუუნახავს, უყვირია - ძმავ რა მოგივდაო. ბევრი ყურშუმი ვჭამეო, უთქვამს ძმას და სული დუულევია. ჰათუნი გაჰერსებულა, სიმწარისგან ცული უუნწევია და გარეთ გამოვარდნილა და დუუძახნია მეზობლებითვინ: გარეთ გამოით, რუსმა გაგვჭრასნა, გამოით და რუსები გავდენოთ აქედანო. გერჩექ გამოსულან ყველაი, ქალი, კაცი და რუსებ წინ გადადგომიან და გუუყრიან რუსები. 98 წელიწადი იცოცხლა ჰათუნა ნენემ და ამერიკელ გენერალ უთხრა: რუსები რომ მოვდენ, კიდეც იმას ვიქო“ (მთხრომელი მემედ ქაია მაკარაძე, ინეგოლი, 2014 წლის ივნისი). აღნიშნული ისტორია საყურადღებოა იმ თვალსაზრისით, რომ მასში აქცენტი გადატანილია რუსეთ-თურქეთის ომზე და გამოხატულია მათი აშკარა ანტირუსული განწყობა. აშკარად ჩანს აგრეთვე ოსმალური იდეოლოგიური გავლენა.

ინეგოლელ ქართველებთან (ფოტო იბრაიმ არასისა, ინეგოლი, კავკასიური კულტურის ცენტრი, 2014 წლის ივნისი)

მუჰაჯირობას უკავშირებენ თავიანთ გადასახლებას სოფელ აჰმედიეს მცხოვრებნი. შარაფეტიინ ოსკოჯუს (სურმანიძის) ოჯახში მცხოვრები ქალბატონების ინფორმაციით, მუჰაჯირობის შემდეგ ისინი დასახლდნენ თავისუფალ მიწაზე და არა სხვების კარმიდამოში. მათ სხვისთვის არ წაურთმევიათ საცხოვრებელი. „ჩვენ ვართ დაჩიძიებიდან, ჩაქველოლებ გვიცახიან. იქიდან წამოსულა ჩვენი დედეი“, გვიყვება ერთი რესპოდენტი. მისი თქმით, „ნენეი მუჰაჯირობის ამბავ რომ გვეტყოდა, იტირებდაო“. რესპოდენტმა ქალბატონმა ქმრის ნაბართვით გვაჩვენა ოჯახის რელიქვიები: ფოტოები და ძველი გაზეთები. რუსეთ-თურქეთის ომის შესახებ მან ძალიან ცოტა რამ იცის. მისთვის ცნობილია მხოლოდ ის, რომ მათი გადასახლება ომის დამთავრების შემდეგ მომხდარა (მთხრობელი მედინე ოსკოჯუ, სოფ. აჰმედიე, ინეგოლის რაიონი. 2014 წ. ივნისი)

ბურსის ვილაიეთში, ინეგოლში მცხოვრებ მუჰაჯირთა შთამომავალს, ბატონ მეჰმედს მისი ბებუისაგან შესანიშნავად ახსოვს მუჰაჯირობის ისტორია, გადასახლების უმძიმესი დღეები. გადმოცემით, მისი წინაპრები ბათუმიდან „გულ-ჯემალ გემით“ გადაუყვანიათ. გულ-ჯემალი - ფადიშაჰ სულთან რეშადის დედა წარმოშობით ქართველი ყოფილა. „ჩვენ რომ გადმოვსახლდით, სულთანი იყო აბდულ ჰამიდ მეორე, რომლის ცოლი ქარ-

თველი ბეზმი ალემ სულთანი იყო. მან მოგვცა დასასახლებლად გადმოსახლებულებს ეს ადგილები. 18 სოფელმა დაჯდა ამ ტყე-ებში. რაცხა ადეთი იყო აჭარაში, ის ადეთი გვაქ, არ შევშაღე-ვით. ადეთი არ მოგვიშლია ცეკვაში, საჭმელში. გვაქ საჭმელები: ქალაჯო, ფხალლობიაი, ჭიმური, ხავინი, ჰასუთა, ჟავე. ვიცით ნონოლაი. თურქებმა ეს არ იციან“ (მთხრობელი მემედ ქაია მა-კარაძე, ინეგოლი, 2014 წლის ივნისი).

ქართული კულტურის ცენტრი ინეგოლში. ცენტრში მემედ მა-კარაძე (ფოტო მედეა ბერიძისა, ინეგოლი, 2014 წლის ივნისი)

მეჰმედი საინტერესოდ ყვება ომისა და მუჰაჯირობის ის-ტორიასთან დაკავშირებულ საკითხებს. „თურქიეს და რუსების ყავლა (ომი) რომ დამთავრებულა, ჩემი ერთი დედეს დემურალას ცოლი ბათუმში დარჩენილა - გოგნიაურში. ცოლს უთქვამს: ვე-ლარ დიგინახავ ამის მერეო. სალამოზე, თვის 14-15-ში თვარე დი-დი რომ გახდება, აქედან შენ შეხედე, იქიდან მე შევხედავ, თვარე სარკესავით იქნება და დიმიინახავო, უთქვამს დემურალ დედეს. ამას რომ ილაპარაკებდა ნენეი, იტირებდაო“- დაასრულა მუჰა-ჯირობის შესახებ საუბარი ჩვენმა მასპინძელმა (მთხრობელი მე-მედ ქაია მაკარაძე, ინეგოლი, 2014 წლის ივნისი).

იქაურ ქალთა მეხსიერებაში დღემდეა შემორჩენილი გა-დასახლებასთან დაკავშირებული სირთულეები და მძიმე გან-ცდები, რაც გამოიხატა კიდევ ერთ-ერთ ლექსში:

„ავდგეთ, წევდეთ მუჰაჯირათ, რა ლამაზი დარია,
ჩვენ რომ გემში ჩავჯდებით, ჩვენი გული კდარია“
(ხალხური)

მთხრობელები განსაკუთრებით ხაზს უსვამენ იმ გარემოე-

ბას, რომ ისინი აქ არიან დამკვიდრებული და 130 წელზე მეტია საცხოვრებელი არ შეუცვლიათ მოვახდენ ციტირებას: „ამ ადგილას ჩვენ უკვე 130 წელია ვცხოვრობთ. არც წავსულვართ სადმე. მუდმივად ვცხოვრობთ აქ უკვე მერამდენე თაობაო“ (მთხრობელი მემედ ქაია მაკარაძე, ინეგოლი, 2014 წლის ივნისი).

წინაპრების მიერ გადმოცემული ისტორია მათი გადმოსახლების შესახებ სხვა ქალბატონებისაგანაც ჩავიწერეთ. ერთ-ერთი ქალბატონი გვიყვება: „ნენე გოგიტიძე იყო გოგნიაურიდან, ბაბოს თერეფი ალმედან, ჰელბეთ აბულაძე. ნენედან ვიცი, იქიდან რომ წამუელით, ექვსი წლის ვიყავიო. რუსის და ოსმალის ჩხუბი რომ მოთავდა, სინორი (საზღვარი. თ. ფ.) გაავლეს და ხალხს უთხრეს: ვინცხას გინდათ, ოსმალში წაით, ვინცხას გინდათ, რუსეთში დარჩით, რომ კარი ნა დეეძრასო (კარი უნდა დაიკეტოსო, თ. ფ.). ყოფილან სამი ძმა. დიდ ძმას უთქვამს: პანა ძმამ და დამ წაითო. დიდი ძმა ოსმანაი დარჩენილა გოგნიაურში. პანაი კი ბათუმიდან გემით წამოსულა. ჩამოსულან სამსუნში. იქ არ მოწონებიან დასაჯდომი ალაგი. იქიდანაც კონიაში ჩამოსულან. არც იქ მოწონებიან: არც ხეა, არც წყალიო და მერე ჩამოსულან ინეგოლში. იქიდან დაპანტულები ყველაი აქ მოყრილან. ნენეი იტყოდა: დაბლა ოფიზან ბარია (ინეგოლის უბანი), იქ დაჯექით - გვითხრესო, ჰამა იქ ბუზი, კოლო, ტალახი ყოფილა. არ მოწონებიან და ასულან სოფელ მეზითში (ინეგოლიდან 24 კმ-ში). ნენეი რომ გეიზარდა გამოთხოვდა სოფელ თუფექჩი ყონალში“ (მთხრ. ნაზიმე გულთექინი, სოფელი მეზითი, ბურსის ვილაიეთი, 2014 წ. ივნისი)

მთხრობელი მათზე თავსდატეხილ ყველა უბედურებას რუსებს უკავშირებს: „ნენეი იტყოდა: ჩვენ მუსლიმანები ვიყავით, ვლოცულობდით, ვკითხულობდით. რუსის ასკერები ჩამოდიოდენ და გვცემდენ. ჩვენ უჩუმალაი ვლოცულობდით. რუსები ჩვენ კაცებს რომ მოკლავდენ, პურის ბულულის ქვეშ შემოდებდენ ჩვენ კდრებს. იმას უკან ორთალულმა დაოლდაო (დანყნარდა), ჩვენ აქ წამოვედით და დევწყეთ ცხოვრებაო“, დაასრულა საუბარი რესპინდენტმა (მთხრ. ნაზიმე გულთექინი, სოფელი მეზითი, ბურსის ვილაიეთი, 2014 წ. ივნისი)

რუსეთ-თურქეთის ომისა და ომიშემდგომი მუჰაჯირობის შემდეგ დაგროვილი სევდა და ტკივილი მუჰაჯირთა შთამომავლებს გამოუხატავთ ალეგორიულ ლექსში, რომელიც გამოაქ-

ვეყნა პროფ. შუშანა ფუტყარაძემ (იხ. შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათ. 1993, გვ. 17). ეს ლექსი ჩვენც ჩავინერეთ. მასში „თეთრი მამალი“ ალეგორიულად განასახიერებს სამშობლოზე ფიქრსა და ოცნებას, „ლამაზი ქალი“ კი მუჰაჯირთა შთამომავლებს. დრო გასულა. სამშობლოდან გადახვეწის შემდეგ ისინი ბედს შეგუებიან და აღარ ფიქრობენ დაბრუნებაზე. ამიტომაც აღარ ყივის თეთრი მამალი.

„გალმაში დარჩა ჩვენი სახლები,
მოკდენ ძველები, დარჩენ ახლები
ლამაზო ქალო, რატომ არ ტირი,
თეთრო მამალო, რატომ არ ყივი“
ხალხური

რესპონდენტ სევდიე თავდგირიძის თქმით, მუჰაჯირობის დროს არავინ ფიქრობდა საზღვრების ჩაკეტვაზე. ეგონათ, რომ ყოველთვის ექნებოდათ გადასვლა-გადმოსვლის შესაძლებლობა. ამიტომაც გადასახლებისას საბოლოოდ არ ემშვიდებოდნენ მშობლიურ მიწას: „ჩემი ნენეი მეტყოდა, რომ მის დედეს (ბაბუას) ეგონა, რომ კიდევ გადმულთ გურჯისტანშიო., ჰამა რუსებმა კარი დააყაფანეს (დაკეტეს), არ გიგვიშვეს. გურჯისტანზე რომ ვილაპარიკებდით, ახლაც მახსოვს - ვტიროდით. ნენეი, ისე მოკდა, იმედი ქონდა საზღვარ გახსნიანო. ვერ მეესწრო. მისი ბადიშის შვილმა მუაფერა ბათუმ გადასლაო“ (მთხრობელი სევდა თავდგირიძე, ინტერვიუ, 2014 წ. ივნისი)

რესპონდენტი სევდა თავდგირიძე
(ფოტო მედეა ბერიძისა, 2014 წ. მაისი)

მისი თქმით თურქეთში მცხოვრები მუჰაჯირები აჭარი-დან ნამოსულ-გადმოფრენილი ფუტკრის მართვეა. „რუსებმა იქიდან გადმოგვყარეს და აქ შემოვფრინდით, აქ გვეკეთეთ ბუდეები. ამაზე ნენემ სიმღერაც მასწავლა:

„შეფრენილო ფუტკარო, წადი სხუას უთხარო,
გურჯისტანის შვილი ხარ, შვილო მოდი ჩემთანო“

(მთხრობელი სევდა თავდგირიძე, ინეგოლი, 2014 წ. ივნისი)

საველე მუშაობის პროცესში რესპონდენტებს ვთხოვდით, რომ დეტალურად მოეყოლათ - წინაპრებისაგან გადმოცემული ამბები ომისა და მუჰაჯირობის შესახებ, გაეხსენებინათ ბაბუა-ბებიების, მამის მონაყოლი გადმოცემები. ზოგიერთი მხოლოდ ზოგადად პასუხობდა დასმულ კითხვას, ზოგი გვიყვებოდა პირველსაცხოვრისში დარჩენილი ნათესავების შესახებ, ბევრს წინაპრებისაგან ახსოვდათ გადმოსახლების ამსახველი ცალკეული მოვლენები, თუმცა თავად რუსეთ-თურქეთის ომის შესახებ მათ ან არ სურთ საუბარი, ან არ იციან, ანდა გვესაუბრებიან თურქულ ისტორიოგრაფიაში გაბატონებული შეხედულებების შესაბამისად, თუმცა შევხვდით რამოდენიმე რესპონდენტს, რომლებიც საკმაოდ ობიექტურად საუბრობდნენ როგორც ოსმალეთის, ისე რუსეთის პოლიტიკის ნამდვილი მიზანდასახულობის შესახებ. სევდა თავდგირიძე მოგვითხრობს: „რუსებმა ბათუმი რომ დეიკავეს, ოსმალებთან ყავლა (ომი) დამთავრებულა. რუსები და ოსმალები შერიგებულან და ხალხისთვის უთქმან: გინდანან, თურქიეში წაით, გინდანან-აქ დარჩითო, ჰამა ჩვენი თავი არვის არ აინტერესებდა, არც რუსებს და არც ოსმალს“ (მთხრობელი სევდა თავდგირიძე, ინეგოლი, 2014 წ. ივნისი).

მათი ეს ტკივილი გამოიხატა ერთ-ერთ ხალხურ ლექსში, რომლის მიხედვითაც ერთ-ერთი ქალბატონი მიმართავს გულჩიჩეგს (გულჩიჩეგი ქალის სახელია):

„სად წევდეთ და ჰად დევკარქოთ,
ოსმანლში თუ რუსეთში,
ორნავ ჩვენი ღუშმანია (მტერი, თ. ფ.),
ველარ მიხდი გულჩიჩეგ?
აქეთ რუსი მოგვდგომია, იქით თურქის ასკერი,
გურჯისტანში ყოფნა მინდა, ანა-ბაბას სოფლებში“
ხალხური

რესპონდენტმა ზეპირად იცოდა ალი ფაშა თავდგირიძეს-

თან დაკავშირებული ხალხური ლექსი. ცნობილია, რომ ალი ფაშა თავდგირიძე რუსეთ-თურქეთის ომის დროს არ იდგა ეროვნულ პოზიციაზე. ხალხმა იგი მოლაღატედ აღიარა და ლექსადაც გამოხატა თავისი დამოკიდებულება, მაგრამ რესპონდენტს ეს გადამუშავებული აქვს ოსმალური იდეოლოგიის ქურაში და თავისებურად ხსნის კიდეც ამ ლექსის შინაარსს. ჩვენი დაკვირვებით, ეს არ იყო გააზრებული ახსნა. იგი ცდილობდა დასმული კითხვისთვის გაეცა პასუხი და და ზოგჯერ ექსპრომტად, მექანიკურად პასუხობდა დასმულ შეკითხვებს:

ალი ფაშამ გვიღალატა, ჩაგვიყვანა კვირიკეში,
იმან ფულები აიღო, ჩვენ ჩაგყარა რუსის ხელში,
კარგი მას არ დამართნია, ბანრით ჩაათრიეს გემში,
მისი ყვირილი ისმოდა, სუფსის გაღმა, ბაილეთში“.

მუჰაჯირთა შთამომავლებს განსაკუთრებული განცდები აქვთ ძველი საცხოვრისის მიმართ. „დრო არ გავა, რომ არ ვიფიქრო, როგორი ხარ ჩემო მემლექეთო. ნუთუ ისეთი ლამაზი ხარ, როგორც ნენი გვეტყოდა? მინდა ჩვედ გურჯისტანში, მოვინახულო ის ადგილები, სადაც ჩემი წინაპრები ცხოვრობდნენ, მოვინახულო ისინი, მივეფერო მათ და ვუთხრა, ძალიან მიყვარს ისინი“ - გვეუბნება ერთი რესპონდენტი (მთხრობელი მუნურ გულთექინი, ინეგოლი, 2014 წ. ივნისი)

განსხვავებული ვითარებაა საკუთარ ეთნიკურ ტერიტორიაზე, მაგრამ თურქეთის პოლიტიკურ საზღვრებში მოქცეულ ტერიტორიებზე მცხოვრებ ქართულ მოსახლეობაში. თუ მუჰაჯირი ქართველების მეხსიერებაში ძირითადად გადასახლების ამსახველი ისტორიებია შემონახული, ტაო-კლარჯეთის მოსახლეობაში ძირითადი აქცენტი რუსეთ-თურქეთის ომზეა გადანაწილი, თუმცა ზეპირ ისტორიებში ჩანს ამ საკითხთან დაკავშირებული ცოდნის ფრაგმენტულობა, ცალმხრივობა და ტენდენციურობა. მათი დიდი ნაწილი თვლის. რომ აჭარა რუსეთმა ძალით წაართვა თურქეთს. ისინი გამოთქვამენ ქართველების ერთად ყოფნის სურვილს, მაგრამ თურქეთის შემადგენლობაში. ხევწრულელი ალიე შუბლაძე წუხს: „რუსებმა ომის მერე გაგვყეს, ცალ-ცალკე ჩვენ და თქვენ. თურქიები ჩვენ გვინდა თქვენთან ერთად ყოფნაო“ (მთხრობელი ალიე შუბლაძე, შავშეთი, 2010 წლის მაისი). ცხადია, აქ აშკარაა თურქული იდეოლოგიისა და პროპაგანდისტული მანქანის გავლენა.

ნიშანდობლივია, რომ საკუთრივ ომის მიმდინარეობის, ომში ქალების მონაწილეობის შესახებ მათ მეხსიერებაში თითქმის აღარაფერი აღარაა შემონახული. როგორც ზემოთ აღინიშნა, მათი ცოდნა ამ მიმართულებით მეტად მწირი და ფრაგმენტული, ხშირად კი დამახინჯებულია. რელიგიური თვალსაზრისით საქმე გვაქვს მონოკონფესიურ ერთობასთან. ომის დროისათვის უკვე დასრულებული იყო მოსახლეობის ისლამიზაცია. ამდენად, ამ თვალსაზრისით რაიმე განსხვავებული შეხედულებების დაფიქსირება ვერ შევძელით.

თურქეთის ქართველებში კვლევები ჩატარდა ძირითადად ისეთი კატეგორიის ქალბატონებთან, რომლებსაც უმაღლესი განათლება არ აქვთ მიღებული. ცნობილია, რომ უმაღლესი განათლების მქონე ქალთა რაოდენობა თურქეთის ქართველებში ძალზე ცოტაა. საკუთრივ აჭარაში კი რესპონდენტები იყვნენ როგორც უმაღლესი, ისე საშუალო განათლების მქონე ქალები.

ჩვენს მიერ ჩატარებულმა კვლევებმა დაადასტურა, რომ აჭარაში მცხოვრები უმაღლესი განათლების მქონე ქალები ავლენენ როგორც რეგიონალურ, ისე გლობალურ ცოდნას მუჰაჯირობასა და რუსეთ-თურქეთის ომთან მიმართებაში. მათ მიაჩნიათ, რომ აჭარის დაბრუნება თავისთავად იყო უმნიშვნელოვანესი მოვლენა ქართველი ხალხის ისტორიაში, თუმცა იგი იყო აგრეთვე გლობალური პოლიტიკის გამოხატულება, რომელმაც რუსეთის იმპერიას შესძინა ახალი ტერიტორიები. მათ მიაჩნიათ, რომ რუსეთ-თურქეთის ომის შემდეგ „ცარიზმის თუ ოსმალური ფსევდო-მონოდეები და ტრიუმფალური ვიზიტები საქართველოში ვითომც ქართველ ხალხთან "მეგობრობისა და დახმარების მიზნით" ურცხვი თვალთმაქცობაა და საზოგადოების დეზორიენტაციას, დემორალიზაციასა და გათიშვას ისახავდა მიზნად“ (მთხრობელი ზინა ჯაფარიძე, სოფ. თხილნარი (აჭარა), 2014 წლის აგვისტო).

ქალთა ეს ნაწილი ეხება ომის სპეციფიკურ თავისებურებებსაც. მათი აზრით ეს ომი იმითაც იყო გამორჩეული, რომ მსოფლიო ნაკლებად შეკრული და დანაწევრებული ხდებოდა, ვიდრე წინა ეპოქაში იყო – და ეს საერთაშორისო მეტოქეობას უფრო ინტენსიურს და მწვავეს ხდიდა.

მათი აზრით, ომსა და მუჰაჯირობასთან დაკავშირებული ყველა ფაქტი და მოვლენა არ უნდა იქნას მიჩუმათებული, რათა

აიგოს აღნიშნული ისტორიული მოვლენის დასაბუთებული, მტკიცებითი და არანინალმდეგობრივი ინტერპრეტაციები. ეს ფაქტები იმ ეპოქის კონტექსტში უნდა შეფასდეს. ომსა და მუჰაჯირობასთან დაკავშირებული საკითხები თანამედროვეობის კონტექსტში უნდა იქნას განხილული, შესაბამისად წარსულის მოვლენები უნდა შეფასდეს ქვეყნებისა და ხალხების თანამედროვე და პერსპექტული ინტერესების კონტექსტში. მათი აზრით არსებობს რუსეთის, საქართველოსა და თურქეთის მოსახლეობის პოლიტიკური კონიუნქტურისაგან დამოუკიდებელი ინტერესების ერთობა, რომლებიც ერთნაირად არიან დაინტერესებული მშვიდობაში, ხანგრძლივ სტაბილურობასა და წარმატებულ განვითარებაში. ამიტომ წარსულის მოვლენების, მათ შორის მუჰაჯირობასთან დაკავშირებული პრობლემები უნდა იქნას განხილული პოლიტიკური კონიუნქტურის გარეშე (მთხრობელი ნატალია ქიქავა, სოფელი ორთაბათუმი, 2014 წლის აგვისტო).

სრულიად სხვაგვარად ფიქრობენ საქართველოში მცხოვრები ის ქალები, რომლებსაც არ აქვთ უმაღლესი განათლება. მათ ნაწილს სწამთ, რომ რუსეთსა და თურქეთს შორის ომი აჭარის დაბრუნებისათვის დაიწყო და ისინი ამას მხოლოდ რუსეთის კეთილშობილურ ამოცანებს უკავშირებენ.

მოძიებული მასალების ანალიზი აჩვენებს, რომ ეს ომი დასაწყისიდან ბოლომდე სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობაში, მათ შორის ქალებში განიხილებოდა, არა „დამოსავლეთის საკითხის“ კონტექსტში, არამედ საქართველოს გამთლიანებისათვის წარმოებულ ომად. ცხადია, ცარიზმის პროპაგანდა ამზადებდა მოსახლეობას იდეოლოგიურად, ნიღბავდა რა თავის ნამდვილ მიზანს იმპერიის საზღვრებისა და გავლენის სფეროების გაფართოებისა, მაგრამ ომის დასრულების შემდეგ მოსახლეობას იმედები გაუშლევდა. მართალია მათ ცარიზმის ხელისუფლებას „დაუმტკიცეს“ თავისი ერთგულება, მაგრამ ცარიზმს მკვიდრი მოსახლეობის აყრა ჰქონდა გადანწყვეტილი, რაც მუჰაჯირობის ერთ-ერთ განმაპირობებელ ფაქტორად იქცა.

რესპონდენტები ვერ გვისახელებენ საბრძოლო ოპერაციებსა თუ სხვა პროცესებში ქალთა აქტიურობის კონკრეტულ გამოვლინებებს, მაგრამ ზეპირგადმოცემების საფუძველზე გვცხმარებიან ზოგადი სურათის რეკონსტრუქციაში. მათი ინფორმა-

ციით, რუსეთ-თურქეთის ომში მონაწილეობის მისაღებად ქართველ მამაკაცებს სწორედ ქალები აგულიანებდნენ. ნიშანდობლივია, რომ ქალის სტატუსი იმ დროს რეგულირდებოდა ტრადიციული სამართლის ნორმებით (ადათებით, ტრადიციებით, მუსულმანურ ნაწილში - შარიათით). ჩვეულებრივ ქალი საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში და გადაწყვეტილების მიღებაში არ მონაწილეობდა. ამის მიუხედავად, ქალები, როგორც ჩანს აქტიურად მონაწილეობდნენ არა მარტო საოჯახო, არამედ საქვეყნო საკითხების გადაწყვეტაშიც. რესპონდენტი ნებილე სურმანიძე (80 წლის) გადმოგვცემს ბებულის მონათხრობს იმის შესახებ, რომ მისი წინაპარი სწორედ მეუღლის წაქეზებით წავიდა მოხალისედ ფრონტზე, რათა სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო დაბრუნებოდა ისტორიულ სამშობლოს. მისივე გადმოცემით ქალებს მოუთხოვიათ სპეციალური ფონდის დაარსება ფრონტის ჯარისკაცების დახმარებისათვის, ბევრი ქალი საკუთარი ინიციატივით აგროვებდა ტანსაცმელს აღნიშნული მიზნებისათვის (მთხრობელი ნებილე სურმანიძე, სოფელი თხილნარი, 2014 წ. აგვისტო). სამწუხაროდ, რესპონდენტები ვერ გვისახელებენ კონკრეტულ ქალბატონებს და ზოგადი პასუხებით იფარგლებიან.

ამ კატეგორიის ქალები ძალზე უარყოფითად არიან განწყობილნი თურქეთის მიმართ, რადგანაც მათ მოახდინეს საქართველოს ამ ნაწილის დაპყრობა. დაპყრობილი ტერიტორიის მოსახლეობის ჩაგვრასაც ოსმალეთს უკავშირებენ. ცხადია, ნაწილობრივ ასეც იყო, მაგრამ ამ კატეგორიის ქალებში აშკარად ჩანს ცარიზმის, მოგვიანებით კი საბჭოთა იმპერიის იდეოლოგიური გავლენა.

რესპონდენტი ლიანა ფარტენაძე იხსენებს მისი ბებულის მონათხრობს, რომ თურქებს ომის შემდეგ შეუქმნიათ აგენტურის მასშტაბური ქსელი, რომლებიც დაშინებით, შანტაჟითა და დაპირებებით მოსახლეობას უბიძგებდნენ ოსმალეთის შიგა პროვინციებში გადასახლებისაკენ. მისივე თქმით, ამას აკეთებდნენ რუსებიც (მთხრობელი ლიანა ფუტკარაძე, სოფელი ჭარნალი, 2014 წ. აგვისტო).

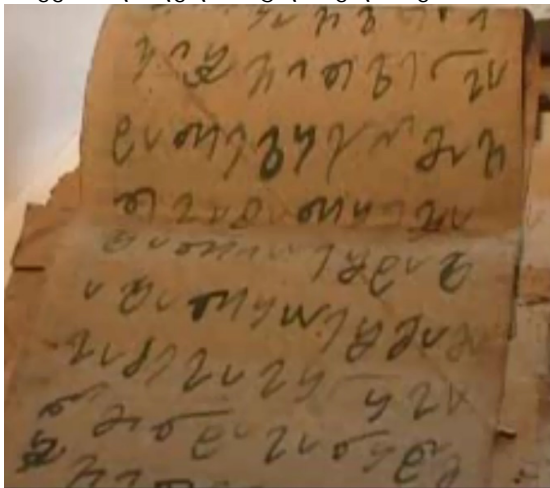
ეს არის რესპონდენტის კვალიფიციური დამოკიდებულება, თუმცა იგი გადმოგვცემს მისი წინაპრის მონათხრობს, რომელსაც საერთოდ არ გააჩნდა უმაღლესი განათლება.

ერთ-ერთი რესპონდენტი ალთუნ ვაშაყმაძე (102 წლის)

პირდაპირ ჩამოთვლის იმ დანაშაულობებს, რომლებსაც ჩადი-
ოდნენ როგორც თურქები, ისე რუსები. „დედაჩემისგან მახ-
სოვს, რომ თურქები იყვნენ ჩვენი მჩაგვრელები, რომლებიც
გვახდევინებდნენ გადასახადებს, გვართმევდნენ მიწებს, გასა-
ქანს არ გვაძლევდნენ. დედაჩემის ბებიას უთქვამს: „სოფლის
ქალები ვაქებუბდით ქმრებს, ნასულიყვნენ ომში თურქების წი-
ნააღმდეგ, წინდებიც მოვუქსოვეთ სოფლის ქალებმა მეომრებს
და ტანსაცმელიც შევუკრიბეთ. ჩვენ ჩვენს ქართველებთან ერ-
თად გვინდოდა ყოფნა“ (მთხრობელი ალთუნ ვაშაყმაძე, სოფე-
ლი ახალშენი, 2014 წ. აგვისტო).

ძალზე საინტერესოდ გვეჩვენება ალთუნ ვაშაყმაძის მო-
ნათხრობი „დედაბრული“, საიდუმლო დამწერლობის შესახებ,
რომელიც ოსმალობის დროს ქართველმა ქალებმა შექმნეს ერ-
თმანეთთან მიწერ-მოწერის საიდუმლოების უზრუნველსაყო-
ფად. „ნენი მეტყოდა, ჩვენ იმფერ ასოებით ვწერდით წერილებ
ერთმანეთს, ვინმე ვერ წეიკითხავდა ჩვენს გარდაო“ (მთხრობე-
ლი ალთუნ ვაშაყმაძე, სოფელი ახალშენი, 2014 წ. აგვისტო).

ნიშანდობლივია, რომ ქობულეთის მუზეუმში დაცულია
კინტრიშის ისტორიულ ხეობაში, კერძოდ სოფელ ქობულეთში,
მეგრელიძეების ოჯახში შემონახული XVII-XVIII და XIX სს. გან-
მავლობაში შექმნილი დედაბრული ხელნაწერი.

ქსეროასლი ქობულეთის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმიდან
მთიანი აჭარისაგან განსხვავებით, უფრო მეტი ხსოვნა

ომისა და მუჰაჯირობის შესახებ შემორჩენილია ზღვისპირა ზოლში მცხოვრებ ქალთა მეხსიერებაში. ეს არცაა შემთხვევითი. იმ პერიოდის სისასტიკე და სიმძიმე ყველაზე მეტად იწვინა სწორედ ზღვისპირა ზოლის მოსახლეობამ. ციხისძირელი (ქობულეთის რაიონი) ქეთევან მოწყობილი მოგვითხრობს: „დიდი ბებია გვიყვებოდა, რომ ომის დროს ქობულეთი გავერანებულა. ომის მერე კვირიკეში 160 ოჯახიდან მხოლოდ 23 დარჩენილა, მაგრამ ზოგიერთ სოფელში გამოჩნდნენ სახელოვანი ადამიანები, რომლებსაც ხალხი უსმენდა და ენდობოდა. ასეთი ყოფილა აჭყვისთაველი იუსუფ კომახიძე. მისი სოფლიდან არც ერთი ოჯახი არ წასულა მუჰაჯირად. ლექსიც იცოდა ამის შესახებ:

ხინო მუჰაჯირად წევდა, ჭახათს ატკივდა მუცელი,
აჭყვისთაველებიც აპირებენ, წყავს რომ გაცვივა ფურცელიო“

(მთხრობელი ქეთევან მოწყობილი, სოფ. ციხისძირი (ქობულეთის რაიონი), 2013 წლის ნოემბერი).

ქეთევან მოწყობილი საუბრობს ომის დროს ქალთა მონაწილეობის შესახებ სხვადასხვა სტატუსით. მისი გადმოცემით, ქალები ავადმყოფებსა და დაჭრულებს ეხმარებოდნენ, მკურნალობდნენ საოჯახო პირობებში, აგროვებდნენ ფულსა და ტანსაცმელს ქართველი მეომრებისათვის. „გოგონები ნაწნავებსაც კი იჭრიდნენ და ჰყიდნენ, შემოსული ფულით კი მეომრებს ეხმარებოდნენო“, დაასრულა თხრობა რესპონდენტმა (მთხრობელი ქეთევან მოწყობილი, სოფ. ციხისძირი (ქობულეთის რაიონი), 2013 წლის ნოემბერი)

რესპონდენტი ქეთევან მოწყობილი (73 წლის) (ციხისძირი, ფოტო მარინა აროშიძისა, 2013 წ. ნოემბერი)

ზეპირ გადმოცემებში ჭირს ომში მონაწილე ქალების სა-

ხელების დადგენა, თუმცა ორიოდ რესპონდენტმა მოწყალეების დეზზე საუბრისას დაგვისახელა ელენე ყაზბეგის სახელი, რომელიც მთელი ომის განმავლობაში თავდაუზოგავად შრომობდა, რათა შეემსუბუქებინა ტკივილები დაჭრილი მეომრებისათვის. ერთ-ერთ ოჯახში ინახებოდა ელენე ყაზბეგის სურათი, მაგრამ დაწვრილებითი ინფორმაცია მისი საქმიანობის შესახებ (გარდა იმისა, რომ იგი იყო მოწყალეების და), არ იცოდნენ.

მოწყალეების და ელენე ყაზბეგი
(ასს, ფოტოფონდი, ან. 1, ფოტო 245)

იმავე ოჯახში ინახებოდა კიდევ ორი სურათი, რომლებშიც წარმოდგენილი არიან ომის პერიოდში მოწყალეების დეზად მომუშავე ქალბატონები. იგივე სურათები დაცულია აგრეთვე აჭარის საარქივო სამმართველოში (ასს, ფოტოფონდი, ან. 1, ფოტო 245)

**სანიტრების, მოწყალეების დებისა და დაჭრილების ჯგუფი.
ოზურგეთი, 1877-1878 წწ. ომი (დ. ერმაკოვის ფოტო) (ასს, ფოტოფონდი, ან. 1, ფოტო 244)**

მეორე სურათშიც წარმოდგენილია მოწყალეების დებისა და ექიმების ჯგუფი. მოწყალეების და ელენე ყაზბეგი წარდს ეთამაშება მალინოვსკის. ფოტოზე წარმოდგენილი არიან აგრეთვე კრავჩენკო და სერგეევი (ასს, ფოტოფონდი, ან. 1, ფოტო 244).

**წარდს ეთამაშობენ მოწყალეების და ელენე ყაზბეგი და და ექიმი
მალინოვსკი.**

**ცენტრში კრავჩენკო, მარცხნივ სერგეევი 1877-1878 წწ. ომი (დ.
ერმაკოვის ფოტო) (ასს, ფოტოფონდი, ან. 1, ფოტო 244)**

ჩვენს მიერ წარმოდგენილი ზეპირი ისტორიები სქემატურობის მიუხედავად გვახსენებენ იმ სისხლიანი და რეპრესიული ეპოქის უმთავრეს ფაქტებს, რომლის მემორიალიზაციაც მართებს ქართულ სახელმწიფოს. და მაინც, რა უნდა გავაკეთოთ ჩვენ, როგორც საზოგადოებამ და როგორც ქვეყანამ, იმისათვის, რომ შევქმნათ ჩვენი ქვეყნის მიერ გადატანილი საშინელებების კოლექტიური ხსოვნა?

ქართველმა საზოგადოებამ ასე თუ ისე შეძლო შეექმნა ისტორიულ ფაქტებზე დაფუძნებული საერთო-ეროვნული თხრობა-ნარატივი, იგივე კოლექტიური ხსოვნა რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის შემდეგ ამ ორი მტრული სახელმწიფოს მიერ განხორციელებული დანაშაულებრივი პოლიტიკის შესახებ, რასაც შედეგად მოყვა ხალხთა გადასახლება (მუჰაჯირობა). ეს მონაცემები საშუალებას იძლევა ობიექტურად გავიზოროთ რუსეთისა და თურქეთის საქართველოსთან დამოკიდებულების საკითხები ისტორიულ ჭრილში, თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ ქართველი საზოგადოების, მათ შორის ქალების იმ ნაწილს, რომლებიც თანამედროვე თურქეთის საზღვრებში ცხოვრობენ, აღნიშნულ საკითხებთან დაკავშირებით განსხვავებული წარმოდგენები აქვთ, რაც ცხადია თურქეთის მმართველი წრეების იდეოლოგიური გავლენით უნდა აიხსნას.

ოსმალური და რუსული ანტიქართული პოლიტიკა არაფრით ჩამოუვარდებოდა ერთმანეთს თავისი სისასტიკით. მათი შეთანხმებული პოლიტიკის წყალობით ათასობით ადამიანი იძულებული გახდა მიეტოვებინა მამაპაპისეული სამკვიდრო, რაც ემსახურებოდა ერთი მხრივ ოსმალეთის სამეურნეო და დემოგრაფიული ათვისების ამოცანებს, ამავე დროს მათი სახით თურქეთს ეყოლებოდა ანტირუსული განწყობის ძალა, რომელსაც გამოიყენებდა საჭიროების შემთხვევაში. მეორეს მხრივ კი ემსახურებოდა რუსეთის კოლონიურ ინტერესებს, დაცარიელებულ ტერიტორიებზე კოლონიზატორული ელემენტების ჩამოსახლების შორსგამოიზნულ გეგმებს.

ამიტომ სასურველია ოსმალური და ცარისტულ-საბჭოური დანაშაულობების აღიარება, ისტორიული სიმართლის დადგენა, რომლის საფუძველზეც უნდა შეიქმნას ისტორიის სასწავლო სახელმძღვანელოები საჯარო სკოლის მოსწავლეებისათვის და საქართველოს უმაღლესი სასწავლებლებისათვის, ასევე

თურქეთში მცხოვრები ქართული მოსახლეობისათვის.

უნდა შეიქმნას აგრეთვე რუსეთ-თურქეთის დროს დაღუპული უამრავი რიგითი ქართველისა თუ ეროვნული გმირის საერთო საძმო სასაფლაოები, მემორიალები, ძეგლები, დადგინდეს და დაფასდეს იმ ქალთა სახელებიც, რომლებმაც ხმა აღიმალღეს ოსმალური თუ რუსული აგრესიისა და მუჰაჯირობის წინააღმდეგ.

აუცილებლად უნდა დაწესდეს მათი ხსოვნის დღეები. საქართველოს ქალაქებსა და დაბებში ქუჩებს, სკოლებს, სკვერებსა და პარკებს მეტი ინტენსივობით ეწოდოს ომში დაღუპილი და მუჰაჯირობის წინააღმდეგ მებრძოლი გმირი ქალებისა და მამაკაცების სახელები;

ეროვნული გლოვის დღეებად გამოცხადდეს ოსმალების მიერ საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილის დაპყრობის თარიღი; შესაბამისად, უნდა შეიქმნას ამ მოვლენების ამსახველი ისტორიული ნარკვევები, ისტორიულ-ანალიტიკური ნაშრომები, დოკუმენტური და მხატვრული ფილმები.

ყოველივე ეს ხელს შეუწყობს კოლაბორაციონისტული განწყობის ტრანსფორმაციას, რომელიც შიგადა შიგ იჩენს თავს საზოგადოების გარკვეულ ნაწილში, აამაღლებს ხანგრძლივი ოსმალურ-რუსული ოკუპაციის შედეგად დასუსტებულ ქართულ ეროვნულ ცნობიერებას და შექმნის ჩვენი ახალი და უახლესი ისტორიის ერთიან, საერთო თხრობა-ნარატივს, რაც თავის მხრივ, გააადვილებს საქართველოს განვითარებისა და ბრძოლის საერთო ეროვნული სტრატეგიის შემუშავებას. ეს საჭიროა თუნდაც იმის გასაცნობიერებლად, რომ კიდევ ერთხელ დავრწმუნდეთ: წარსულში არც ოსმალეთსა და არც რუსეთს მოგობრული ინსტიქტები არ ამოძრავებდათ საქართველოს მიმართ. ამიტომ შეუძლებელია „მეგობრობის აღდგენა“, რადგან არ არსებობდა არასდროს ასეთი მეგობრობა. მაგრამ საჭიროა, ჩვენი შემდგომი ურთიერთობები დაეფუძნოს მეგობრობასა და თანასწორუფლებიანობის პრინციპებს, რის წინაპირობაცაა ყოფილი მჩაგვრელისა და მოძალადის მიერ ჩადენილი ისტორიული დანაშაულობების აღიარება.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათ. 1993, გვ. 17
2. აჭარის სს (საარქივო სამმართველო), ფოტოფონდი, ან. 1, ფოტო 244
3. აჭარის სს, ფოტოფონდი, ან. 1, ფოტო 245
4. სტამბოლი, ქართული კულტურის ცენტრი. ფოტო მუსტაფა იაკუთისა, 2014 წლის ივნისი.
5. ოილათი (ინეგოლის რაიონი), ფოტო მედეა ბერიძისა, 2014 წლის ივნისი
6. ინეგოლი, კავკასიური კულტურის ცენტრი. ფოტო იბრაიმ არასისა, 2014 წლის ივნისი
7. ციხისძირი, ფოტო მარინა აროშიძისა, 2013 წ. ნოემბერი
8. დედაბრული დამწერლობის ნიმუში. ქსეროასლი ქობულეთის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმიდან

რესპონდენტები:

1. იბრაიმ მაკარაძე, (საველე ექსპედიციის დღიური, ინეგოლი, 2014 წ. ივნისი)
2. სელმან მამულაძე (საველე ექსპედიციის დღიური, ინეგოლი, 2014 წ. ივნისი)
3. ისმინაზ იავუზი (საველე ექსპედიციის დღიური. სოფ. ჰილმე, ინეგოლის რაიონი, 2014 წ. ივნისი)
4. სულთან ტაკიძე, (საველე ექსპედიციის დღიური. ინეგოლი, 2014 წლის ივნისი)
5. მემედ ქაია მაკარაძე (საველე ექსპედიციის დღიური. ინეგოლი, 2014 წლის ივნისი)
6. მედინე ოსკოჯუ, (საველე ექსპედიციის დღიური. სოფ. აჰმედიე, ინეგოლის რაიონი. 2014 წ. ივნისი)
7. ნაზიმე გულთექინი, ((საველე ექსპედიციის დღიური. სოფელი მეზითი, ბურსის ვილაიეთი, 2014 წ. ივნისი)
8. სევდა თავდგირიძე, (საველე ექსპედიციის დღიური. ინეგოლი, 2014 წ. ივნისი)
9. ალიე შუბლაძე, (საველე ექსპედიციის დღიური. შავშეთი, 2010 წლის მაისი).
10. ზინა ჯაფარიძე, (საველე ექსპედიციის დღიური. სოფ. თხილნარი (აჭარა) 2014 წლის აგვისტო)

11. ნებილე სურმანიძე (საველე ექსპედიციის დღიური. სოფელი თხილნარი, 2014 წ. აგვისტო)
12. ლიანა ფუტყარაძე (საველე ექსპედიციის დღიური. სოფელი ჭარნალი, 2014 წ. აგვისტო)
13. ალთუნ ვაშაყმაძე (საველე ექსპედიციის დღიური. სოფელი ახალშენი, 2014 წ. აგვისტო)
14. ქეთევან მოწყობილი (საველე ექსპედიციის დღიური. სოფ. ციხისძირი (ქობულეთის რაიონი), 2013 წლის ნოემბერი).

Tamaz Putkaradze

Kakha Putkaradze

The women memory of the 1877-1878 years Russia-Turkish war and post war Exile

Summary

Woman and war issues become very topical in XX-XXI centuries in the context of ethno-national movement. This article presents women's memory about war, their participation in the war and post war socio-political processes. In article by using of field materials is discussed about the women memory of the 1877-1878 years Russia-Turkish war and post war exile.

ლაზური სოფლები თურქეთის შიდა პროვინციებში (საქარია)

თურქეთელი ქართველების და მათ შორის მუჰაჯირთა

შთამომავლების კომპაქტური დასახლებები თურქეთის ბევრ პროვინციაშია. ქართველები სახლობენ ართვინის, ბალიქესირის, ბურსას, ბოლუს, გირესუნის, დუზჯეს, თოქათის, ორდუს, რიზეს, სამ-

სუნის, ტრაბზონის, საქარიას, სინოპის, ქოჯაელის და სხვა პროვინციებში.

საქარიას პროვინცია თურქეთის მარმარილოს ზღვის რეგიონს ეკუთვნის. ტერიტორია 4,895 კვ. კმ-ა, მოსახლეობა 1 206 000 ადამიანს შეადგენს. იგი გამოირჩევა ქართველების კომპაქტურ დასახლებათა სიმრავლით.

თუ თურქეთში მცხოვრებ ქართველებს თვითდასახელების საფუძველზე დავაჯგუფებთ, მაშინ უნდა ვთქვა, რომ ქვემოთ წარმოდგენილი სტატისტიკა მეტ-ნაკლებად გულისხმობს როგორც გურჯების, ასევე ლაზების მონაცემებს, თუმცა, მოცემულ ნაშრომში ძირითადად ლაზურ დასახლებებს შევეხებით.

უნდა აღინიშნოს, რომ თურქეთის შიდა პროვინციებში მცხოვრებ ქართველთა ძირითადი ნაწილი 1877-78 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის შემდგომ, ბერლინის ტრაქტატის საფუძველზე სამხრეთ საქართველოდან გადასახლებულ ქართველ მუსლიმანთა შთამომავლებია. თუმცა ამკარაა, რომ მიგრაცია მე-20 საუკუნეშიც გრძელდებოდა. კიდევ ერთი (მაგრამ უფრო მცირე) ტალღა გადასახლებისა ათიან წლებზე, პირველი მსოფლიო ომის პერიოდზე მოდის; ერთიც - გასაბჭოების შემდგომ პერიოდზე, უფრო - ოციან წლებზე. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ თურქეთის შემადგენლობაში მოქცეული საქართველოს დაბა-სოფლებიდან ქვეყნის სამრეწველო რაიონებში ინტენსიური მიგრაცია განსაკუთრებით მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში

გაძლიერდა, დღესაც გრძელდება. და უფრო შიდა პროვინციების დიდი ქალაქებს ავსებს ქართული მოსახლეობით.

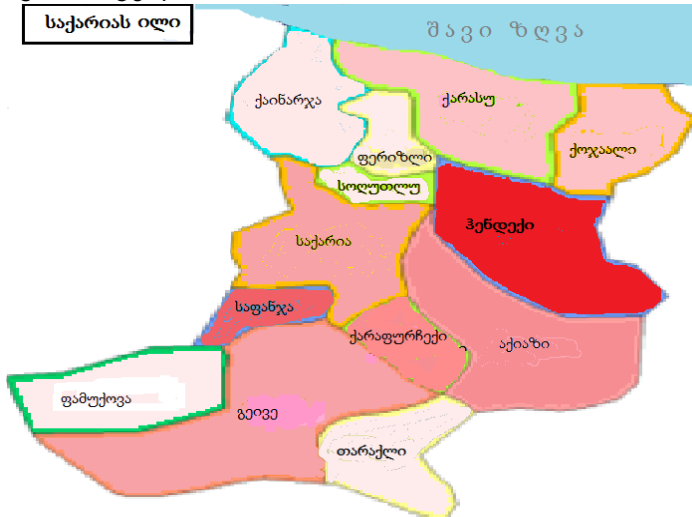
მუჰაჯირთა შთამომავლებს შორის მკრთალად ჩანს აგრეთვე ფენა იმ ქართველ მუსლიმანთა შთამომავლებისა, რომლებიც მე-19 საუკუნის ოთხმოციან წლებში აჭარიდან და, შე-

N	რაიონი	სოფლების რაოდენობა
1	ჰენდექი	22
2	საფანჯა	15
3	გეივე	5
4	ქოჯაალი	4
5	აქიაზი	4
6	ქარაფურჩექი	4
7	ქარასუ	1
8	საქარია	1

საძლოა, ლაზეთიდანაც, ლივანაში გადავიდნენ და გადასახლებულთა ნაფუძარზე დამკვიდრდნენ, ხოლო შემდეგ, ათიან თუ ოციან წლებში მეოცე საუკუნისა, თურქეთში გადასახლდნენ.

რაც შეეხება საქარიას პროვინციას, აქ სულ 13 რაიონია. ამათგან 8 „ქართულია“. ყველაზე მეტი ქართული დასახლე-

ბული პუნქტი ჰენდექშია - 23. მათგან 9 მხოლოდ გურჯებისა, 10 - შერეული, სამი - ლაზებისა. ნიშანდობლივია, რომ ჰენდექში 10 აფხაზური სოფელია.

მაგიეროდ შავშელთა სოფელ ბელდიბში წინაპართა ენა დაუვინ-
ყნიათ, ხსოვნაც წინაპრების შესახებ მკრთალად შემორჩენილა...

სურათის სისრულისთვის ქვემოთ წარმოვადგენთ ჰენდე-
ქის რაიონის (ილჩეს) რუკას:

რაც შეეხება საკუთრივ ლაზებს, მართალია, ისინი მეტ-
ნაკლები რაოდენობით საქარიას პროვინციის ყველა რაიონში
ცხოვრობენ, მაგრამ მათი კომპაქტური დასახლებები ჰენდექის
და საფანჯას რაიონებშია.

რაიონი	ლაზური დასახლება	შერეული დასახლება
ჰენდექი Hendek	აქჩაირი Akçayir	სერვეთიე Servetiye
	აქოვა Akova	ჰამითლი Hamitli
	გოქსუ Göksu	იენიქოი Yeniköy
		ქიზანლიქ Kızanlık
		სულეიმანიე Süleymaniye
		ნურიე Nuriye
		ჰუსეინშეიჰი Hüseyinşeyh
		იეშილვადი Yeşilvadi
საფანჯა Sapanca	ფევზიე Fevziye	აქჩაი Akçay
	ჰაჯიმერჯანი Hacimercan	ქირქფინარი Kırkpınar
	იქრამიე İkramiye	იანიქი Yanık
	ბალქაია Balkaya	
	ყარაგოლი Karagöl	

ლაზების საერთო რაოდენობას მოცემულ რეგიონში 10-15 ათასამდე ვვარაუდობთ, თუმცა, არ გამოვრიცხავთ, მეტიც რომ იყოს. ლაზებს ერთმანეთისგან ძირითადად ლაზურთან დამოკიდებულების მიხედვით განასხვავებენ. გურჯები ენის მცოდნე (ძირითადად ხოფის, არჰავის, არდაშენის...) ლაზებს „ჩვენ ლაზებს“, „ქომოხტი ლაზებს“, „ჭანებს“ უწოდებენ და მიჯნავენ ტრაპზონელი (ზოგჯერ მათ „რუმებსაც“ უწოდებენ) ან რიზელი ლაზებისგან. ლაზების (უფრო „ქომოხტი“ ლაზების) ნაწილი გურჯებთან ნათესაობას აღიარებს, თუმცა, როგორც წესი, ქართველს და ლაზს სხვადასხვა ეთნიკურ ერთეულად მიიჩნევენ.

ჩვენ მიზანმიმართულად ვეძებდით სარფელი ლაზების კვალს. მაგრამ ჯერჯერობით სარფელ მუჰაჯირთა კვალი აღმოვაჩინეთ მხოლოდ დუზჯეს პროვინციის აქჩაკოჯას რაიონში. აქ ისინი დასახლებებს ქმნიან ხოფიდან და მაკრიალიდან გასულებთან ერთად. აქ სახლობს რამდენიმე ოჯახი გაღმა სარფიდან. გამოღმა სარფს რაც შეეხება, როგორც ამბობენ, აქაურების ნაწილი წავიდა წავიდა მუჰაჯირად, მაგრამ თითქმის ყველა დაბრუნდა და ამიტომაც ძნელად იძებნება სარფელ მუჰაჯირთა კვალი.

ისევე, როგორც გურჯებთან, ლაზების ახალ თაობაში, მშობლიური ენა აღარ ისმის. ძირითადი მიზეზი ისაა, რომ ლაზურის ენის საარსებო სივრცე შევიწროებულია და პრაქტიკული აუცილებლობა არ არსებობს. გარდა ამისა, პერიოდი, თურქეთში დღემდე მწარედ ახსოვთ ნაციონალურ უმცირესობათა დევნა-შევიწროების პერიოდი.

ენის დავიწყების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია თანამედროვე გარემო და ცივილიზაციის მონაპოვრები: სოფლები ახალგაზრდობისგან დაცლილია, იდილიური საღამოები და მშვიდი ხელსაქმე, ნადი და შაირები ურბანულმა გარემომ შეცვალა, ტელევიზორმა თუ კომპიუტერმა ჩაანაცვლა. წინაპართა ენასთან ცოცხალი ურთიერთობისათვის ამათი გამოყენებაც შეიძლება, მაგრამ სურვილი აღარ არსებობს. შედეგი ყველაფრისა კი ისაა, რომ 20-30 წლის შემდეგ წინაპართა ენის მცოდნე თითებზე ჩამოსათვლელი თუ იქნება.

Lazian villages in inland provinces of Turkey (Saqaria)

Summary

In Turkey many province There are many settlements of Georgians living Turkey and including descendants of Muhajir. The article discusses from Lazica to Marmara Sea region Saqaria province exile descendants of Muhajir villages. Laz people are living in all districts of Saqaria province, but their settlements are in Hendeqi and Saphanja districts. In Hendeqi there are three Saint Lazian villages, eight-mixed. In Saphanja there are five Lazian villages, three-mixed. In new generation of Laz people, the native language is not heard. It led to both subjective and objective factors.

დალი ფუტკარაძე

ქალის როლი საოჯახო ყოფაში სამხრეთ- დასავლეთ საქართველოს მასალების მიხედვით

საქართველოს სიძლიერე ოდითგანვე იყო დამყარებული ოჯახის ინსტიტუტის სიძლიერეზე. ყოველი ქართული ოჯახი იცავდა და ინახავდა საუკუნეების მანძილზე დამკვიდრებულ იმ ტრადიციებსა და კულტურულ მინაპოვარს, რაც ოჯახის წევრთა ურთიერთდამოკიდებულებასა და ურთიერთპატივისცემაში გამოიხატებოდა, საერთო ჯამში კი აისახებოდა ერის ზნეობრივ აღზრდა-განვითარებაზე.

ოჯახი საზოგადოების უმნიშვნელოვანესი სოციალური უჯრედიცა და უდიდეს როლს ასრულებს პიროვნების აღზრდაში, მის სოციალიზაციაში, საზოგადოების განვითარებაში, ეთნიკური ტრადიციების თაობიდან თაობაზე გადაცემაში.

უმთავრესი როლი ოჯახის აღმზრდელობითი ფუნქციის შენარჩუნებაში ეჭირა ქალს, დედას და მისი უმთავრესი დანიშნულება იყო ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნება. სწორედ ეს უმთავრესი ფუნქცია იტვირთა აჭარელმა ქალმა იმ შავხელ სამასწლიან პერიოდში და ძალ-ღონე არ დაუშურებია მამა-პაპეული წეს-ჩვეულებებისა და საოჯახო ტრადიციების გადასარჩენად.

ისლამმა და შარიათმა, ბუნებრივია, გარკვეული გავლენა მოახდინა აჭარელი ქალის საზოგადოებრივ და საოჯახო ყოფაზე. ქალს 13-14 წლიდან ჩადრი უნდა ეტარებინა, ეკრძალებოდა მამაკაცთა საზოგადოებაში უჩადროდ გამოჩენა. ალბათ, ამიტომ მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის მკვლევარები წერდნენ აჭარელი ქალის კარჩაკეტილი ცხოვრების წესზე, მის დაბეჩავებულ ყოფაზე, თუმცა, როგორც სავსე ეთნოგრაფიული მასალების კვლევით დგინდება, საზოგადოებრივ და საოჯახო ყოფაში აჭარელი ქალის უფლებები არც ისე შეზღუდული და უგულებელყოფილი იყო (ბექაია, 1974: 98). პირიქით, აჭარულ ოჯახში, გარდა ზემოაღნიშნული ეროვნულ-აღმზრდელობითი ფუნქციისა, ქალს გამორჩეული როლი ეკისრებოდა საოჯახო საქმეების მართვა-გამგეობის საკითხებში.

აჭარულ ოჯახში ქალს გამოკვეთილი უფლებები ჰქონდა.

ასაკით უფროსი ქალი ანუ დედა ქალი შრომის განმანაწილებლისა და განმკარგულებლის მეტად საპატიო მოვალეობას ასრულებდა და ამ ფუნქციის უნარიან შესრულებაზე დიდად იყო დამოკიდებული საოჯახო ცხოვრების ბედ-ილბალი (აჩუგბა, 1986: 91).

ოჯახის უფროსი ქალი თავის საქმიანობაში ძირითადად სოლიდარობის პრინციპით ხელმძღვანელობდა. ოჯახის სრულ-ნლოვან წევრებთან შეთანხმებით ხდებოდა სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოების დანყება-დამთავრება, შრომისუნარიან წევრებზე სამუშაოების განაწილება. ყოველდღიურ საოჯახო საქმეებში ბავშვების ჩართვა. პატარების მიერ შესასრულებელი შრომის სახეები საბავშვო საქმეებად იყო ცნობილი და მათ შესრულებაში მონაწილეობას უდიდესი მნიშვნელობა ქონდა როგორც ბავშვთა შრომითი აღზრდისათვის, ასევე, ხალხური შრომითი ტრადიციების მემკვიდრეობით გადაცემისათვის.

ზემო აჭარაში, მსგავსად სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეებისა, ქალის ხვედრითი წილი მაღალი იყო მესაქონლეობასა და მიწათმოქმედებასთან დაკავშირებულ შრომაში. ქვემო აჭარულ ოჯახში ქალი ოჯახის გარეთ ნაკლებ შრომობდა. რაც შეეხება ბოსტანში შრომას, როგორც საქართველოს დანარჩენ მხარეებში, იგი ქალის საქმიანობათა რიგს ეკუთვნოდა (ხარაძე, რობაქიძე, 1965: 73).

ქალთა შრომის ორგანიზაცია განსაკუთრებით რთული იყო დიდ ოჯახში, სადაც ქალები რამდენიმე ჯგუფად იყოფოდნენ. ეს იყო სხვადასხვა თაობის რძლები და გაუთხოვარი გოგონები. მათ შორის შრომის განმანაწილებელი და სურსათ-სანოვანის გამგებელი იყო დედა ქალი, რომელსაც ებარა სურსათ-სანოვანა. მისი ნებართვის გარეშე ოჯახის ვერც ერთი წევრი, მათ შორის, ოჯახის უფროსი მამაკაციც კი, ვერ გაასხვისებდა მარცვლეულს, რძის პროდუქტს, ვერც პირუტყვს გაყიდდა (მგელაძე, 1973: 111).

ოჯახის უფროს ქალს ბარდებოდა ანგარიში ნაყიდ-ნავაჭრის შესახებ, რომელიც, თავის მხრივ, ნავაჭრ საქონელს უნაწილებდა ოჯახის წევრებს. როგორც ა. ფრენკელი წერდა: „აჭარაში ქალი გვევლინება ოჯახის მეთაურად ის არის ყველას და ყველაფრის პატრონი და მას ყველა უსიტყვოდ უნდა ემორჩილებოდეს“ (Френкель, 1879: 21).

დედა ქალი, გარდა საერთო ხელმძღვანელობისა, თავადაც შრომობდა ფიზიკურად. ეს იყო მზარეულობა და მემთევრეობის მეტად შრომატევადი, საპასუხისმგებლო და საპატიო მოვალეობები. მესაქონლეობით დანიანურებულ ოჯახებში მემთევრის შრომაზე დიდად იყო დამოკიდებული ოჯახის მომარაგება რძის პროდუქტებით, რასაც განსაკუთრებული ადგილი ეჭირა აჭარული ოჯახის კვების რაციონში.

ქალთა შრომის განაწილებისას დედა ქალი ითვალისწინებდა ასაკსა და ფიზიკურ შესაძლებლობებს, მაგრამ იყო საქმეები, რომლებსაც ქალები ერთიანი ძალებით ასრულებდნენ. ეს იყო: მატყლის, სელისა და კანაფის დამუშავება, რთვა-ქსოვა, თიხისაგან სხვადასხვა სახის საოჯახო ჯამ-ჭურჭლის დამზადება და ა. შ. (კახიძე, 1975: 102).

აჭარაშიქალის მაღალ უფლებებზე მეტყველებს ეთნოგრაფიული ცნობები იმის შესახებაც, რომ იგი საოჯახო თათბირის უცვლელი მონაწილე იყო. საოჯახო თათბირზე წყდებოდა ოჯახისათვის მნიშვნელოვანი ყველა საკითხი. „ცეცხლაპირთან“ ანუ კერასთან, სადაც იმართებოდა საოჯახო თათბირი, დედა ქალს საპატიო ადგილი ქონდა მიჩენილი და სახლის „დედეს“ შემდეგ მის ხმას ყველაზე მეტი წონა ქონდა. (აჩუგბა, 1986: 91).

გარდა შრომითი საქმეების განაწილებისა, ქალთა ხელმძღვანელის ფუნქციებში შედიოდა ქალიშვილების შრომითი და ზნეობრივი აღზრდა, კონტროლი და თვალ-ყურის დევნება ქალთა ყოველდღიური ცხოვრებისადმი, ახალგაზრდების დაქორწინება-გათხოვების საკითხებზე. ხშირ შემთხვევაში ქალების უფროსი წინამძღოლისა და დედის გარეშე ახალგაზრდების გაბედნიერების საკითხს მამაკაცები ვერ წყვეტდნენ. ამ მხრივ საინტერესო მასალას იძლევა აჭარული ფოლკლორული პოეზია. მაგალითად, ერთ-ერთ ლექსში ვაჟი თხოვს სასიდედროს მის ქალიშვილზე დაქორწინების ნებართვას:

მაღლა სერზე ავედი,
გადმოვდენე ხარები.
აბლახანუმ, გოგო მომე,
სამ დღეს მოგეხმარები”.

მეორე შემთხვევაში, ქალი ითხოვს ნებას სადედამთილო-

საგან მითხოვდეს მის ვაჟს:

დედამთილო დედაო,
შენ ამოგძვრა ენაო,
შენი ბიჭი ჩემთან დადის,
შენგან მინდა ნებაო” (მსხალაძე, 1969: 123).

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ქალების უფროსის ფუნქციაში, სხვა მნიშვნელოვან საკითხებთან ერთად, შედიოდა შვილებისა და შვილიშვილების აღზრდა. მას განსაკუთრებული კონტროლის ქვეშ უნდა ყოლოდა გასათხოვარი ქალიშვილები და რძლები. დედა-ქალი პასუხისმგებელი იყო ოჯახისა და სანათესაოს წინაშე ქალების ზნეობრივ და შრომით აღზრდაზე. ამიტომ მას ძალ-ღონე და გამოცდილება არ უნდა დაეშურებინა რომ ოჯახის ახალგაზრდა ქალებსა და ბავშვებში აღეზარდა მამა-პაპური წეს-ჩვეულებებისა და ტრადიციებისადმი ერთგულება.

ქალი – წინამძღოლი ასწავლიდა გოგონებსა და ახალგაზრდა რძლებს ქცევის გარკვეული ნორმების დაცვას. კერძოდ, მათ ოჯახის უფროს ნევრთა თანდასწრებით აკრძალული ქონდათ თმის დავარცხნა, სახელოს დაკაპინება მაჯის ზემოთ, თავლია და ფეხშიშველა გავლა, ზურგშექცევით ჯდომა, ხმამაღალი სიცილი და ლაპარაკი, მამაკაცთა საუბარში ჩარევა და ა. შ.

აჭარულ ოჯახში ქალის უფლებრივი მდგომარეობა კარგად ჩანს მის ქონებრივ უპირატესობაშიც. ისე როგორც მთელს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, კოლექტიურ – საოჯახო საკუთრებაში მყოფი ქონებისაგან გამიჯნული იყო მზითვი და სათავნო, რაზეც ქალს გააჩნდა საკუთრების უფლება. როგორც მზითვეი, ისე სათავნო, მემკვიდრეობით ქალიშვილებს გადაეცემოდათ და ოჯახის გაყრის დროს განაწილებას არ ექვემდებარებოდა.

აჭარაში ქალის მაღალი ქონებრივ-უფლებრივი მდგომარეობა უნდა აიხსნას სხვა ქართული ტრადიციების მდგრადობითაც, რომელთაგან ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო დედისადმი, უფროსი თაობის ქალისადმი პატივისცემა. „შვილისაგან დედის პატივისცემა აჭარაში სწორედ რომ სამაგალითოა” – ვკითხულობთ გაზეთ „ივერიაში” (გაზ. „ივერია”, 1899: №205). სწორედ ქალის დამსახურებაა, რომ ოსმალთა სამასწლიანი ბატონობის მიუხედავად, აჭარაში არ მოიშალა ეროვნული ტრა-

დიციები, ძველქართული ყოფისათვის დამახასიათებელი წეს-ჩვეულებები.

ეთნოგრაფიული მასალებით დგინდება, რომ ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებაში აჭარელი ქალის როლი განუზომელია. ქართველობის სიმბოლოდ ქცეულ ჯვრის გამოსახულებათა შემნახველი ოსმალთა ბატონობის პერიოდში იყო აჭარელი ქალი, რომელიც თმას ჯვრის ფორმით იწნავდა; კეცს, რომელსაც ტრადიციულად ქალები ამზადებდნენ, ფსკერზე ჯვრის გამოსახულებას უღარავდნენ და ასეთ კეცზე გამომცხვარ მჭადს ჯვარი ეხატებოდა (გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1901, № 1347). ასევე, აჭარაში დღემდეა შემორჩენილი კეცზე დაკრულ მჭადზე ზემოდან ჯვრის გამოსახვის ტრადიცია. ცნობილია ის ფაქტიც, რომ აჭარელი ქალები მამაკაცებისაგან მალულად ჯვარს ატარებდნენ.

აჭარელი ქალების ეროვნული თვითშეგნების მაღალ დონეზე მიუთითებს ის ისტორიული ფაქტებიც, რომ ქართული დამწერლობის შესანარჩუნებლად მტრის თვალის ასახვევად მათ ვითომც ახალი დამწერლობა შექმნეს და მას „დედაბრული“ უწოდეს. სინამდვილეში კი ქართულ ასო-ბგერებს ცოტა სხვა ფორმა მისცეს, რამდენიმე ახალი ასო-ნიშანიც დაუმატეს და ასე აწარმოებდნენ მიმოწერას, თითქოსდა არაქართული ანბანით. ეს ისტორიული ფაქტები უტყუარი დასტურია აჭარელი ქალის მაღალეროვნული მრწამსისა და ამ მრწამსის შენარჩუნებაში მისი უდიდესი როლისა.

ასევე, უდიდესი იყო ქალის როლი მოზარდი თაობის ფიზიკური და გონებრივი აღზრდის საქმეშიც. ქალები პატარა ასაკიდანვე აჩვენებდნენ და ასწავლიდნენ ბავშვებს შრომის უნარ-ჩვევებს, აგრეთვე ასწავლიდნენ ისეთ ტრადიციულ თამაშობებს, რაც განავითარებდა მათ არა მარტო ფიზიკურად, არამედ გონებრივადაც, უვითარებდა ფანტაზიას, შემოქმედებით უნარს, მოქნილობას, ორიენტაციას.

ასეთი იყო ძველი ხალხური თამაშობები: „ქორობია“, „მიაკოდალა“, „თაფლის გაყიდვა“, „კენჭობილა“, „ენრობილა“, „ბუზბუზი“ და სხვა. ეს თამაშები ძირითადად, სიუჟეტიანია და მოქმედებები გამოხატავს გარკვეულ სიუჟეტს (მამუჭაძე, 1965: 273). აღნიშნული თამაშების შენარჩუნებას ქონდა უდიდესი

კულტურულ-ეთნიკური მნიშვნელობა, რადგან მათში ასახულია ხალხის ადათ-წესების ელფერი.

აჭარული ხალხური თამაშობანი დაკავშირებული იყო მეურნეობის ამა თუ იმ დარგებთან, რელიგიასთან, ფიზიკური ძალის განმავითარებელი თამაშობანი კი, რომლებსაც ბავშვები მამაკაცებისაგან სწავლობდნენ, - სამხედრო საქმესთან. ყველა ეს თამაშობა რაიმე მოვლენის განზოგადებას წარმოადგენდა და ამიტომ შემოქმედების ნაყოფი იყო. აქედან გამომდინარე, აჭარელი ქალის დამსახურებით თაობიდან თაობას გადაეცემოდა ის უძველესი ხალხური თამაშობანი, რომლებიც ხალხური შემოქმედების ერთ-ერთ დარგს განეკუთვნება და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს კულტურის ფონდში შედის.

ქალის საპატიო ოჯახური მდგომარეობა ამოიკითხება აგრეთვე სამკაულების ტარების წესებში, რასაც მხატვრულ-ესთეტიკური დანიშნულება ქონდა. ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით, აჭარელი ქალები ძირითადად ვერცხლის სამკაულებს ატარებდნენ. მათ ყოველდღიურ თავსაბურავს შინ და გარეთ წარმოადგენდა ოქრო-ვერცხლის მონეტებითა და მძივებით მოკაზმული ლეჩაქი (სამსონია, 1985: 74). ქალი ხელიდან არ იცილებდა მინის მძივებსა და მარჯნის სამაჯურებს, ხოლო უფროსი ასაკის ქალების აუცილებელი ატრიბუტი იყო ქარვის მძივები.

აჭარელი ქალის ასეთი დიდი უფლებები წარმოადგენდა არა მარტო ოჯახის წევრთა შორის დემოკრატიული ურთიერთდამოკიდებულების გამოხატულებას, არამედ იგი აგრეთვე ხელს უწყობდა ქალის როლის ზრდას ეროვნული მეობის, ქართული ენის, ეროვნული სამოსის, ეთნიკური თვითმყოფადობისა და ეროვნული კულტურის შესანარჩუნებლად.

ამგვარად, აჭარაში, ისე როგორც სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს დანარჩენ კუთხეებში, ძველთაგანვე გამორჩეული ადგილი ეჭირა ქალს. იგი სათუთად ინახავდა და თაობიდან თაობას გადასცემდა მშობლებისადმი პატივისცემის, ბავშვებისადმი სათუთი დამოკიდებულების, სტუმართმოყვარეობისა და სხვა ტრადიციებს. აჭარელი ქალის დამსახურებაა, რომ ოსმალთა ბატონობის პერიოდში ისლამის დოგმების ზეგავლენის მიუხედავად, აჭარული ოჯახი ბოლომდე ქართული ბუნებისა დარჩა, ეს კი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პირობა იყო აჭარელთა

ეთნიკური მეობისა და თვითმყოფადი ქართული კულტურის შესანარჩუნებლად.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. **აჩუგბა, 1986:** - აჩუგბა თ., „ქალის უფლებები აჭარულ ოჯახში“, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყოფა და კულტურა, თბ., 1986;
2. **ბექაია, 1899::** - ბექაია მ., ძველი და ახალი საქორწინო ტრადიციები აჭარაში, ბათუმი, 1974;
3. **გაზ. „ივერია“, 1899: №205;**
4. **გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1901, № 134;**
5. **კახიძე, 1975:** - კახიძე ნ., ხელოსნობა მაჭახლის ხეობაში, 1975;
6. **მამუჭაძე, 1965:** - მამუჭაძე ზ., ხალხური თამაშობანი აჭარაში, ბათუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, 1965;
7. **მგელაძე, 1973:** - მგელაძე, ვლ., აჭარის სოფელი ძველად, ბათუმი, 1973;
8. **მსხალაძე, 1969:** - მსხალაძე ა., აჭარის საოჯახო სანესრუდე ულებო პოეზია, ბათუმი, 1969;
9. **სამსონია, 1985:** - სამსონია ი., ქალის საკაული აჭარაში, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ყოფა და კულტურა, თბ., 1985;
10. **Френкель , 1879:** - Френкель А., Очерки Чурук-Су и Батуми, Тифлис, 1879;
11. **ხარაძე, 1965:** - ხარაძე რ., აღ. რობაქიძე, მთიულეთის სოფელი ძველად, თბ., 1965.

Dali Putkaradze

The role of woman in family (by South-West Georgia materials)

Summary

Georgia women's role in family life in the historically is infinitely large. In this regard, it is interesting to study and acquaint Ajarian family's traditions. The studies referred to in the issue of Ottoman rule, the influence of Islam and Sharia law, women powerless

and dejected condition, however, ethnographic field study of the materials and the oral tradition of picture in front of the other. This paper deals with the issue of women's role in family life,, south-west of the materials. "

The study of these materials show a woman honored place in the family of Adjara. Management of older women in the family and in some cases even the right to vote was decisive. In the upbringing and development of children in care, the woman in charge of the family's moral standards, traditions and preservation of national values., Which he was responsible for the relatives.

Expressed distinct division of labor and women's rights within the family Ajarian stewards of the honorable performance of duty. Family life is greatly dependent on the ability to perform this function, fate, family economic status and place in the society.

If not for Adjarian women's high national consciousness, in the three hundred years of domination by the enemy as a result of not keeping the native language, alphabet, Georgian national traditions and customs.

Thus, in this work „the role of women in family life of south-west of the materials of the"ethnographic materials, field research and oral traditions of the displayed Ajarian family of a woman, as a mother, grandmother, family head and immeasurable role in the nation's pier.

ენათმეცნიერება

გურამ ჩაგანავა

ეთნონიმ “ჰალიძონების” ეტიმოლოგიის ცდა

ა. ურუშაძე წერს: “ილიადაში” პირველადაა მოხსენიებული კოლხური ტომი ვეცხლის სამშობლო ალიბეს მკვიდრი **ჰალიძონები (ხალიბები)** (ურუშაძე, 1964:16). “ილიადას” თარგმანში ა. ურუშაძე მიუთითებს: “ხოლო **ჰალიძონებს** მოუძღოდნენ ოდიოსი და ეპისტროფოსი შორეული ალიბედან, სადაც არის ვერცხლის სამშობლო (ურუშაძე, 1964:170). აქვე მოგვყავს ა. ურუშაძის ნაშრომში თარგმნილი ევსტათი თესალონიკელის „განმარტებანი“-დან, ის ადგილები “ილიადას” განმარტებანიდან, სადაც ავტორი ცდილობს დააზუსტოს ჰომეროსის ეპოსში დასახელებული ჰალიძონების სახელწოდება და გარემოებები: “ამჰალიძონების” გარშემო ძველებთან ფრიად დიდი ორჭოფობაა. აი ამიტომ გეოგრაფოსი {სტრაბონი}, ამ ტომის გარკვევისა და ცხადი შეცნობისათვის რაკილა დიდ სიძნელეს ნააწყდა, ამბობს, რომ პოეტმა მოიხსენია რომელიღაც უცნობი {ტომი}... ხან არის “ალიბედან”, ზოგიერთები წერენ “ალიბებიდან”, ზოგიერთები – “ხალიბებიდან”, სხვები კი – “ალოპედან”, ან მენეკრატეს მიხედვით, - “ალობედან” და აგრეთვე - “ხალიბედან”... იმასაც ამბობს, რომ აქ შეიძლება სავარაუდო იყოს სახელის შეცვლა “ალიბებისა” “ხალიბებად”. ამიტომ სადღაც წერს კიდევ, რომ პოეტმა {ჰომეროსმა} ჰალიძონები უწოდა ხალიბებს და რომ იგულისხმებოდა ხალიბებში მოხსენიების ღირსი და სახელგანთქმული ვერცხლის საბადოების ოდესღაც არსებობა ისევე, როგორც ახლა რკინის საბადოებია. ამბობს იმასაც, რომ ზოგიერთები “ჰალიძონების” ნაცვლად წერენ არა მარტო “ოლიძონების”, არამედ აგრეთვე “ჰალაძონების” და რომ ზოგიერთები ჰალიძონებად სკვითებს გულისხმობენ (ურუშაძე, 1964:180-181). აქ “**ჰალიძონების**” პარალელური, კერძოდ: “**ოლიძონების**”, “**ჰალაძონების**” ფორმები დასტურდება. საფიქრებელია, რომ ეთნონიმი “**ჰალაძონების**” შეიძლება სიტყვა **ლაზონასთან** იყოს დაკავშირებული.

სიტყვა **ლაზონა** ლაზურად ლაზეთს ნიშნავს და მასზე შეიძლება გავრცელდეს სიტყვა **ლაზის** ეტიმოლოგია. ს. ჯანაშია ამ სიტყვაში გამოყოფდა სვანურ პრეფიქს **“ლა”**-ს და ფუძეს **“ზან”**-ს. ასეთი ეტიმოლოგიის საფუძველი იყო ის, რომ დღესაც სვანები მეგრელებს სიტყვა **“ზანი”**-თ აღნიშნავენ.

ბოლო დროს ძალიან საინტერესო მოსაზრებებს ავითარებს მიტროპოლიტი ანანია (ყურნალი “სვეტიცხოველი, 2011, №2, გვ. 249-264). ის წერს, რომ სიტყვა **“ლაზიკა”**, ჩანს, ისევეა ნაწარმოები, როგორც, მისი ახლო პროვინციების სახელები, მაგალითად, კორჩაიკი (კორდუენა), პარსფაიკა(ნორშირვანი), ბერძნები **ლაზიკას** უფრო **“ლაზივს”**, **“ლაზონს”**, **“ლაზიას”** უწოდებდნენ”. მიტროპოლიტი ანანია აგრძელებს, რომ “სახელწოდებაში **“ლაზიკა”** ფუძე **“ლაზ”** რომაა, იქიდანაც ჩანს, რომ მისგანაა ნაწარმოები ლაზეთი და ლაზისტანი.” შემდეგ ის წერს, რომ ზემოთ მოყვანილ სიტყვებში გამოიყოფა “სომხური სუფიქსები-“კ”, “კა”, “იკა”, რომელიც იგივეა, რაც ქართული “ეთი”.

ანანია ჯაფარიძე წერს: ამ მხრივ მნიშვნელოვანია სტრაბონის ცნობა და ასევე ვრცელი მსჯელობა იმის შესახებ, რომ **ხალიბების (ქალდების)** ძველი სახელწოდება ასევე იყო **“ალაზონები”** ან **“ალიზონები”(ალაძონები, ალიძონები)**. ეს სახელწოდება, აგრძელებს ავტორი, – ნაწარმოებია ფუძისაგან – ალზ-ალძ. ეს ფუძე “ალძ-ალზ” უნდა იყოს იგივე “არძ-არზ”, რომელიც შეიძლება “გურძ-გურზ” სახელშიც ჟღერდეს, რადგანაც სწორედ ასე უწოდებდნენ ალზის სამეფოს მეზობლად მცხოვრები სირიელები ქართველებს. მდ. არაქსანის სახელი, პ. ინგოროყვას აზრით, ჟღერდა როგორც არანანი, შესაძლოა ის ჟღერდა, როგორც **“არაზანი ანუ “ალაზანი”** (ქართული სუფიქსი “ანი”, “ონი”). მნიშვნელოვანია აგრეთვე ის, რომ მიტროპოლიტ ანანიას თვალსაზრისით: “ალზ-იკი” უნდა იყოს, საფუძველი მისგან ნაწარმოები სახელისა **“ლაზიკა”** (ალზიკა-ლაზიკა), რამდენიმე თანხმომის გაადგილებით სიტყვის ფუძეში”.

მიტროპოლიტ ანანიას მსჯელობა შეიძლება შემდეგნაირად განვითარდეს. უპირველეს ყოვლისა მივაქციოთ ყურადღება იმ ფაქტს, რომ ცნობილი **“ალაზონები”/“ჰალაძონები”** ხშირად წარმოდგენილია მხოლოდ **“ჰალიძონების”** ან მხოლოდ **“ჰალაძონები-ს”** სახით, იმ დროს როდესაც ძველბერძნულ ლი-

ტერატურაში ორივე ფორმა დასტურდება. ამიტომ ვფიქრობთ, რომ ალაზონების/ალიზონების სახელწოდება ჯერ უნდა ყოფილიყო ჰალაზონები//ჰალიზონების და ყველაზე ადრე გალაზონები/გალიზონების სახით. აქედან გამომდინარე საფიქრებელია, რომ სიტყვა **“ლაზონას”** სრული ფორმა უნდა ყოფილიყო **გალაზონა (ჰალაზონა)**. ამრიგად უნდა ვივარაუდოთ, რომ ჰომეროსის **ჰალიძონების** სახელწოდება დაკავშირებულია თანამედროვე **ლაზონასთან**.

როგორც ჩანს დროთა განმავლობაში “ჰ-ანი” იმდენად დასუსტდა ქართველურში (შეიძლება ხანმეტობისა თუ ჰაემეტობის შედეგად), რომ მივიღეთ პირველად **ალაზონა**, რომელიც კიდევაც აისახა მდინარე **ალაზანის** სახელწოდებაში, ხოლო შემდეგ უკვე ჩამოყალიბდა **ლაზონა** (ლაზივა, “ლაზია”). უნდა ვივარაუდოთ, რომ სიტყვა **ლაზონას**, ისევე, როგორც სიტყვა **ლაზის** ფუძე უნდა იყოს **გალ/ჰალ** და შეიძლება მათი ვარიანტია აგრეთვე **ხალ** (ანუ აქაც იგივე ხანმეტობასთან გვაქს საქმე). ამიტომ სავსებით დამარწმუნებელია ქართველურ სამყაროსთან **ჰალიზონების** დაკავშირება. ა. ურუშაძის თვალსაზრისით: “ილიადაში” პირველად არის დასახელებული **ჰალიძონების პელაზგიურ-კოლხური ტომი**. **ჰალიძონები** ტროას დასაცავად შორეული აღმოსავლური ვერცხლის ქვეყანა ალიბიდან მოვიდნენ. **ჰალიძონების** ტომს სტრაბონი აიგივებდა **ხალიბების** ძველქართველურ (კოლხურ) ტომთან (Урушадзе, 1980: 21-28).

მიტროპოლიტი ანანია წერს, რომ ამოსავალი ფუძე ხალ//ჰალ - შეიძლება დადასტურებული იყოს მდინარე ჰალისის სახელშიც; ხალ-დ-, ჰალ-ის- და ხალ-იზ- ფორმებში. ქართველური ენობრივი სამყაროს გარეთ საკვლევი დარჩება მხოლოდ – „იბ“ - სუფიქსის საკითხი, თუკი გამოირიცხება რომ - „იბ“ არ მომდინარეობს ქართველური -ებ- კრებითობა-მრავლობითობის სუფიქსისგან (*ხალ-ებ-ი > ხალიბი); შდრ.: ხალ-დ-/ჰალ-დ- ფუძეში -დ-/-ად- კუთვნილობითობა-კრებითობის ისეთივე მანარმოებელი შეიძლება იყოს, როგორც -ლ-/-ალ-/-ელ-, -ბ-/-ან-/-ენ-, -ს-/-ის-/-ეს- და სხვ.. შდრ., აგრეთვე: ხალ-/ხარ- ფუძე ხალდი/ქართუ – მამრობითი ღვთაება; არ გამოირიცხება არც ქალ- (დედა-კაცი) ფუძე (ღვთაების სახელი ხარის თუ ქალის კულტს უკავშირდება?

ხალდეები//ქალდეები ცხოვრობდნენ ვანის ტბის მიდამოებში; ურარტუს დაცემის შემდეგ ამ ტერიტორიის ნაწილი დაიპყრეს მოსულმა არმენებმა. როგორც ჩანს, ამ პერიოდში ხალიბთა ცენტრი გადმოდის შავიზღვისპირეთში,- ასე ამთავრებს აქ მიტროპოლიტი ანანიას.

მიტროპოლიტ ანანიას მოსაზრებებთან დაკავშირებით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, რომ ის გამოყოფს უძველესი ქართველური ტომების სახელწოდებებში ფუძეებს: **ხალ-/ჰალ-ს; ქალს**. ამ საკითხთან დაკავშირებით, საყურადღებოა, რომ ნახურელები მდინარე ალაზნის რეგიონს უწოდებენ „გალ“-ს (Нагиев, 2013). ამრიგად ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მდინარე **ალაზნის** სახელწოდებაც სიტყვა **გალაზონთან** უნდა იყოს დაკავშირებული, **ხოლო** ნახურულმა შეინარჩუნა ამ რეგიონის (**კახეთი**) ძველი ქართველური სახელწოდება –**გალ**-ი(თავისთავად დგება საკითხი ქალაქ **გალის** ეტიმოლოგიისა). ამრიგად ძალიან მნიშვნელოვანია სიტყვა **ალაზნის (გალაზონას)** ფუძის **გალ/ჰალ-ის** წარმომავლობა, რომელმაც შეიძლება საშუალება მოგვცეს გავიგოდ არა მხოლოდ ქართველური მოდემის ამჟამინდელი **ლაზების** წარმომავლობა, არამედ აგრეთვე მათ სახელწოდებასთან ლინგვისტურად დაკავშირებული ქართველების ისეთი სახელწოდება, როგორიცაა მიტროპოლიტ ანანიას თვალსაზრისით სიტყვა **“გურძ-გურზ”**. როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული ეს ფუძე(gal-hal)ცალკეც გამოიყენება ალაზნის ველის, რეგიონის აღსანიშნავად. ასეთ შემთხვევაში სიტყვა **ლაზონას(ლაზის-ს)** პირვანდელი, აღდგენილი ფორმა **გალაზონი/ჰალაზონი** კანონზომიერად დაუკავშირდება სხვა ქართველურ სატომო სახელწოდებებს, სახელდობრ უცხოელების მიერ ქართველების ისეთ გავრცელებულ სახელწოდებას, როგორიცაა **გურჯი**. საყურადღებოა მიტროპოლიტ ანანიას თვალსაზრისი, რომლის მიხედვით **ალძენა-არძენადან - არენა (რძ-რ) - “არენა”** შეიძლება მიღებული იყოს არიან-ქართლი, ანუ ალზის ქვეყანა და ასევე **ალძიკა ანუ ლაძიკა-ლაზიკა**. აქედან შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სიტყვა **“არიანის”** (“არიან-ქართლის”) თავდაპირველი ფორმა იყო **არჯიანი-არძიანი-არზიანი (არზიან-ქართლი)**(იხილე მიტროპოლიტ ანანიას ნაშრომიდან ამონარიდი).

მიტროპოლიტი ანანიას თვალსაზრისით, ფუძე **გალ-ი** შეიძლება დაკავშირებული იყოს ფუძეებთან: ხალ;ჰალ; ქალ;ხარ; ქარ;გარ;ჰარ; გარ;ლარ; ღალ;ღოლ; ღორ; ხოლ;ხორ; ჰოლ;ჰორ;; ქოლ; ქორ; გორ;გოლ. ამავე დროს დასაშვებად უნდა მოვიჩინოთ აგრეთვე ისეთი ფორმის არსებობაც, როგორიცაა, მაგალითად, **“გარ”** ძირისაგან „გარკვეულ პოზიციებში უმლაუტის გზით მიღებული **“გერ”** ფუძე (ფენრიხი,სარჯველაძე, 1990:74). ფუძე **“გალ”-ის** ფონეტიკური ჟღერადობის ანალოგიების მოძიებამ მიგვიყვანა კარგად ცნობილ კელტების ლათინურ სახელწოდებასთან galli, რომელიც კელტურად „მეომრულ“-ის მნიშვნელობით საკუთრივ კელტურ gal ფუძეს უკავშირდება. „მეომრული“ თვისება შეესატყვისება კელტების ისეთ ზოგად თვისებას, როგორიც არის **გამბედავეობა და ომისადმი** ლტოლვა. ბერძნებმა ადრე შეითვისეს სიტყვა „კელტი“ და გამოსცემდნენ ამ სიტყვას **„გალატი“-ს** ფორმით, რომელიც უფრო ახლოს არის ლათინურ სიტყვასთან „galli“ (Гельмгольт, 1904: 148). **გალ (გოლ)** საშუალო ირლანდიურში ნიშნავს „დიდება“-ს . ამ სიტყვასაგან წარმოიშვა **call** (დაძახება, დიდების მიკუთვნება) და **glory** (დიადი),**gloire** (დიადი-ფრანგულად). ამის გარდა ცნობილია, რომ გალების ქვეყნის სომბოლად მიჩნეულია მამალი(gallus- ლათინურში)(<http://alternative-view.info/digest/>. კარგად არის ცნობილი, რომ (Гамкრелидзе,Иванов,1994:)მეომრული სულისკვეთება, დიდება ინდოევროპულ მითოლოგიაში დაკავშირებულია მგლის კულტთან, რაც ბუნებრივად გვაძლევს საშუალებას ვიფიქროთ, რომ ფუძე **gal-** აგრეთვე მგლის კულტთან უნდა იყოს დაკავშირებული. ასეთი ვარაუდის არსებობაზე კიდევაც მიუთითებენ ლიტერატურაში(Трысов, 2012). არსებობს მოსაზრება, რომლის მიხედვით ტერმინი **ე-გერ-ი**(“ეგრისი”) დაკავშირებულია მგლის ტოტემურ სახელთან **გერ-**თან, რაც მეგრულად მგელს ნიშნავს (ვერულავა, 2009; მორგოშია, 2012). საყურადღებოა, რომ თუ მეგრულში მგელი სიტყვა **გერი-თ** აღინიშნება(ქობალია,2010:95), ლაზურში **მგელი** სიტყვა **მგერი-თ**(თანდილავა,2013:419), **მგეი-თ** (თანდილავა,2013:419), ან კიდევ **მგვერი-თ** (თანდილავა,2013:419) აღინიშნება. სიტყვა მგე-

ლის ასეთი მრავალვარიანტობა საშუალებას გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ, როგორც ჩანს, ძველად ზანურში მგლის სახელწოდება ფუძე **“გალ”**-თან ახლო მდგომი სიტყვით უნდა ყოფილიყო აღნიშნული. ცნობილია, რომ ქართულში და მეგრულში (საერთოდ ზანურში) მგლის სახელწოდება ალბათ ნასესხებია სომხურიდან (Гамкრелидзе, Иванов, 1994) სადაც ის **გაილ**(gayl) ფორმით დასტურდება (Антонов Антон –<http://www/czudovo.ru/word.php>.), რაც ჩვენს ვარაუდს სანდოობას მატებს. ზურაბ ჭუმბურიძე წერს: “ვარაუდობენ, რომ ეგრისი და გურია ნაწარმოებია ერთი და იმავე სატომო სახელისაგან – **გურ** - ისაგან (ჭუმბურიძე, 1978:179-180). თვითონ ფუძე **გურ**-ის ეტიმოლოგია არ არის მოცემული. ამ დროს კი, თუ ფუძე **„გალ”** შეიძლება დაკავშირებული იყოს ფუძე **“გორ”**-თან (იხილე ზემოთ) და აქედან მგლის სპარსულ სახელწოდებასთან (**გორგ**) , მაშინ ფუძე **“გურ”** შეიძლება დაკავშირებული იყოს მგლის ქურთულ სახელწოდებასთან – **“გურ”**-ი (Курдоев, 1961)(თუმცა ქურთულში აგრეთვე არსებობს იმავე სიტყვის ვარიანტი **გორ – gor**). როგორც ზემოთ აღინიშნა სპარსულში მგელი წარმოდგენილია ფორმით **gorg**(<http://ru.wikipedia.org/wiki/>). მგლის სპარსულ სახელწოდებას უკავშირდება მეფე ვახტანგის ზედწოდება – **გორგასალი**, რაც **ვახტანგი მგლის თავს**(Гамкრелидзе, Иванов, 1994:496) უკავშირდება. ზოგიერთ ავტორს მიაჩნია, რომ აქ საუბარია მგლების მეთაურზე, წინამძღოლზე, თავზე. ამავე დროს თვითონ **ვახტანგი** –ს ეტიმოლოგია შეიძლება უკავშირდებოდეს სპარსულს “მგლის სხეულის მქონე”-ს(Гамкრелидзе, Иванов, 1994:496).

თუ ზემოთ მითითებულ **გალ/ ხალ** ფუძეების ნაირსახეობას მივიღებთ მხედველობაში, მაშინ გასაგები იქნება, რომ სიტყვა **გალაზონასაგან/ ჰალაზონასაგან/ ნაწარმოები** ხალხის აღმნიშვნელი სიტყვა გალაზონების/ ჰალაზონების/ ან მის ვარიანტს **ჰალიძონების/ გალიზონების/ გალაზონების** ფუძე ნამდვილად უნდა იყოს **ტოტემური ცხოველის –მგლის სახელწოდებიდან ნაწარმოები**. ამავე დროს საყურადღებოა, რომ მრავალი სხვა ერის წარმომადგენლის მიერ ქართველების გავრცელებული სახელწოდებების (წერეთელი, 1993; ჩხეიძე, 1993)

დიდი ნაწილი წარმომადგომლობით მგლის ტოტემთან არის დაკავშირებული. მაგალითად, სიტყვა **იბერი** უკავშირდება სპარსულ სახელს **veruč(i)ya**-ას, რომელიც ბერძნულში **Ἰβηρος**-ად **იბერი** -ად გადაიქცა. თვითონ სპარსული სიტყვა **veruč(i)ya** (მგლის მოდგმა) კი სპარსულში უკავშირდება სიტყვა მგელს- **virk**. ქართლის სახელწოდება სპარსულში **vrkan** აგრეთვე მგლის სახელთან არის დაკავშირებული და მგლის ქვეყანას აღნიშნავს. რეალურად სპარსულად **მგლის** სახელწოდებას უკავშირდება მოგვიანო სპარსული **გურჯი**-ი (gurj, gurjān), ბერძნული **ჰურკანია** ((Ῥρκανία), სომხური **ვირქი: ვრკან**, არაბული **ჯურჯან** (jurjan), ასირიული **გურზიან** (gurziyān), იტალიური **ჯორჯი** -(georgi), რუსული **გრუზინ** (грузин) (წერეთელი, 1993; ჩხეიძე, 1993).

მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის ლინგვისტორიულმა გამოკვლევებმა საშუალება მოგვცა გაგვევითარებინა მისი ვარაუდები და დამატებითი ეთნოისტორიული მასალების გამოყენების საფუძველზე მივსულიყავით დასკვნამდე, რომ სიტყვების - **“ლაზონა”, “ლაზიკა”, “ლაზი”,** - ფორმები უკავშირდება ისტორიულად დაფიქსირებულ ჰომეროსის (ჰეროდეტეს, სტრაბონის) **ჰალიზონებს**. ამ შემთხვევაში გამოიყოფა სიტყვის ფუძე, რომელიც, ისევე, როგორც ქართველების მიმართ უცხოელების მიერ გამოყენებული სხვა მრავალი სახელწოდება – **გურჯი, გრუზინ, გეორგი** და სხვა უკავშირდება ძველქართულ ტოტემს – **მგელს** (სპარსულად **virk**) იმ განსხვავებით, რომ ლაზების ძველი სახელწოდების – **ჰალიზონები/ჰალაზონები**,- ფუძეში **გალ/ჰალ** შემორჩენილია ძველქართული ტოტემის – ჩვენს მიერ სავარაუდოდ აღდგენილი მგლის სახელწოდებაში (**გალი**). მეორე მხრივ, მეგრელთა მხარის ერთ-ერთი სახელწოდებაში **ე-გერი**-ი (**“ეგრისი”**) აგრეთვე დასტურდება მგლის სახელწოდება – **გერი**. ორივე ეს ტერმინი უკავშირდება ქართველურში სომხურიდან ნასესხებ (**Гамкрелидзе, Иванов, 1994:**) მგლის აღმნიშვნელ სიტყვა **გაილ** – ს. ამავე დროს **ჩვენს მიერ აღდგენილი მგლის აღმნიშვნელი სიტყვა ძველქართულში თურ-ი** (შემდგომში ტაბუირებული) რელიქტური კონსტრუქტების სახით შემორჩენილია ქართულ ფოლკლორში, ეთნოგრაფიაში, ისტორიაში (ჩაგანავა, 2007:103-127; ჩაგანავა, 2011:199-203; Чаганова, 2007: 356-357).

ლიტერატურა:

1. თ. ვერულავა, სამეგრელოს ეტიმოლოგია, ბურუსი. 05/05/2009.
2. ა.თანდილავა, ლაზური ლექსიკონი,გამომცემლობა “საარი”, თბ., 2013.
3. ბ. მორგოშია, გერ-ის ეტიმოლოგია. 2012.
4. ა. ურუშაძე, ძველი კოლხეთი არგონავტების თქმულებაში. თბილისის უნივერსიტეტის გამოცემა. თბ., 1964.
5. ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაზე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ., 1990.
6. ა. ქობალია, მეგრული ლექსიკონი, ”არტანუჯი”, თბ., 2010.
7. გ. წერეთელი, ”საქართველოს ირანულ სახელწოდებათა ისტორიისათვის”, კრ.:”საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია” - თბ., 1993
8. ზ. ჭუმბურიძე, რა გქვია შენ, გამომცემლობა “განათლება”, თბ., 1978.
9. გ. ჩაგანავა,, ლ. ტულუში., ე.ხეცოიძე., მგლის კულტის პარალელები ინდოევროპულ, თურქულ და ქართველურ ცივილიზაციებში. – კრ.: სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზეპირსიტყვიერება, XII, გამომცემლობა “ბათუმის უნივერსიტეტი”, ბათუმი, 2007
10. გ. ჩაგანავა, ბა-პრეფიქსის ფსიქოლოგიური დიფერენცირების ფუქციები ზანურში. კრ.: ლინგვოკულტუროლოგიური ძიებანი. გამომცემლობა “შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი”, ბათუმი, 2011.
11. თ. ჩხეიძე, ”საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი ტერმინები სამუალო სპარსულსა და პართულ ენებში”, კრ.: ”საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია” - თბ., 1993.
12. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, თავი XIV., არიან-ქართლი. სიტყვა “ქართველის” ეტიმოლოგია, სვეტიცხოველი, 2011, № 2
13. Антонов Антон–<http://www.czudovo.ru/word.php.>)
14. Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч., Вс. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Тб., 1994.
15. Гельмгольт Г.(ред.), История человечества. Всемирная история. Шестой том, Средняя и Северная Европа, « Просвещение», СПб., 1904.

16. Курдоев К.К., Курдский язык, издательство восточной литературы, М., 1961.
<http://www.ashkimsin.ru.chayxana/lofiversion/index/php>.
17. Нагиев Ф., Ономастика Кавказкой Албании, 2013,
<http://www.nagiev-clan.ru/search/>
18. Трусков С.В. Варианты этимологий этнонима. 2012 .«галлы».
rtkorr.com/news.
19. Урушадзе А. В., Страна волшебницы Медеи. в сб.: Кавказ и Средиземноморье. Тбилисский университет. Тб., 1980.
20. Чаганова Г. О некоторых картвело-тюркских параллелях культа волка. Материалы Международной научной конференции «Археология, этнография и фольклористика Кавказа». Издательский дом «Эпоха», Махачкала, 2007.

Guram Chaganava

Attempt to Etymology of the Etnonim “Halizona”

Summary

The attempting to etymology the etnonim “**Halizona**” gives us the possibility to make the conclusion that this etnonim is connected with the word “Lazona”. The origin of the words “Lazona”, “Lazika”, “Lazi” is interested long ago by the scientists. The most common explanation is that the word “Lazi» («Lazona”. “Lazika”) can be prefixed with “La” and “take root” of a “**zan-i**”, because the word matches this root with Svanian (ethnographic group of the Georgian highlanders in western Georgia) word that is used to call and even now is used to name the megrels (ethnographic group of the Georgian people in western Georgia). Linguistic and historical survey had fulfilled by Metropolitan Anania Japaridze has allowed us to develop his assumptions and based on additional material the author come to the conclusion that the primary form of the word “Lazona”. “Lazika”, “Lazi» goes back to the historically recorded “Halizona” of Homer (Herodotus, Strabo). In this case, the root (“gal”/”hal”) of the word, which is also, like many other names of Georgians (used by foreigners to call Georgians), George, Gurdži, Gruzin etc. go back to old Georgian Wolf Totem, with the difference that the root of the “Gal”/”Hal” (with the meaning of a wolf) originally preserved in the name of some Georgian ethnographical groups (Lazians, Megrelians) and beside of that the old cartvelian name of the totem of the wolf was restored by us in the form –“tur”, which is well preserved in the Georgian folklore, ethnography and history.

უცხო ენობრივი დაფუძნება ლაზურში

მე-16 საუკუნიდან ლაზეთი თურქთა დამპყრობლური პოლიტიკის შედეგად საქართველოს ჩამოშორდა. ოსმალეთის ხელისუფალთა ძალდატანების მიუხედავად, ლაზებში არასოდეს შენელებულა იმის შეგნება, რომ ლაზეთი ისტორიული საქართველოს ნაწილია და ლაზური მათი მშობლიური ენაა. ზ. ჭიჭინაძე წერდა: „ლაზს კარგად ესმის, რომ თუმცა სჯულით ოსმალთა, მაგრამ ტომით ლაზია ქართველის მონათესავე. ლაზი თავის ენას დიდხანს არ დაჰკარგავს, თუმცა ყველგან გარშემო ოსმალური ენაა გამეფებული (ჭიჭინ., 1927:31) და მართლაც ლაზურმა ენამ, მიუხედავად იმისა, რომ იგი საკმაოდ დიდი ხნის განმავლობაში უცხო ენების – ბერძნულისა და თურქულის გავლენას განიცდიდა, მაინც შეინარჩუნა საკუთარი გრამატიკული წყობა და ძირითადი ლექსიკური ფონდი. მაგრამ საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ პროვინციებში თურქული ენის ოფიციალურმა ბატონობამ აჭარელთა მეტყველების მსგავსად, ლაზთა მეტყველებასაც მძლავრი დალი დაასვა. ეს გავლენა განსაკუთრებით მკვეთრად წარმოჩნდა ენის ყველაზე ცვალებად ნაწილში ლექსიკის სფეროში. ამის შედეგად დაიკარგა საკუთრივ ლაზური სიტყვები და მის ნაცვლად ლაზთა გაბმულ მეტყველებაში იხმარება თურქული ან თურქულის გზით შემოსული აღმოსავლური წარმომავლობის ლექსემები, რომელიც თანდათან ლაზურის საკუთრებად იქცა. ასეთებია:

ა თ მ ა ჯ ა (თ. atmaca) მიმინო. „ათმაჯა თოლი საი, მაქვალი სქანი გჰაი“ – მიმინო თვალყვითელა, კვერცხია შენი კერძი (კარტ., 1972:22).

ა ლ თ უ ნ ი (თ. altin) ოქრო. „ალთუნიქ კოჩი იმხორს, კოჩის ალთუნი ვა აჭკომენ“ – ოქრო კაცს ჭამს, კაცი ოქროს ვერ შეჭამს.

ა რ ზ უ ა ლ ი (არაბ. arzuhal) არზა, თხოვნა, განცხადება. „დოჭაუ არზუალი (ჟღ., 1938:178) – დაწერა განცხადება.

ა ჯ ა ბ ა (არაბ. acaba) ნეტავი. „აჯაბა მითის მუთუ ათქვენი“ – ნეტავი ვინმე რამეს იტყვის?!

ბ უ ზ ი (თ. buz) ყინვა. „გალე ბუზი ძენ“ – გარეთ არი ყინვა.

ბ უ ლ უ თ ი (თ. bulut) ღრუბელი. „ცას ქებთენ ბულუ-თი“...(კარტ., 197:212) ცაზე ამოსულა ღრუბელი.

ბ უ ძ უ ღ ი (თ. büyüġ) უღვაში. „ბუძული ქანიშქვენ“ – უღვაში მოუშვია.

ბ უ რ ე ღ ი (თ. börek) ღვეზელი. „ბეეფე ოკოხთეს დო ბურელი იქიფან“ – ბავშვები შეიკრიბნენ და ღვეზელს აკეთებენ (ასათ., 1974:44).

გ ე მ ი ჯ ი (თ. gemici) მეზღვაური. „გემიჯი გავა დო არმას ეფთარე“ (ჟღ., 1938:167) მეზღვაური.

გ ე ჯ ე ლ უ ღ ი (თ. gecelik) საღამური, პერანგი. „ეუბნება ახლა პერანგი არა მაქვსო“ (ასათ., 1974:106).

გ ძ უ ლ ი (სპ. güll) ვარდი. „გძული მენილუფტაში დაძი ვა მეგაციგას“ – ვარდის მოწყვეტისას ეკალი არ შეგერჭოს.

გ ძ უ მ ი შ ი (თ. gümüş) ვერცხლი. „გძუმიშიში ტეფსი, დოლოხე ალთუნიში მამული დო დადული იქთენ“ (კარტ., 1972:77) – ვერცხლის ხონჩა, შიგნით ოქროს მამალი და დედალი ბრუნავს.

გ ძ უ ნ ა ხ ი (სპ. günah) ცოდვა. „სო ილარე ჩქიმი გძუნახი?“ (ჟღ., 1938:182) – სად წაიღებ ჩემს ცოდვას?

დ ე კ ი კ ე (არაბ. dakika) წუთი. „ოხორჯას არ დეკიკე მოსვაჯინუ ვა უღუნ“ – ქალს ერთი წუთი მოსვენება არა აქვს.

დ ე რ ს ი (არაბ. ders) გაკვეთილი. „კაი დერსი ქომეჩუ“ – კარგი გაკვეთილი ჩაუტარა.

დ ო ლ რ უ (თ. doğru) მართალი. „კაი კოჩიქ დოლურ ნენა თქვასი-ნონ“ – კარგმა ადამიანმა მართალი სიტყვა უნდა თქვას.

დ უ მ ა ნ ი (თ. duman) ნისლი, კვამლი. „ხოლოთი ქოგოლადუ რაკანეფეს ღუმანი“ (ყიფშ., 1938:91) – ისევ ჩამონვა გორაკებზე ნისლი.

ე ს ბ ე რ ი (სპ. hesber) ზეპირად. „ბეეს მთელი შეი ესბერი უჩქიტუ“ – ბავშვმა ყველაფერი ზეპირად იცოდა.

ე ტ რ ა ფ ი (არაბ. etraf) ირგვლივ. „ოხოიში ეტრაფის მთელი ფუქიეფე უღუტუ რგეი“ – სახლის ირგვლივ სულ ყვავილები ჰქონდა დარგული.

ე ქ ვ ა ლ ა (თ. eyvallah) მადლობა. „ეძვალა ოთქეში ვახ-
თი ვა მაყუ“ – მადლობის სათქმელი დრო არ დამრჩა.

ვ ა თ ა ნ ი (არაბ. vatan) სამშობლო. „მთელის მუში ვათა-
ნი უნონ“ – ყველას მისი სამშობლო უნდა.

ვ ა ხ თ ი (არაბ. vahti) დრო, ჟამი. „ვახთი მუში მოხთაში,
მთელი შეი ქოდიგურს“ – დრო როცა მოვა, ყველაფერს ისწავ-
ლის.

ვ ე ს ი ე თ ი (არაბ. vesyet) ანდერძი. „ძადობგორაძა, ვე-
სიეთი დოპაძა“ – იმას შევირთავო, ანდერძს შევასრულებო
(ასათ., 1974:101).

ზ ა ვ ა ლ ი (თ. zavalli) საცოდავი. „ზავალი ცხენი! საჩმა
ყუჯიკალა მატერეტუ“ (ჩიქ., 1929:91) – საცოდავი ცხენი! ტყვია
ყურთან მოხვედროდა.

ზ ა ნ ა ა თ ი (არაბ. zanaat) ხელობა. „ზანაათი სქანი მუ
ძენ“ (მარი., 1910:83) – რა არის შენი ხელობა?

ზ ე ნ გ ი ნ ი (თ. zengin) მდიდარი. „ზენგინიში ქესე გუინ-
ნკეტაშა, დუეკარას შუი ქძუხთებსა“ (კარტ., 1972:227) – მდიდ-
რის ქისის გახსნამდე, ღარიბს სული ამოხდებაო.

ზ ე ნ ჯ ი ლ ი || ზ ე ნ ჯ ი რ ი (სპ. zincir) ჯაჭვი. „ზენჯირი
ქოგძუდვანა, ხოლო მეჭკოდომს“ (ჟლ., 1938:170) – ჯაჭვით რომ
დააბა, მაინც აიწყვეტს.

ზ ი ნ დ ა ნ ი (სპ. zindan) ბნელეთი, ციხე. „სქანი ჭკულებ
დულა ჩქიმი ზინდანი“ (ჩიქ., 1938:151) – შენს შემდეგ ჩემი საქ-
მე ბნელეთი.

თ ე მ ბ ე ლ ი (თ. tembel) ზარმაცი. „ქიმოლი დიდო თემბე-
ლი ტეენ“ (ჩიქ. 1929:36) – ქმარი ძალიან ზარმაცი ყოფილა.

თ ო ფ ა ლ ი (თ. topal) კოჭლი. „არ ფათიშაის თოფალი ბი-
ჭი უყოუნტეენ“ – ერთ ხელმწიფეს კოჭლი ბიჭი ყავდა.

ი ზ ნ ი (არაბ. izni) ნებართვა. „აწინეი ბეეფეს იზნი მეჩა-
ნა, დუნა გძოქთაფან“ – ეხლანდელ ბავშვებს ნება თუ მიეცი,
ქვეყანას დაანგრევენ.

კ ი შ ი (თ. kiş) ზამთარი. „მთვირიქ, ბერეჩქიმი, კიშიშენი
ლეტას ძოლანი უჭაფს“ (ჩიქ. 1929:104) – თოვლი, შვილო ჩემო,
ზამთრისთვის დედამიწას საბანს უკერავს.

კ უ რ შ უ მ ი (თ. kurşum) ტყვია. „გუი ძარალი მილუნ, კურშუმი მოტალეი“ (კარტ., 1972:205) – გული ტყვიით დაჭრილი მაქვს.

კ უ ს უ რ ი (არაბ. kusur) ნაკლი. „კუსუის ვა გემინკედა, ბერე ჩქიმი!“ – ნაკლზე არ დამიხედო, შვილო ჩემო!

მ ე ძ ე (სპ. meyva) ხილი. „მა დიდო მეძვა კაი მომწონს“ (მარი., 1910:22) – მე ბევრი ხილი მომწონს.

მ ე ქ თ უ ბ ი (თ. mektup) წერილი. „ფათიშაიქ მექთუბი მუჭაელენ“ – ხელმწიფეს წერილი მოუწერია (ასათ., 1974:153).

ო ზ ი (თ. oz) საკუთარი. „ოზი მუში კულანითი უყოუნტუ“ – თავისი საკუთარი გოგოც ყოლია (ასათ., 1974: 105).

რ ა ხ ა ტ ი (არაბ. rahat) სიმშვიდე, სიმყუდროვე. „არ ძეის რახატი ქოდოხედი“ – ერთ ადგილას მშვიდად დაჯექი.

ს ე ვ გ ძ უ ლ ი (თ. sevgili) საყვარელი, ძვირფასი. „სევგძული ოსმანი! სქანი მექთუბი დოვიკითხით“ (ჩიქ., 1929:48) – ძვირფასო ოსმან! შენი წერილი წავიკითხეთ.

ს ე რ ს ი (თ. sesi) ხმა. „ბაბამუშიში სერსი ოგნაფს“ (კარტ., 1972:201) – მამამისის ხმა ესმის.

ქ ი თ ა ბ ი (არაბ. kitab) წიგნი. „ლაზუი ქითაბი გიძიუნი?“ – ლაზური წიგნი გინახავს? (ასათ., 1974:100)

ქ ძ ო ი (არაბ. köy) სოფელი. „ქძოის არ ფათიშაი ტეენ“ (კარტ., 1972:22) – სოფელში ერთი მეფე ყოფილა.

შ ე ი თ ა ნ ი (არაბ. şeytan) ეშმაკი. „შეითანის გური ქო-მუხთუ“ (ჩიქ., 1938:49) – ეშმაკი გაბრაზდა.

შ ე ე რ ი (სპ. şehir) ქალაქი. „ანინეი ქენიეთმეფეს შეერი უნონან, ქძოი მითის ვა უნონ“ – ეხლანდელ ახალგაზრდებს ქა-ლაქი უნდათ, სოფელი ვინმეს არ უნდა.

ჩ ე თ ი ნ ი (თ. çetin) ძნელი. „ჩეთინი ტუ, ანი ოხომანონუ“ (ჟღ., 1938:164) – ძნელი იყო, ეხლა გავიგე.

ხ ე ზ მ ე ქ ძ ა ი (თ. hezmekiyar) მოსამსახურე. „არ აღას არ ხეზმექძაი უყოუნტუ“ (ჩიქ., 1938:9) – ერთ ბატონს, ერთი მო-სამსახურე ყავდა.

ჰ ე ს ა ბ ი (არაბ. hesap) ანგარიში. „ნანდიდის ჰესაბი დი-დო კაი უჩქიტუ“ – ბებომ ანგარიში ძალიან კარგად იცოდა.

ჰ უ ქ უ მ ე თ ი (თ. hukumat) მთავრობა. „ჰელბეთთე ემ ვახთის ჰუქუმეთი აშო ტუ“ (ჩიქ., 1929:48) – ალბათ იმ დროს მთავრობა ასეთი იყო.

ძ ა ზ ი (თ. yaz) ზაფხული. „ძაზი მულუნ, ნოდეფე ივა-სენ“ (ჟღ., 1938:171) – ზაფხული მოდის, ნადებიც ხდება.

ძ ა ს თ უ ლ ი (თ. yastığı) ბალიში. „სანდულის კილა ჩქიმი ძასთულის მეშაძიტას“... (კარტ., 1972:206) – ჩემი სკივრის გასა-ღები ბალიშის ქვეშ იდოს.

ძ ე თ ი მ ი (არაბ. yetim) ობოლი. „ჩქინ სივთე ძეთიმეფე დო ფუკარაში ბეეფე ძებზდიფთ“ (ჩიქ., 1929:82) – ჩვენ პირვე-ლად ოზლებსა და ღარიბთა შვილებს ვღებულობთ.

ძ ო ლ ა ნ ი (თ. yorğan) საბანი. „ძოლანი ოჭუ მუთუ ჩეთი-ნი ვარ ტეენ“ – საბნის შეკერვა არც ისე ძნელი ყოფილა.

ხშირად ლაზური ტერმინების გვერდით გვხვდება აღმო-სავლური წარმომავლობის ლექსემებიც. ისინი პარალელურად იხმარებიან ლაზთა გაბმულ მეტყველებაში და საფრთხეს უქ-მნიან საკუთრივ ლაზურ ტერმინებს.

ა ქ ა რ დ ა შ ი (akardaş – ამხანაგი, მეგობარი) „დუბალუნ აკონარი, აღანიშ აქარდაში“ – საკმარისია ამდენი ახალი მეგო-ბარი; ლაზურში მ ა ნ ე ბ რ ა – ამხანაგი, მეგობარი. „არ კატუ დო არ მკძაფუ მანებრა დიყვეს“ – ერთი კატა და ერთი ტურა მეგობრები გახდნენ.

გ ე ლ ი ნ ი (gelin – რძალი) „გელინი კაი მოხვადუ“ – რძა-ლი კარგი შეხვდა. ლაზურში ნ ი ს ა – რძალი. „ძა ნდლაშკულე ნისა დიკაუ“ – იმ დღიდან რძალი მორჩა.

თ ი ლ ქ ი (tilki – მელია) „თილქი მენდახტუ“ – მელია წა-ვიდა. ლაზურში მ ე ლ ი – მელია. „მელიქ ჩუმერს“ – მელია ელო-დება.

ი ნ ა დ ი (inadçı – ჯიუტი) „აკო ინადინა ტი, ვა მიჩქიტუ“ – ასეთი ჯიუტი რომ იყავი, არ ვიცოდი. ლაზურში მ ე კ ი პ ა ი | | მ ე კ ი პ ა ა – ჯიუტი. „ოხოროჯა მეკიპაა მოგხვადაში, დიდო ჩე-თინი ძენ“ – ქალი როცა ჯიუტი შეგხვდება, ძალიან ძნელია.

კ ა ზ ი (kaz – ბატი) „კაზის საები ბიჭი ქომოხთუ“ – ბატის პატრონი ბიჭი მოვიდა. ლაზურში ლ ო რ ლ ო ნ ჯ ი – ბატი. „ზამა-

ნის ბიბი დო ღორღონჯი დიდო უყოუნტეს“ – ძველად იხვი და ბატი ბევრი ყავდათ.

კ ი ტ მ ი რ ი (kitmir – ძუნწი) „კიტმირი კოჩიკალა ოსქედინუ დიდო ჩეთინი ძენ“ – ძუნწ ადამიანთან ცხოვრება ძნელია. ლაზურში ხ ო რ ა ტ ე – ძუნწი. „ხჩინი დიდო ხორატე ტუ“ – დედაბერი ძალიან ძუნწი იყო.

კ ი ს მ ე ტ ი (kismet – ბედი) „კისმეტი მუში ვარ ტუ“ – მისი ბედი არ იყო. ლაზურში ბ ე დ ი. „კულანი ბედიგოჭვეი მუჭო დოსქიდუ“ – გოგონა ბედდამწვარი როგორ დარჩა.

კ ო ნ ქ შ ი (komsu – მეზობელი) „კონქმეფე კაი მიყოუნ“ – მეზობლები კარგი მყავს. ლაზურში მ ა ნ ძ ა გ ე ი, მ ა რ თ ე – მეზობლები. „ოჭკომალე დო ოშუმუში მართეფექ მუმელან“ – საჭმელი და სასმელი მეზობლებს მოაქვთ. „მან მანძაგეიშა მეკაულუ“ – მე მეზობელთან გადავდივარ.

ნ ა ი (nar – ბროწეული) ლაზურში ბ ე რ წ ე უ ლ ი. „ბერწეული ხოფაკელე დო ნოღედიკელე მიგნაფუნ, სარფის ნაი ვუნუმეთ“ – ბროწეული ხოფაში და ნოღედისკენ გამიგონია, სარფში ნაის ვეძახით.

ა ღ უ (aği – სანამლავი) „ლენგეის გეძინ აღუ, ნენა მოთ დოლოგალუ“ – სინზე დევს სანამლავი, ენა რატომ ჩაგივარდა. ლაზურში ღ უ რ ძ უ ლ ი „ღურძულითენ კოჩი დოღუინუ“ – სანამლავით კაცი მოკლა.

ე ვ ლ ა დ ი (evlat – შვილი) „ნანა-ევლადი ვა ოკვანკეს“ – დედა-შვილი ვერ გათიშეს. ლაზურში ს ქ ი რ ი – შვილი. „ე, სქიი ჩქიმი, მუ ფთქვა დო მუ გინვა“ – ე, შვილო ჩემო, რა ვთქვა და რა გითხრა.

თ რ ა ნ გ ი (tanrı – ღმერთი) „თრანგიქ რახატლული მეგჩას“ – ღმერთმა სიმშვიდე მოგცეს. ლაზურში ღ ო რ მ ო თ ი – ღმერთი. „ღორმოთის ვახვამეფ“ – ღმერთს ვეხვეწები...

ხ ე ზ ა ი (hizar – ხერხი) „ხეზაითენ ოხერხუმი ძენ დიშქა“ – ხერხით დასახევია შეშა. ლაზურში ხ ე რ ხ ი. „ხერხი მოჟადვალეი დალიშა იდუ“ – ხერხი გადადებული ნავიდა ტყეში.

ხ ი ს ი მ ი (hisim – ნათესავი) „მთელი ძეიშენ ხისიმეფე ქოკუიბდეს“ – ყველა ადგილიდან ნათესავები შეიკრიბნენ. ლაზურში ნ ო თ ა ს ე – ნათესავი, ნაშიერი. „ნოთასე ჩქიმი ქომოხთუ“ – ნათესავი ჩემი მოვიდა.

შ ა ლ ა ნ ჩ ი (yalançı – მატყუარა) „ქოდობსქიდი ხვალა ძალანჩი დუნძას“ – დავრჩი მარტო მატყუარა ქვეყანაზე. ლაზურში მ ც უ დ ე ლ ა – მატყუარა. „დიდო მცუდელა კორი ქენ“ – ძალიან მატყუარა კაცია.

ქ ე ნ ი ი ლ ი (yeniyl – ახალი წელი) „ქენიილის მთვიი მულუნ ბაზიქე“ – ახალ წელს ზოგჯერ თოვლი მოდის. ლაზურში ა ლ ნ ე წ ა ნ ა – ახალი წელი. „აღნე წანას კაი გძაეფე ვიქიფტი“ – ახალ წელს კარგ კერძებს ვამზადებდით.

ძ ო ლ უ რ თ ი (yoğürt– მანონი) „მზოლა ძოლურთი დიყვეეტუ“ – ზღვა მანონი გამხდარიყო. ლაზურში მ ე ყ ვ ა ფ ე რ ი – მანონი. „მეყვაფერის მჭკიდი მუხთებს“ – მანონს მჭადი უხდება.

ძ ა ფ ა ლ ი (yapak – მატყლი) „სთველოში ძაფალი კაი ქენ“ – რთველის მატყლი კარგია. ლაზურში მ ო ნ ტ კ ო ი – მატყლი. „კულანის მონტკოიში შილთე დოუჭი“ – გოგოს მატყლის ლები შევუკერე.

ტ ა კ ლ ა (takla – თავდაყირა) „ბეე ტაკლა მუიქთუ“ – ბავშვი თავდაყირა გადაბრუნდა. ლაზურში თ ი კ უ ნ დ ა ლ ე. „თიფლიზიშა იდაში ზოპონი, აქნა მოხთი, ეგერე ვა ზოპონნა სი თიკუნდალე გეხთი“ – თბილისში როცა წახვალ, იტყვი აქ რომ მოხვედი? თუკი აღარა იტყვი, თავდაყირა წახვედი.

უ რ თ ი (ortü – გადასაფარებელი, სახურავი) ლაზურში მ ო უ ა ნ ფ ი ნ ა ლ ე, მ ა ქ უ დ ა ლ ე. „ურთი თურჩე ქენ, ლაზუი მაქუდალე უნუმელან“ – ურთი თურქულია, ლაზურად მაქუდალეს ეძახიან.

ფ ა რ ა (para – ფული) „ფარა დიდო მეჩუ“ – ფული ბევრი მისცა. ლაზურში გ ე ქ ა ე ლ ი – ფული. „ბეეს გეჭაელი ვა მეჩაგინონ“ – ბავშვს ფული არ უნდა მისცე.

ქ ძ ო ქ ი (kök– ძირი, ფესვი) „ქძოქის ლეტა კაი გუბლაგინონ“ – ფესვს მიწა კარგად უნდა შემოაყარო. ლაზურში ქ ა პ ი. „ჭკემი ლეტას იბაენ დო ჭაპი ქოდოდუმეს“ – თესლი მიწაში სივდება და ფესვს გამოიღებს.

ვ ა თ ა ნ ი (vatan – სამშობლო) „ვათანი ჩქიმიშა ვიდამინონ“ – ჩემს სამშობლოში უნდა წავიდე. ლაზურში დ ო ბ ა დ ო ნ ა. „დობადონა ჩქიმიშა გოიქთამინონ“ – ჩემს სამშობლოში უნდა დავბრუნდე.

გვხვდება ლაზური აფიქსებით გაფორმებული აღმოსავ-

ლური წარმომავლობის სიტყვები. გ ძ ო ზ ლ უ ღ ო ნ ი – სათვალ-
ლიანი, თურქ. Gözlük – სათვალე; მ ჩ ა ლ ი შ ა ნ ე – მშრომელი, ი
ჩ ა ლ ი შ ე ფ ს – მუშაობს, თურქ. Çalışmak – მუშაობა, შრომა; დ
ი ზ ე ნ გ ი ნ უ – გამდიდრდა, თურქ. Zengin – მდიდარი; დ ვ ა დ უ
შ მ ა ნ უ – გადაემტერა, სპ. Duşman – მტერი; დ ი კ ი ტ მ ი უ – გა-
ძუნნდა, თურქ. Kitmir – ძუნნი; დ ი ს ე რ ს ე მ უ – გასულელდა,
არაბ. Sersem – სულელი...

თვალშისაცემია, რომ ლაზურში ზოგიერთი კომპოზი-
ციის კომპონენტად აღმოსავლური წარმომავლობის სახელი
გვხვდება.

ბ ო რ ჯ ი გ ე დ ვ ა ლ ე ი (თ. Borc–ვალი + გედვალი–და-
დებული) – ვალდადებული. „ბორჯიგედვალი იდუ ემ დუნძაშა“
– ვალდადებული წავიდა იმ ქვეყნად.

თ ო ლ ი ქ ძ ო რ ი (ლაზ. თოლი–თვალი + თ. Kör–ბრმა) –
თვალეზაბრმავებული, ბრმა. „თოლიქძოი კულანი მინდიყონუ
ოხოიშა“ – ბრმა გოგო წაიყანა სახლში.

ნ უ ნ კ უ ე ს მ ე ი (ლაზ. ნუკუ–სახე + თ. esmer–შავგრემან-
ნი) – შავგრემანსახიანი, შავგრემანი. „ნუკუესმეი ოყოოფონი კუ-
ლანი ქომუყონენ“ – შავგრემანი საყვარელი გოგო მოუყვანია.

ქ ძ ო ქ ი მ ო წ კ ი მ ე ი (თ. kök–ფესვი + ლაზ. მონკიმიე–
ამოგდებული) – ფესვამოგდებული. „ინკრახიში, ქძოქიმონკიმიე
მუჭო მემოდგითუ ნეკნას“ – საძულველი, ფესვამოგდებული,
როგორ მომადგა კარზე.

გვაქვს ისეთი კომპოზიტებიც, როცა ორივე კომპონენ-
ტი აღმოსავლური წარმომავლობის სიტყვებია: ქენაი-ქძოშე –
კუთხე-კუნჭული, დუნძა-მემლექეთი – მსოფლიო-მამული,
ძარალ-ფარალი – დაჭრილ-დაფლეთილი...

თურქული კალკები ლაზურში იძლევიან მრავალფერო-
ვან ენობრივ მასალას:

1. კუსუსი ვა გემინკედათ – ნუ დამძრახავთ. „კუსუსი ვა
გემინკედა გელინი ჩქიმი“ – ნუ დამძრახავ რძალო ჩემო. უთუ-
ოდ კალკია თურქული გამოთქმისა: kusuruma bakmayiniz.

2. ძიცინერი-ძიცინერი – სიცილ-სიცილით. „ფარა ქეზ-
დუშკულე ძიცინერი-ძიცინერი ოხოიშა იგზალუ“ – ფული რომ
აიღო, სიცილ-სიცილით წავიდა სახლში (თურქ. güle- güle).

3. ანბაი ქომეჩუ – შეტყობინება გაუგზავნა. „ფადიშაიქ ანბაი ქომეჩუ“ – მეფემ შეტყობინება გაუგზავნა (თურქ. Haber verdi).

4. მუ თქვალა ენ – რა თქმაა. „მეკვათეი ვარ ტუ, მუ თქვალა ენ გიჩქინი“ – გადაჭრილი არ იყო რა თქმაა იცი? თურქულის კალკია ne demek.

5. მამცუდალე დუნძა – მატყუარა ქვეყანა თურქული გამოთქმის yalançı dünya–ს კალკია.

6. პარასკე დლა – პარასკევი დღე. „პარასკე დლას ქომოხთით“ – პარასკევ დღეს მოდით. ლაზურში დღის სახელებს რომ „დლა“ სიტყვა აქვს დართული, თურქულის კალკია pazar günü.

7. ლაზურში არ არის გარჩეული „ყიდვა“, „ნაყვანა“, „აღება“ ზმნები და ყველგან გამოიყენება „აღება“ ზმნა. ესეც თურქულის კალკია, რადგანაც თურქულში „აღება“ ზმნას შეძენილი აქვს „ყიდვის“, „შერთვის“ მნიშვნელობა.

თურქული ენის გავლენით, ლაზურში რთული ან შედგენილი ზმნების შემადგენელ ნაწილად აღმოსავლური სიტყვები ქარბობს. ასე მაგალითად: „ბედუა მოლოდუ“ – დამწყევლა, „ხჩინიქ ბედუა მოლოდუ“ – დედაბერმა დამწყევლა; „დუა მოლოდუ“ – დამლოცა, „ბადიქ დუა მოლოდუ“ – ბერიკაცმა დამლოცა; „ინადი ყუ“ – გაჯიუტდა, „ბეექ ინადი ყუ“ – გაჯიუტდა ბავშვი; „თესტიკი ვიქიფ“ – ვამტიციებ, „მთელი შეი თესტიკი ვიქიფ“ – ყველაფერს ვამტიციებ; „აფი გოლოდაფს“ – გაპატიებს, „ნანაქ ბეეს აფი ოლოდაფს“ – დედა შვილს აპატიებს...

ლაზურმა თურქულისგან შეითვისა ორიოდ კავშირი: -ქი (=ქართ. რომ); ჰემ (=ქართ. თან); ჰამა (=ქართ. მაგრამ, მაინც)...

„ნანაქ თქუ-ქი“... – დედამ თქვა რომ...

„ჰემ კაი შეეფე გინონ, ჰემ ფარა ოხარჯუ ვა გინონ“ – თან კარგი ნივთები გინდა, თანაც ფულის დახარჯვა არ გინდა.

„კულანი კაი ტუ, ჰამა კოჩეფე მუში“... – გოგო კარგი იყო, მაგრამ მისი ხალხი...

ცნობილია, რომ ლაზეთს ისტორიულად მჭიდრო კულტურული ურთიერთობა ჰქონდა ბერძნულ ეთნიკურ სამყაროსთან, რის შედეგადაც ლაზურში შეინიშნება საკმაო რაოდენობის ბერძნული ნასესხობანი: დულძა – საქმე, „დულძა დიდო მილუნ“

– საქმე ბევრი მაქვს; შილძა – ათასი, „შილია ბორჯი ულუნ“ – ათასი ვალი აქვს; თონი – სკამი, „ეგერე მომწონდუნა, თონი მეფჩაფ ქურქონი“... – თუკი მომწონება, სკამს მივცემ ბენვით დაფარულს...; კორდელა – ბაფთა, „კორდელა გეკიელი, გინძე თომაფემუში“ – ბაფთით შეკრული მისი გრძელი თმები... ორა – დრო, „სერი ემ ორას თანუნ, მამულიქ დიყიამი“ – ღამე იმ დროს თენდება, მამალი რომ იყივლებს (ვან. თანდ. 1964:157); ოფიდი – ნარბი, „გულინკედი გიძია, მუჭო ოფიდი გილუნ“ – მოიხედე და-გინახო, როგორი ნარბები გაქვს (ვან. თანდ. 1964:160); პაპუნ – ქალის ფეხსაცმელი, „კაი მსქვა პაპუნის თელი ღალის ქოდულუ-ლენ“ – კარგი ღამაში ქოშის ცალი ღელეში ჩავარდნია (ასათ. 1974:106)...

ლაზურში სასიძოს, საქმროს ეძახიან „ნოლამე“-ს: „ნოლამენა მოხთუ, კულანის ონჯლოე აყუ დო დონტკობუ“ – სასიძორომ მოვიდა, გოგონას შერცხვა და დაიმალა... ასევე, დედოფალი, პატარძალი „ნოლამისა“-დ იწოდება. „მელე-მოლე ოკობინკედათ ბაზი, ნოლამისას მოგოლაფანში კაზი“ – გაღმა-გამოღმა შევხედოთ ზოგჯერ ერთმანეთს, როცა დედოფალს გადაგახურავენ თხელ თავსაფარს (ჟღ. 1938:168)

ნო-ე (ნო-ლამ-ე) მიმღეობის მანარმოებელი ლაზური კონფიქსია. ვფიქრობთ, ნო-ლამ-ისა სახეცვლილი ფორმა უნდა იყოს კომპოზიტიკისა ნოლამ+ნისა. [ლამ] ფუძე ბერძნული წარმოშობისაა და ამ ფუძით გვხვდება მთელი რიგი ბერძნული ტერმინებისა, რომელიც მთლიანად ქორწინებას უკავშირდება (Хориков, Малев 1980:205).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბსკიდა – ბათუმის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის დი-ალექტოლოგიური არქივი №20, №25, №36, №53, №61.
2. ასათიანი ირ., ჭანური (ლაზური) ტექსტები, თბ., 1974.
3. ვანილიში მ., თანდილავა ა., ლაზეთი, თბ., 1972.
4. კარტოზია გ., ლაზური ტექსტები, თბ., 1972.
5. ჟღენტი ს., ჭანური ტექსტები, ტფ., 1938.
6. ყიფშიძე იოს., ჭანური ტექსტები, ტფ., 1939.
7. ჩიქობავა არნ., ჭანური ტექსტები, ტფ., 1929.
8. ჩიქობავა არნ., ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, ტფ., 1936.

9. ჭიჭინაძე ზ., ლაზისტანი, თბ., 1927.
10. ჯიქია ს., თურქულ-ლაზური ენობრივი ურთიერთობიდან, თბილისის სუ შრომები, ტ. №108, 1964.
11. Турецко-Русский Словарь, М., 1977.
12. Хориков И. Г., Малев М. Г., Новогреческо-Русский Словарь М., 1980.

Tsiala Narakidze

Foreign Language Layers in Laz Dialect

Summary

Foreign language elements have a certain place in Laz vocabulary. Laz dialect were impacted at first by Greek and then Turkish languages. Many words from Greek and of the East origin are now possession of Laz vocabulary. Such as: dulya – business, shilya – thousand, kordela – ribbon, yazi – summer, kishi – winter, kyoi – village...

**პედიატრიასთან დაკავშირებული ზოგიერთი
ტრადიცია და ლექსიკა აჭარაში**

ხალხური მედიცინის ლექსიკური მასალების ძიებამ აჭარაში ხალხის მესხიერებაში დაუნჯებული მრავალი წეს-ჩვეულება და შესანიშნავი სიტყვიერი ნიმუშები წარმოაჩინა. მის თვალსაჩინო მაგალითად გამოდგება მედიცინის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დარგის - პედიატრიის დიალექტური ლექსიკაც.

როგორც მკურნალობის ხალხური ლექსიკიდან ჩანს, ბავშვები დიდი მზრუნველობით იყვნენ და არიან გარემოსილნი. ახალდაბადებულ ბავშვს უნინ პირველად ახლობელი ადამიანის (დედის, მამის, და-ძმის. . .) პერანგში გაახვევდნენ. იტყოდნენ, „ვის პერანგსაც ჩააცვამ პირველად, მასავით ჯანმრთელი და ბედნიერი იქნებაო“. ადრე, როცა ქალი სახლში მშობიარობდა, ბავშვის ამყვან ბებია ქალს – **ნენეს, ებეს** (თურქ. მეანი) შვიდ დღეს უნდა მოეწყო მშობიარისა და ახალშობილისათვის. ბავშვს თავდაპირველად **ხოჩიჩში** (შდრ.საბა, ხოჭიჭი) აწვენდნენ. **ხოჩიჩი** ხის (უმეტესად, ბლის) გამხმარი ქერქისგან კეთდებოდა. იგი ვარცლივითაა ამოღრმავებული და **საგებში** შეხვეული პანია მოხერხებულად თავსდება შიგ.

დაბადებიდან რამდენიმე დღის შემდეგ ბავშვს უკვე აკვანში ჩაანწვენდნენ. ბავშვი აკვანში გადაჰყავდათ ხუთშაბათს ან ხუთშაბათის გასვლის შემდეგ, აუცილებლად სავსე, მაგარ მთვარეზე - ბავშვი მთვარესავით მაგარი და თან ჯანმრთელი იქნებაო.

ნენეს//ებეს, რომელიც ქალს და ბავშვს უვლის, აჩუქებენ ტანსაცმელს, ფულს. უნინ აძლევდნენ ერთ **ყალიბ საპონსაც**.

ახალშობილთან შემსვლელმა „ცეცხლზე უნდა მეიაროს, რომ რამე არ მიყვეს ბალანასთან“. აკვნის ქვეშ იცოდნენ ცოცხისა და დანის დადებაც, „თვალი არ წაკრასო“. აკვანზე **თვალის მძივს, სათვალისას, ჩანჩხურას** შეუბამენ, - „თვალმკვეთარის თვალი მასზე გადავა და **ბაღვს//ბალანას** თვალი არ ეცემაო“.

ტერმინ თვალისცემის სინონიმებია: **თვალის წაკვრა, გა-ზაკვა** (შდრ. მაგ., საბა, ზაკუა, ზაკვა – მზაკვრობა, თვალთმაქცობა, ცბიერება), **თვალყვა**.

თვალისცემას მრავალი დაავადების მიზეზად თვლიდნენ. როცა პატარა ჭირვეულობდა ან შეუძლოდ იყო, პირველყოვლისა, ნათვალევის ლოცვას უკითხავდნენ. მისი ერთ-ერთი ვარიანტი ასეთია:

სახელითა ღვთითა, მამითა, ძითა, სულითა წმინდითა,
ლოცვა თვალწაკრულისა.
ზეციდან მობრძანდებიან სამი ანგელოზები ღვთისანი,
ზეთა ეწერა სამი სიტყვანი ღვთისანი,
ხოლო ბაბილოსანი, ქვეშ გველი იწვა,
ერთი თვალი ედგა წყლისანი და მეორე ცეცხლისანი.
გასკდა წყალი, გადიერო ცეცხლს,
დეიფსო ცეცხლი, დაშრა წყალი.
რავაც იგი დეიფსო და დაშრა,
ისემც თვალყამსა ვაი და ვუი, ქვაი და რკუი,
გულთან ლახვარი, თვალთან ნაცარი,
დიემართა გადუცდელი პაპასკირი,
დაჰკრა თავი ქვაზე, ენა გველის ფხასაზე,
მუცელი სამართებელზე.

მე ვარ მლოცავი, ღმერთი მარგებელი (ამ ლოცვას, საჭიროებისამებრ, უკითხავდნენ მოზრდილებსა და, საერთოდ, ყველა სულიერს).

ხალხის შეხედულებით, ბავშვი შეიძლება დაავადოს უჟმურ-მაც. ამ შემთხვევაში ამბობენ: -უჟმური აყვა, დაუჟმილიაო. უჟმური აჭარაში ავსულად და მისგან შეყრილ ავადმყოფობად წარმოედგინათ.

უჟმური თუ აყვა ბავშვს, ბავშვი თუ უჟმურიანი უნდომია (ავადმყოფი), მცენარეთა აბაზანებით და მათი დანაწევარი ბოლის შეხრჩოლებით (შებოლება) უმკურნალებენ, თან აუცილებლად შეულოცავენ. მაგ.:

სახელითა ღვთითა, მამითა, ძითა, სულითა წმინდითა,
ლოცვა უჟმურის, თვალუჩინარის.
უჟმურო, უჟმურო, გამოდი, გამიეშორე, შორ წადი,
სადაც არ იყურებოდეს ძალღის ყეფა, კაცის უპუი,
მამღის ყივილი.
იქ გასუმენ, იქ გაჭუმენ, იქ გაპატივებენ.
გამოდი უჟმურო, გამიეშორე,

თვარა აგჭრი ანითა, მანითა, შავტარიანი დანითა,
გრძელტარიანი წალდითა.
გაგიტან ცხრა მტას იქით, ჩაგრი რვალის ქოთანში,
გადულებ და გაქაფქაფებ,
გაგადენ წყალსავეთ, გაგაქროლებ ქარსავეთ.

ნათვალევისა და უჟმურის მსგავსად ხალხში ძალიან იყო გავრცელებული შეშინებულის მკურნალობა ბალახეულითა და შელოცვით. ამ შელოცვას ბავშვებში იყენებდნენ უცაბედი ნერვიული აღგზნების, გაჟინებული ტირილის, უძილობის და სხვა ნერვიული მოშლილობის დროს. ასევე, იყენებდნენ მას მოზრდილებშიც.

შეშინებას **დახელვას**, **დაზაფვრას** ეძახიან. **დახელილს** (შდრ. აბულ., ხელი – გიჟი; გახელემა – გაჯავრება, გაბრაზება), **დაზაფრულს** (შდრ. საბა, ზაფრა – მწითური ნალღველი) შეულოცავდნენ. შელოცვის ერთი ვარიანტი ასეთია:

აშინა, მაშინა, გულო, რამ შეგაშინა,
გულო, არაფერია, სულო, არაფერია,
გულო მოდი გულთანა;
სულო, მოდი სულთანა,
აჯავ, მოდი აჯასთანა;
ცნებავ, მოდი ცნებასთან,
ძარღვო, მოდი ძარღვთანა;
სისხლო, მოდი სისხლთანა.
უშველე და ულხინე;
შეშინებავ, გარ გამოდი.
მამალი ჟდა ზე ბუდესა,
დედალი ჟდა ზე ბუდესა,
უშველე და ულხინე, შეშინებავ, გარ გამოდი.

ულოცავდნენ შვიდჯერ. ყველა შელოცვისას გულზე სამჯერ დაადებდნენ ხელს. შელოცვასთან ერთად დაალევიებდნენ წყალში გახსნილ **ზაფრანის** ნაყენს.

პანია ბავშვებს ხშირად ანუხებთ მუცლის ტკივილი. ამ დაავადებას ზოგან **თათრახანს** ეძახიან. საქართველოში თათრახანი მამაკაცის სახელადაცაა ცნობილი. იგი მიღებული უნდა იყოს სიტყვიდან **თათარხანი**. ეს დაავადება მოვლითი, შეტევითი ტკივილებით ხასიათდება. ბავშვი ამ დროს **სანტალებს**

(მდრ. შაბა, სანტალა – მწუთხე, მეტად მლაშე), სხმარტალებს, ინმასნება (ნ.აბულ., წმასნა – თხზვა, ხლართვა) - იგრიხება. მკურნალობენ ბალახებით, დათვის ნალველით, ბარუთიანი (დენთიანი) წყლით, ცეცხლის გულით (საცეცხლურიდან ამოიღებენ ცოტა ცხელ მიწას ან აიღებენ ნაკვერჩხალს, დაასხამენ წყალს და მიღებულ სითხეს ბავშვს დააღვინებენ).

ბავშვებს ხშირად აწუხებთ სამარტვილო, საყმანვილო. იგი ბავშვთა ტუბერკულოზის გამოვლენის ერთ-ერთი ფორმა ან კალციუმის ნაკლებობით გამოწვეული დაავადებაა. „პანა ბალანამ გაჟინებული ტირილი თუ იცის, სამარტვილო პნკნისო“ – იტყვიან.

მარტვილი ძველ ქართულში მოწამეს აღნიშნავს, სამარტვილე კი მარტვილთა სახელობის ან აღსრულების ადგილია ნაგებობით (ნ.აბულაძე, საბა). სიტყვამ, როგორც ჩანს, თანდათან დიალექტებში მოიკიდა ფეხი. საბასთან უკვე მითითებულია, რომ „მარტვილს მესხნი ყრმას უწოდებენ“. ასევეა აჭარულშიც. თვითონ სიტყვა მარტვილი აქ ბავშვის, ყმანვილის მნიშვნელობით შელოცვებში შემორჩა. იგი, ასევე, დაცულია სიტყვაში სამარტვილო, რომელიც სემანტიკით საყმანვილო დაავადების სახელს დაუკავშირდა. ამ შემთხვევაში სიტყვის გადატანითი მნიშვნელობით გამოყენება უდაოა. ეს დაავადება ხანგრძლივად მიმდინარეობს და აწვავს, აწამებს ბავშვებს. სხვა დაავადებათა მსგავსად, სამარტვილოსაც ულოცავენ:

სახელითა ღვითთა, მამითა, ძითა, სულითა წმინდითა,
ლოცვა სამარტვილოსი.

- სამარტვილო, სამარტვილო, სა მიხვალ?
- მარტვილთან სისხლის სასმელად, ხორცის საჭმელად, ფერვანის ასაკრეფლად.
- რა არი მისი წამალი?
- სელის ზეთი, ღორის ქონი, ქათმის დუმა,
ლილა-ქარვანა, მარიამხელა, ძეწნისა ჩხირი,
უი, რა ვთქვი, ჩემი თავისა ჭირი ...

სამარტვილო თუ გართულდა, როგორც ამბობენ, - „თუ მოერიო ბავშვს“, მატავრად გადაიქცევა. მატავრიან ბავშვს ფუთხოებს, ფუთხუჯებს (მდრ. შაბა, ფუთხი – მშრალი სიქაჩლე) აყრის. მატავრა ქუნთრუშაა. მას ასევე ეძახიან ყელმოსნრო-

ბილს, უსახელოს, პილწ ქარს. ყელმოსწრობილი კრუპისა და დიფტერიის სახესხვაობებია და ასეთი ავადმყოფი ბავშვი ძველად, უმეტესად, განწირული იყო.

პილწი ძველ ქართულში უწმინდურს აღნიშნავს და სიტყვა ქართან ერთად კარგად ახასიათებს ამ დაავადებას. ძველ სამედიცინო ლიტერატურაში (და ხალხურ მედიცინაშიც) მრავალი დაავადების სახელს ახლავს თან ცნება ქარი (ნ.აბულაძე): თია-ქარი, ფერდის ქარი, წითელი ქარი ... ლ.კოტეტიშვილის მოსაზრებით, ქართული მსოფმხედველობა ამ ცნებით გამოხატავს ორი საწყისის, ორი მამოძრავებელი ძალის არსებობას და მიაჩნია, რომ ამ ძალების ურთიერთპარმონიის მოშლა იწვევს ავადმყოფობასა და სიკვდილს.

სიტყვა უსახელო აჭარულში, ისევე, როგორც ბევრგან საქართველოს სხვა კუთხეებშიც, გამოიყენება ტაბუირებული საგნის ან მოვლენის აღსანიშნავად. ამ შემთხვევაშიც, ხალხურად რომ ვთქვათ, „ავადმყოფობამ რომ გზა არ ისწავლს“, ავადმყოფობით დაშინებულნი მის სახელს (მატავრას) არ ახსენებენ და პირობითად უსახელოს უწოდებენ.

ბავშვები ავადდებიან რაქიტით, რომელსაც აჭარაში გოჟოს ეძახიან. იგი გვხვდება ფონეტიკურად სახენაცვალი გოჯო, გოჯა, გვეჯო ფორმებითაც (ნ.ჯ.ნოლაიძელი). გოჟოს მკურნალობენ მცენარეთა აბაზანებით. ასრულებენ სხვადასხვა წესს და ულოცავენ კიდევ:

სახელითა ღვთითა, მამითა, ძითა, სულითა წმინდითა,
ლოცვა გოჟოისა.

გოჟოვ, გოჟოველავ, ღანკავ, ღანკიველავ,
არხალაკო, მარხალაკო, პანაი (სახელი) ფათარაკო.
ალი მონადირობდა, მელი მოლას ცდილობდა,
ის რომ ჭამდა რკინასა, როგორ ხრავდა ქვიშასა,
დამბადებელმა გუუნყრა, გეიპარა გოჟო დილასა.

გოჟოს მკურნალობის ერთ-ერთი წესი ასე სრულდებოდა: რაქიტიანი ბავშვის თავს ზევით ერთი ვინმე დაიჭერს წყლიან ჭურჭელს. ჭურჭლის თავზე მაკრატლით დაიჭერენ კვირისთავს. კვირისთავის ხვრელში ჩაასხამენ გამდნარ სანთელს. სანთელი ჩაელვენტება წყლიან ჭურჭელში. სანთლის ნალვენთი წყალში გაცივდება და გამოსახულებას მიიღებს. დააკვირდები-

ან, დაახლოებით რა გამოსახულებაც გამოჩნდება, „ბავშვი მისი მიზეზით იქნება ავად. თვალი აქ, გოჯა აქ, დეინახავ. ამას სამჯერ რომ გააკეთებენ, რაითაცაა ავად, რომ გამოჩნდება სანთელში, იგი უნდა იშონო: თევზი, ცხოველი ... რაცხაის ხორცი. იმაზე ფეხი უნდა დაადგმო ბალანას სამჯერ, მერე გზაჯვარედინზე ჩაფლა და იმაზეც სამჯერ ფეხი დაადგმო”.

ყმანვილობის ასაკში ბავშვები ხშირად ავადდებიან სხვადასხვა ინფექციური სნეულებით, როგორიცაა: **ნითელა, ნითურა, ყბაყურა, ყივანახველა, ჩუტყვავილა**.

ყბაყურას (ყბისა და ყურის შემაერთებელი ჯირკვლის ანთება) აჭარაში იცნობენ სხვა სახელებითაც: **ყაყვირა** და **ლაბუჯა** (შდრ. ლაზ. ღვაბუჩა).

ნითელას, ნითურას, ყივანახველას, ჩუტყვაველას ხალხი **ბატონებსაც** უწოდებს. **ნითელბატონები, ყვავილბატონები, ხვალბატონები, წყალბატონები**. ბატონებს **მოსახადსაც** ეძახიან. ბატონები თუ დაემართა ბავშვს, ამბობენ, - **ბატონები შეხვდა ან დაუბრძანდაო**.

ბატონებიან ავადმყოფს ძალიან უფრთხილდებიან, ეფერებიან, ცდილობენ არ გააჯავრონ, არ გააღიზიანონ, განსაკუთრებით უფრთხილდებიან ნითელაშეყრილ ბავშვებს. ხალხის თქმით: „ნითელა თუ გააკუჭე (გააბრაზე), შენს მტერს შეხდეს წმინდა გზაში. ზოგს თვალს უფსებს, ზოგს – ყურს; შექცევა, შებრუნება იცის! თუ შეაქცია, იტყვიან, „ნითელამ შეაწყინაო!”.

ყივანახველა თუ დაემართა ბავშვს, ამბობენ, „ხველამ დეიკავაო”. ეს დაავადება აჭარაში ცნობილია სახელებით: **ხველბატონები, კოკოცა, კონინა, კოკინა**. იგი ორმოც დღეს მიმდინარეობს, „ზოგი იეფად (ადვილად) იხდის, ზოგი – ძნელად”. ორი კვირის შემდეგ გაჟინებულ ხველას ყივილის მაგვარი ხმა მოსდევს. მაშინ ამბობენ, - ამოაყივლაო. კონინიან ბავშვს ნიგვზის ფესვებში გააძვრენენ ან ნიგვზის სკივრში ჩააწვენენ. სიტყვა **კონინი (კოკინა, კოკოცა)** ზანიზმია აჭარულში.

ჩუტყვავილა, გარდა **წყალბატონებისა**, აჭარაში ცნობილია სახელებით: **წყალა, ყვავილწყალა, შრატა, ჩლატა, ჩლარტა**. ყველა ეს სახელი სითხეს, წყალს, შრატს უკავშირდება. მას მართლაც ახასიათებს სითხიანი გამონაყარი. გარეგნული ნიშნებით იგი ჩამოჰგავს საშიშ ინფექციურ დაავადებას, ყვავილს, მაგრამ

შედარებით მსუბუქად მიმდინარეობს და ძალიან იშვიათად მთავრდება ტრაგიკულად. ამიტომაც სახელწოდება **ჩუტყვაკი-ლატ** კარგად ესადაგება მის ბუნებას: **ჩუტი** აღნიშნავს ფუჭეს, ცარიელს, ტყუილს.

საინტერესოა **წითურას** ხალხური სახელწოდება **დიკა**. დიკა საქართველოში ძველთაგანვე ცნობილი საგაზაფხულო ხორბლის ჯიშია. ეს დაავადებაც, როგორც უმეტესად ყველა ბავშვები, ძირითადად, გაზაფხულზე იჩენს თავს. ახასიათებს წვრილი, დიკის მარცვალისებრი უხვი გამონაყარი. „დიკა ბავშვს წვითად გამოუყრის და ცხრა დღეში გუჟარს“. დიკა ძველად აჭარაშიც მოჰყავდათ. ახლა ეს კულტურა გადაშენებულია. სახელი დიკა კი დაავადების სახელწოდებად დიალექტმა შემოგვინახა.

აჭარაში პედიატრიასთან დაკავშირებული დიდძალი ეთნოლოგიური და ლექსიკური მასალის აქ წარმოდგენილ მცირე ნაწილს დიდი მნიშვნელობა აქვს ქართული ხალხური მედიცინის მდიდარი ტრადიციებისა და ისტორიის შესწავლისათვის. მიუხედავად ხალხური მედიცინისადმი ამ ბოლო დროს გამოჩენილი ყურადღებისა, დღითიდღე მაინც ღარიბდება ის დიდი ემპირული ცოდნა, რაც ხალხში ტრადიციულად იყო შემონახული.

Nanuli Noghaideli

Some of tradition and vocabulary connected with pediatric in Ajara Summary

This article discusses some of tradition connected with pediatric and magic traditional ways, by which were treated children diseases, also is discussed appropriate vocabulary.

**შეფასებითი კომპონენტი ნატურფაქტების ნომინა-
ციის სისტემაში
(ქართული ხალხური ფიტონიმიის მაგალითზე)**

მეცნიერულ-ტენიკურმა პროგრესმა დიდი ხანია დასვა დღის წესრიგში ცალკეულ ენათა თვითმყოფადობისა და თავის-თავადობის შენარჩუნებასთან დაკავშირებული პრობლემები, რომლებიც სულ უფრო მეტ სიმწვავეს იძენენ თანამედროვე ყოვლისმომცველი გლობალიზაციის ტენდენციების ფონზე. დღითიდღე ძლიერდება უცხო, ძნელად გასაგები სიტყვების ნიადაგარივით შემოდინების არასასურველი, მაგრამ სრულიად ბუნებრივი პროცესი, რისი დღის წესრიგიდან მოხსნაც ვერასდროს მოხერხდება და მისკენ სწრაფვა არცაა საჭირო, რადგან ეს მარადიული პრობლემაა. ამ თვალსაზრისით ნიშანდობლივია რუსი ენათმეცნიერის ნ. ზაბინკოვას სიტყვები: „იქმნება პარადოქსული მოვლენა: ცნობილი ბოტანიკოსები ცდილობენ სამამულო ტერმინების მაქსიმალურად დამკვიდრებას, ბოტანიკური ტერმინოლოგია კი საპირისპირო მიმართულებით ვითარდება“ (Забинкова 1966: 389) (აქაც და შემდგომშიც ციტატები უცხო ენაზე მითითებული ლიტერატურიდან ჩემი თარგმნილია. თ. ა.). მაშასადამე, ისეთ დიდ ენასაც კი, როგორიც რუსულია, აწუხებს უცხოენოვანი ლექსიკის შემოტევა, ძნელი წარმოსადეგი არაა, თუ რა მდგომარეობაში აღმოჩნდებიან ე.წ. „პატარა ენები“.

ამ ფონზე ძირეულად შეიცვალა 21-ე საუკუნის ლინგვისტური პარადიგმის განვითარების ძირითადი ვექტორი. წინ წამოინია ენის ანთროპოცენტრულობის იდეა, ანუ ვ. მასლოვას სიტყვებით რომ ვთქვათ, მკვლევართა ინტერესი შემეცნების ობიექტიდან სუბიექტზე გადაირთო: **„შეისწავლება ადამიანი ენაში და ენა ადამიანში“** (Маслова 2001: 6). ისევ დადგა დღის წესრიგში გარე სამყაროს ამა თუ იმ „ენისეული სურათის“ შესახებ ვ. ფონ-ჰუმბოლდტისა და ჰუმბოლდტიანელთა შეხედულებანი და ისინი ახალი ასწლეულის ლინგვისტიკის თეორიულ საფუძვლად იქცა: „21 საუკუნის ლინგვისტიკა აქტიურად ამუშავებს მიმართულებას, რომელიც ენას განიხილავს როგორც არა

უბრალოდ შემეცნებისა და კომუნიკაციისა იარაღს, არამედ როგორც *ერის კულტურულ კოდს*.” (Маслова 2001: 3). ამასვე აღნიშნავს ცნობილი ქართველი ენათმეცნიერი თ. გამყრელიძეც: *„ენა მართო ურთიერთობის საშუალება კი არა არის, არამედ მთელი ხალხის მსოფლმხედველობის, მისი კულტურის განუყოფელი ნაწილია. ენა ეროვნული თვითდამკვიდრების საშუალებაა“* (გამყრელიძე 1990: 112). ამ შეხედულებათა თანახმად „ყველა ენა გარკვეული „მსოფლალქმის“, სამყაროს გარკვეული „ხედვის“ მატარებლად გვევლინება, ანუ იგი არის ხატი გარე თუ შიდა სამყაროს სპეციფიკური – ენის შემქმნელი ერის თვალთახედვის გამომხატველი სეგმენტაციისა“ (ნიშნია-ნიძე 1983: 141). მაშასადამე, „ენა სინამდვილის ფოტოგრაფირება და ასლი არ არის, *ყოველი ენა სხვადასხვაგვარი გადაღებაა სინამდვილისა*“ (რამიშვილი 1978: 109). ნომინაციის დონეზე ეს ნიშნავს ყურადღების გამახვილებას არამარტო ნომინაციის ობიექტზე, არამედ სუბიექტზეც, ე.ი. სიტყვა განიხილება როგორც საგნის (მოვლენის, პროცესის და ა.შ.) სუბიექტისეული „ხედვა“, „საზრისი“. გავისხენოთ ვ. ფონ-ჰუმბოლდტის სიტყვები: *„სიტყვა არის არა ეკვივალენტი საგნისა, არამედ საზრისია მასზე“* (ციტირებულია ნიგნიდან: რამიშვილი 1978: 161).

სამყაროს სუბიექტისეული „ენობრივი ხედვა“ უშუალოდ აისახება ნომინაციის პროცესზე. იგი ვლინდება სიტყვის „გამჭვირვალე შინაფორმაში“ მოტივირების ნიშნის სახით. ამიტომაც სიტყვის შინაფორმა სრულიად სამართლიანადაა მიჩნეული მისი მნიშვნელობის ერთ-ერთ აქტუალურ ნაციონალურ კომპონენტად (Хомерики 1986: 56; Мечковская 1996: 55), რასთანაც უშუალო კავშირშია ისეთი უაღრესად საინტერესო და აქტუალური პრობლემის წინა პლანზე წამოწევა, როგორიცაა გარემომცველი სამყაროს ფრაგმენტთა *ნომინაციის განხილვა კონკრეტული ენისა თუ ენების ეროვნული თვითმყოფადობისა და თავისთავადობის გამოვლინების ასპექტში*.

ამ თვალსაზრისით უაღრესად საინტერესო სურათს იძლევა ბუნებრივი ობიექტების ანუ ე. წ. ნატურფაქტების (მდრ.: არტეფაქტები) სახელწოდებები (ბუნების ლექსიკა), რომელთა დიდი უმრავლესობაც ხალხურია, ე.წ. ხალხური ნომინაციის პროდუქტია და მაქსიმალურად ავლენს „სამყაროს ეთნოენობ-

რივ ხედვას“. სწორედ ამით არის განპირობებული წინამდებარე სტატიის განხილვის ობიექტად ბუნების ლექსიკის ერთ-ერთი თემატური ჯგუფის – **ხალხური ფიტონიმიის** არჩევა, ოღონდაც არა მთლიანი ფიტონიმიისა, არამედ იმ სახელწოდებებისა, რომლებიც მოტივირებულია მცენარისადმი ადამიანის დადებითი ან უარყოფითი დამოკიდებულების საფუძველზე. შესაბამისად, ამ ტიპის სახელწოდებები ახდენენ აღსანიშნი მცენარის არა მხოლოდ სახელდებას, არამედ მის დადებით ან უარყოფით შეფასებასაც. ამის უაღრესად საინტერესო, ორიგინალური და უნიკალური ნიმუშია, მაგალითად, რუსული ფიტონიმი МАТЬ-И-МАЧЕХА, რომელიც მცენარეს შეერქვა როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი შეფასების საფუძველზე: „Тёплая на ощупь, мягкая, словно ласкающая нижняя поверхность листа „МАТЬ“ противопоставляется у этого растения холодной, гладкой и голой верхней стороне „МАЧЕХЕ“ (Головкин 1986: 8).

როგორც მოცემული მაგალითიდან ჩანს, აღსანიშნი მცენარისადმი როგორც ნეგატიური, ისე დადებითი დამოკიდებულების საფუძველია მისთვის დამახასიათებელი ესა თუ ის ნიშან-თვისება, რომელიც **თავისთავად არც კარგია და არც ცუდი**. ასეთად მას აღიქვამს და აფასებს მისი სახელმძღვანელო სუბიექტი, სწორედ მისთვისაა ესა თუ ის მცენარე კარგი ან ცუდი, რასაც აფიქსირებს კიდევ სახელის დარქმევის მომენტში. ხალხური ნომინაციის შემთხვევაში ეს არის არა სპეციალისტი ბოტანიკოსი (ან სპეციალისტთა ჯგუფი), რომელიც მიზანმიმართულად დანვრილებით, სკურპულოზურად შეისწავლის მცენარეს და ისე არქმევს მას სახელს, არამედ ეს არის ეთნომენტალობის მატარებელი ანონიმური ინდივიდი (გლეხი, მეცხვარე, მონადირე და ა.შ.), ე.წ. „კოლექტიური სუბიექტი“, რომელმაც საკუთარი, ყოფითი, ცხოვრებისეული გამოცდილებისა და შთაბეჭდილების საფუძველზე ოდესღაც დადებითად ან უარყოფითად შეაფასა რა მცენარე, დაარქვა მას ამ შეფასების შემცველი სახელი. ასეთია, მაგალითად, ქართული ხალხური ფიტონიმები: **გიჟანა, ხემყრალი, ავფეხი ვაზი, უყმურის ბალახი, ყანის ქლეჩი, თხიფსელა, ძაღლაფსელა, ძაღლყურძენა, ძაღლის ია, დედინაცვლის ენა, კატაყვერა ქლიავი, დათვიფანჩარი, ბოთეხე, ქოთია ხე, ცუანა სოკო, ტურიპროჭა, იუდას ჯავი, ეშმა-**

კისფება, ტილჭირი, ტკიპა ლობიო, ლენცოფა და სხვ. აშკარაა, რომ ისინი აღსანიშნი მცენარის უარყოფითი მახასიათებლები არიან, და პირიქით, დადებითად აფასებენ აღსანიშნ მცენარეს ფიტონიმები: **ლამაზა, ზიზილა, მარგალიტა, ყუყუნა, პირლამაზა, საკადრისა, ხასიათა, უხრაფი, ულპობელი, სუნელა, დედოფლის კაბა, ანგელოზა, სამეფო ვაშლი, ქრისტეს ცერის დანაბიჯი, ქრისტესბეჭედა, ქრისტესისხლა, ქალბატონები, ხობხისმკერდა, მტრედო, მწყერიო, არწივის ხე** და სხვა.

რა შემთხვევაში არქმევდა ქართველი კაცი მცენარეს მსგავს სახელებს?

რა თქმა უნდა იმ შემთხვევაში, თუ აღსანიშნ მცენარეს ახასიათებდა მკვეთრად გამორჩეული და თვალში საცემი ისეთი უარყოფითი ან დადებითი თვისებები, როგორიცაა ერთის მხრივ, შხამიანობა, საკვებად უვარგისობა, ეკლიანობა, სარეველობა, არასასიამოვნო სუნი ან გემო და ა.შ., ან პირიქით, გამორჩეულად კარგი საკვები ღირებულება, სილამაზე, მიმზიდველობა, ვარგისიანობა და სხვა ძვირფასი თვისებები. უაღრესად საინტერესოა ამ თვისებების გამო მცენარისადმი უარყოფითი/დადებითი დამოკიდებულების გადატანითი, მეტაფორული გზით გამოხატვა, რაშიც მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ამა თუ იმ ცხოველისადმი დამოკიდებულების მცენარეზე გადატანასა და შესაბამისად ფიტონიმის სტრუქტურაში ზოონიმების გამოყენებას. საერთოდ, „**ცხოველი – მცენარე**“ მიმართების ამსახველი ფიტონიმების შესახებ უნდა ითქვას, რომ ეს მოდელი შეიძლება გადმოგვცემდეს ან მსგავსებას გარკვეული ნიშან-თვისების (ფორმა, ზომა, ფერი) საფუძველზე, ან კიდევ მოცემულ შემთხვევაში ჩვენთვის საინტერესო მინიშნებებს მცენარის საკვებად ვარგისიანობა-უვარგისობაზე, შხამიანობაზე, სამკურნალო ღირებულებულებზე და ა.შ. (Меркулова 1967: 158). ამ შემთხვევაში ადგილი აქვს ნათლად გამოკვეთილ შემდეგ ფაქტორებს:

1. ადამიანისათვის მკვეთრად გამოხატული საზიანო ან უსარგებლო თვისებების მქონე მცენარისათვის სახელის შერჩევისას ქართველი კაცი მიმართავდა ისეთი ცხოველის (ფრინველის, მწერის) სახელს, რომლის მიმართაც ის ასევე ნეგატიურად იყო განწყობილი. ასეა შექმნილი ფიტონიმები: **ძალღაფსე-**

ლა, ძაღლყურძენა, ძაღლაქინდა, დათვიფანჩარი, ტურიპროჭა, ღორის სოკო, ღორის ბირკა, გველის ია, გველის სურო, გველის მარწყვი, გველის გვიმრა, გუგულის ცრემლები და სხვ. როგორც სხვა ენების მასალიდან ჩანს, ეს არის არა მხოლოდ ქართული ან ენათა რომელიმე ჯგუფისათვის დამახასიათებელი სპეციფიკა, არამედ უნივერსალური ტენდენცია, რასაც სახელდების პროცესის ბუნებით ხსნიან და ტიპოლოგიური ხასიათის კანონზომიერებათა რიცხვს მიაკუთვნებენ. (Мечковская 2001: 30-31). ეთნოენობრივი ხედვის სპეციფიკა კი ვლინდება შესადარებელი ცხოველის სახელის შერჩევაში, თუმცა აქაც აქვს ადგილი საერთო და უნივერსალურ ტენდენციებს. ასე მაგალითად, ქართულ ხალხურ ფიტონიმიში გამოკვეთილად თვალში საცემია უკიდურესად უარყოფითი შეფასებით-ემოციური დატვირთვის კონცენტრირება, რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, ზოონიმიში „**ძაღლი**“. ამითაა განპირობებული ისეთი ქართული გამონათქვამების არსებობა, როგორიცაა „ჩაძაღლდა“, „ძაღლის შვილი“, „ძაღლი მიაკვდა საფლავში“, „ძაღლ იყოს თქვენი მკვდრისადა“ და სხვ. ქართულ ხალხურ ფიტონიმიში ამ პრინციპითაა მოტივირებული **ძაღლაფსელა, ძაღლყურძენა, ძაღლაქინდა ძაღლის ია, ძაღლის ენძელა, ძაღლათუთა** და უამრავი სხვა.

უნდა ითქვას, რომ ძაღლისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება თითქმის უნივერსალურია, რის გამოც ე.წ. „ძაღლური“ ფიტონიმები ყველგან უკიდურესად უარყოფითი შეფასებითი დატვირთვის მატარებლები არიან. როგორც გ. ნიბახაშვილი წერს, ეს ცხოველი ადამიანის ერთ-ერთი უერთგულესი მეგობარია უხსოვარი დროიდან, ასე რომ ადამიანი კარგად იცნობს მის უარყოფით თვისებებსაც: ავია, იკბინება, ძალიან ხშირად მყრალია, ყოველთვის არ არის სანდო და ა.შ. (ნიბახაშვილი 2000: 68). ძაღლისადმი მკვეთრად გამოკვეთილი უარყოფითი დამოკიდებულება უხსოვარი დროიდან მოდის, ასე მაგალითად, ბერძნულ ენაში „ძაღლი“, როგორც სალანძღავი და დამამცირებელი სიტყვა, ჯერ კიდევ ჰომეროსის დროს იყო დაფიქსირებული (Феофраст 1954: 576).

რაც შეეხება დამოკიდებულებას **მგლისადმი** და ე.წ. „**მგლური**“ ფიტონიმების შეფასებით მხარეს, აქ განსხვავებუ-

ლი სურათია. როგორც ბ. გოლოვკინი წერს, „Прозвище „вочье“ относится к несъедобным и ядовитым растениям и родилось когда-то в Саратовской губернии (Головкин 1986: 62). ცხადია, მგელი რუსეთის გაშლილ ტრამალებში ხანგრძლივი ზამთრის პირობებში გაცილებით სახიფათოა ადამიანისთვის და შიშის ზარს სცემს მას, ვიდრე საქართველოში. ჩვენთან ის მთებისა და ულრანი ტყეების ბინადარია და დასახლებულ პუნქტებში იშვიათად თუ გამოჩნდება ხოლმე. ალბათ, ამიტომაც ქართველისათვის სიტყვა „მგელი“ გაცილებით სუსტი უარყოფითი კონოტაციის მატარებელია, ვიდრე რუსეთის, კერძოდ, სარატოვის გუბერნიის მცხოვრებთათვის. ამის დასტურია ქართული გამოთქმები: „მგლისმუხლა“, „ალგეთის მგელი“ და სხვ. როგორც გ. ნიბახაშვილი წერს: „ამ ხასიათის გამოთქმები არის რუსულშიც. თითქოს ეკვივალენტი მოძებნილია, მაგრამ – არა. რუსული „тамбовский волк“, „брянский волк“ ადამიანის შეფასებისას ყოველთვის უარყოფითი შეფერილობისაა. „ალგეთის მგლის ლეკვები“ კი ამ შემთხვევაში შურიმაძიებლობისა და გმირობის აღიარებაა“ (ნიბახაშვილი 2000: 68). ამით შეიძლება აიხსნას ის გარემოებაც, რომ ალ. მაყაშვილის „ბოტანიკურ ლექსიკონში“ სულ რაღაც ოთხი ქართული ე.წ. „მგლური“ ფიტონიმია დაფიქსირებული, მაშინ როცა ანალოგიური ე.წ. „ძალღური“ ფიტონიმების რაოდენობა ორმოცზე მეტია.

თითქმის საყოველთაოა უარყოფითი დამოკიდებულება **ლორის** მიმართაც. ამ თვალსაზრისით ნიშანდობლივია ლენცოფას ლათინური სახელწოდება HYOSKYAMOS (პირდაპირი თარგმანი - „ლორის ცერცვი“), რომლის მოტივაციაშიც ვკითხულობთ, რომ სიტყვა HYOS (ლორი) ბერძნულში ყოველთვის დამამცირებელი მნიშვნელობით გამოიყენებოდა. ცხადია, ამით უნდა აიხსნას ქართული ფიტონიმებიც: **ლორის სოკო, ლორის ჩაი, ლორის ბირკა, ლორიხოკა** და სხვა.

საყოველთაოა აგრეთვე შიში და სიძულვილი **გველის** მიმართაც. ამიტომაც აქვს სიტყვა „გველს“ ქართულში გადატანითი მნიშვნელობა „ბოროტი, გაიძვერა, საზიზღარი ადამიანი“. ასეთია გამონათქვამიც „გველის წინილა“ და სხვ. ასე, რომ ფიტონიმები **გველის მარწყვი, გველის ია, გველის გვიმრა, გველის ხე** და სხვ. უარყოფითი შეფერილობის მატარებელ სახელწოდებ-

ბეზად უნდა იქნეს მიჩნეული. ნაკლებად საკამათოა უარყოფითი დამოკიდებულება **თავის, ბაღლინჯოს, ტკიპას და ტილისადმი**, შესაბამისად, ნაკლებად სავარაუდოა, რომ დადებითი კონოტაციის მატარებელი იყოს ფიტონიმები: **თავის ნუში, თავის ცერცველა, თავგნიორა, ბაღლინჯო, ტილჭირი, ტკიპა ლობიო** და სხვ.

ცალკე შეიძლება გამოიყოს ფიტონიმის უარყოფით მახასიათებლად ანთროპონიმის გამოყენება კონკრეტული ადამიანისადმი უარყოფითი დამოკიდებულების მცენარეზე გადატანის საფუძველზე. სავარაუდოდ ამ პრინციპით უნდა იყოს მოტივირებული ქართული დიალექტური ფიტონიმები **ყაზახა** და **დათიას ხე**. ამ დასკვნის გაკეთების საფუძველს შეიძლება გვაძლევდეს პარალელის გავლება ეკლიანი, ყოვლად უსარგებლო და გამოუსადეგარი ბალახის **ბრტყელეკალას** რუსულ სახელწოდებასთან **татарник**, რომლის მოტივაციაშიც ვკითხულობთ: „Мотивировка названия уходит глубокими корнями в те времена, когда с племенами татар были связаны горькие страдания русского народа“ (Никишаева 1974: 59). ანალოგიურად ქართულ ხალხურ ფიტონიმ **ყაზახას** უარყოფით შეფერილობაზე უნდა მიგვანიშნებდეს, ერთის მხრივ, მისი დიალექტური სინონიმები: **ძაღლის ია, გველის ია, გუგულის ცრემლები** და მისივე რუსული ეკვივალენტები: **гадючий лук, мышинный гнацинт**. აშკარაა, ზემოთ ნახსენები რომ **ყაზახაც** უარყოფითი დამოკიდებულების გამომხატველი უნდა იყოს, რაც მე-19 საუკუნეში დამკვიდრებული რუსი „საღდათების“ ანუ „ყაზახებისადმი“ სიძულვილით უნდა იყოს განპირობებული.

რაც შეეხება ლეჩხუმურ ფიტონიმს **დათიას ხე**, მისი სხვა დიალექტური სახელწოდებებია: **ქოთია ხე, ბოთე ხე, მყრალი ხე, გველიხე, ყროლი, მყრალი, მყრალი კოპიტი, მყრალური ჭანდარი**. როგორც ვხედავთ, ყველა მათგანი უარყოფითი მახასიათებელია, რის საფუძველზეც უნდა ვივარაუდოთ, რომ ანალოგიურია ფიტონიმი **დათიას ხეც**. ოდესღაც ლეჩხუმში უნდა ყოფილიყო ვინმე დათია, რომლის მიმართაც დამოკიდებულება უნდა ყოფილიყო უკიდურესად ნეგატიური.

და ბოლოს, კიდევ ერთი ნათელი მაგალითი იმისა, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანია შეფასებითი ფაქტორის როლი მცენარის

სახელწოდების სწორად ახსნისა და მის მიართ სწორი დამოკიდებულების ჩამოყალიბებაში. ჩვენის აზრით, ასეთად შეიძლება ჩაითვალოს საჭმელი სოკოს ქართული სახელწოდება **ხარისფაშვა**. აღნიშნული ფიტონიმ-კომპოზიციის მეორე ნაწილი აშკარად უარყოფითი კონოტაციის მატარებელია, რაც ძალაუვნებურად გადადის მთლიან ფიტონიმზე. ფაშვი (ანუ შიგნეული) და ჩლიქები თუნდაც **ხარისა**, რომლის მიმართაც დამოკიდებულება ყველგან და ყოველთვის უაღრესად დადებითია, „საქონლის ე.წ. უვარგის ნაწილებს წარმოადგენდა“ <http://kuluaruli.wordpress.com/2011/01/18/ხაშის-ისტორია/>. ასე, რომ თითქოს ყველაფერი ცხადი და ნათელი იქნებოდა, რომ არა ერთი მნიშვნელოვანი მომენტი: ხარისფაშვა საჭმელი სოკოს სახელია და არა შხამიანისა, ამიტომ ის უარყოფითი შეფასებითი დატვირთვის მატარებელი არ უნდა იყოს. ვფიქრობთ, ეს მართლაც ასეა, რის დასტურადაც შეიძლება ჩაითვალოს საქართველოში კარგად ცნობილი ქართული წვნიანი კერძი – **ხაში**, რომელიც საქონლის ჩლიქებიდან და ფაშვიდან მზადდება. შევადაროთ ერთმანეთს ხაშში მოთავსებული ფაშვის ნაჭერი და ხარისფაშვას დანაოჭებული ზედაპირი (იხ. ნახ.1.) და ვფიქრობ, არ გაგვიძნელდება იმის ახსნა, თუ სად უნდა დაკვირვებოდა საქონლის ფაშვს, რატომ უნდა შეედარებინა ის ხსენებული სოკოსთვის მისი დანახვისთანავე, რატომ უნდა შეერჩია მისთვის ეს ორიგინალური სახელი და რატომ უნდა შეემოსა ის დადებითი ემოციურ-შეფასებითი დატვირთვით **ხალხს, რომლის კულტურაშიც არის ხაში**.

ნახ.1

ხარის ფაშვი ხაშში. სოკო ხარისფაშვა

ამრიგად, შეფასებითი კომპონენტის შემცველი ბუნების ლექსიკა (ამ შემთხვევაში ხალხური ფიტონომია) ნატურფაქტების ეთნოენობრივი ხედვისა და ამ ლექსიკის შემქნელი ხალხის ეთნომენტალობის გამოვლენის ერთ-ერთი უაღრესად საინტერესო სფეროა. ის ნამდვილად შეიძლება ჩაითვალოს ჩვენი ერის კულტურულ კოდად და მსოფლმხედველობის, მისი კულტურის განუყოფელი ნაწილად. ამ მიმართულებით კვლევების კიდევ უფრო გააქტიურება, და გაღრმავება, მითუმეტეს აჭარასა და სამხრეთ საქართველოს ისტორიულ ქართულ რეგიონებში, უამრავი უნიკალური და უნივერსალური ტენდენციის გამოვლენის საშუალებას მოგვცემს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. **ავალიანი 2002** - ავალიანი თ. მოტივირებისა და ეკვივალენტობის პრობლემები არამონათესავე ენებში (ქართული და რუსული ფიტონიმიის მაგალითზე). თბ. 2002. საკამდ. დის. (ხელნაწ. უფლებით).
2. **ნიშნიანიძე 1983** - ნიშნიანიძე ნ. ენათა „დიფერენციალური ფსიქოლოგიის“ კვლევის ონომასიოლოგიური მეთოდი და მისი განხორციელების ცდა მორფოლოგიაში – ჟურნ.: მაცნე. თბ., 1983, № 3, გვ. 141-156.
3. **რამიშვილი 1978** - რამიშვილი გ. ენის ენერგეტული თეორიის საკითხები. თბ., 1978.
4. **წიბახაშვილი 2000** - წიბახაშვილი გ. თარგმანის თეორიისა და პრაქტიკის საკითხები (დამხმარე სახელმძღვანელო). თბ., 2000.
5. **Головкин 1986** - Головкин Б. Н. – О чём говорят названия растений. М., 1986.
6. **Забинкова 1966** - Забинкова Н. Н. – Некоторые вопросы происхождения и правописания русской ботанической терминологии – Ботанический журнал, 1966, № 3, с. 389-395.
7. **Маслова 2001** – Маслова В. А. Лингвокультурология. М., 2001
8. **Меркулова 1967** - Меркулова В. А. Очерки по русской народной номенклатуре растений (травы, грибы, ягоды). М., 1967.
9. **Мечковская 1996** - Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика. М., 1996.
10. **Мечковская 2001** - Мечковская Н. Б. Общее языкознание (Структурная и социальная типология языков). М., 2001.
11. **Никишаева 1974** - Никишаева В. П. Структурно-семантическая

характеристика имён существительных – названий растений в современном русском языке. Куйбышев, 1974. Канд. дисс. (На правах рукописи).

12. **(Феофраст 1954: 576)**. Феофраст – Исследования о растениях (Перевод с греческого). М., 1954.
13. **Хомерики 1986** - Хомерики А. А. – Семантический анализ медицинской терминологии в русском и грузинском языках (К проблеме национального и межнационального в терминологии). Тб., 1986. Канд. дисс. (На правах рукописи).
14. <http://kularuli.wordpress.com/2011/01/18/ბაშის-სტუდიის/>.

Temur Avaliani

***Evaluative component in natufacts nomination system
Summary***

The article analyzes the nature of vocabulary of evaluative component replacement, namely the one part of Georgian folk phitonym, and there is shown that, it is ethnic vision of natural objects and the creator of the vocabulary of the people of this ethnic mentality detection is one of the most interesting linguistic foundation. It clearly can be considered as nation's cultural code and integral part of people's worldwide and culture.

ჩვენი ავტორები

1. **რამაზ სურმანიძე** – მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი (ბათუმი, საქართველო);
2. **მუსტაფა იაკუთი (გურამ ხიმშიაშვილი)** – სტამბოლის ქართული კულტურის ცენტრი, მუჰაჯირ ქართველთა შთამომავალი (სტამბოლი, თურქეთი);
3. **ოთარ თურმანიძე** – ნიკო ბერძენიშვილის სამეცნიერო – კვლევითი ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი (ბათუმი, საქართველო);
4. **ადრიანა პელეშკო** – მეცნიერებათა კანდიდატი, უკრაინის მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი (კიევი, უკრაინა);
5. **კამენ დონჩევი** – მეცნიერებათა კანდიდატი, ბულგარეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეთნოგრაფიისა და ფოლკლორის ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი (სოფია, ბულგარეთი);
6. **თეა ქათამაძე** – ქუთაისის ცენტრალური არქივის ეროვნული საარქივო ფონდის დოკუმენტების დაცვის უზრუნველყოფის, აღრიცხვისა და სამეცნიერო საცნობარო აპარატის განყოფილების უფროსი (ქუთაისი, საქართველო);
7. **მარია ზახარევიჩი** – ბელორუსიის კულტურის ცენტრი, პედაგოგი (მინსკი, ბელორუსია);
8. **ნატალია ზახარევიჩი** – ბელორუსიის კულტურის ცენტრი, დოქტორანტი (მინსკი, ბელორუსია);
9. **ნანი ფუტყარაძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი (ბათუმი, საქართველო);
10. **ნიკოლაი ცონევი** – ეროვნული და მსოფლიო მეურნეობის უნივერსიტეტის ინფრაქსტრუქტურის ეკონომიკის ფაკულტეტი, უფროსი ასისტენტი (კიევი, უკრაინა);
11. **ოთარ გოგოლიშვილი** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი, ხარიტონ ახვლედიანის მხარეთმცოდნეობითი მუზეუმის დირექტორის მოადგილე (ბათუმი, საქართველო);
12. **რევაზ უზუნაძე** – ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი, ბათუმის სამედიცინო აკადემიის დირექტორი (ბათუმი, საქართველო);
13. **ბადრი გოგუაძე** – მთაწმინდის რაიონის სამხედრო კომისარი (თბილისი, საქართველო);

14. **ფრიდონ ქარდავა** – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუნეებო დანესებულება – საარქივო სამმართველო, მთავარი სპეციალისტი (ბათუმი, საქართველო);
15. **მერაბ მეგრელიშვილი** – აკადემიური დოქტორი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (ბათუმი, საქართველო);
16. **მზია კეკელიშვილი** – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუნეებო დანესებულება – საარქივო სამმართველო, მთავარი სპეციალისტი (ბათუმი, საქართველო);
17. **მაია რურუა** – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუნეებო დანესებულება – საარქივო სამმართველო, განყოფილების უფროსი (ბათუმი, საქართველო);
18. **თინათინ ჯაბადაძე** – საქართველოს ეროვნული არქივის უახლესი ისტორიის არქივის უფროსი სპეციალისტი (თბილისი, საქართველო);
19. **ნატო ქიქავა** – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუნეებო დანესებულება – საარქივო სამმართველო, მთავარი სპეციალისტი (ბათუმი, საქართველო);
20. **თამაზ ფუტყარაძე** – აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის საქვეუნეებო დანესებულება – საარქივო სამმართველო, განყოფილების უფროსი; შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი (ბათუმი, საქართველო);
21. **ამირან კახიძე** – ემერიტუსი პროფესორი, არქეოლოგიური მუზეუმის დირექტორი (ბათუმი, საქართველო);
22. **მალხაზ ნაგერვაძე** – არქეოლოგიური მუზეუმის თანამშრომელი (ბათუმი, საქართველო);
23. **შოთა მამულაძე** – გონიო-აფსაროსის მუზეუმ-ნაკრძალის დირექტორი, შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი (ბათუმი, საქართველო);
24. **ნარგიზ სურმანიძე** – აკადემიური დოქტორი, არქეოლოგიური მუზეუმის თანამშრომელი (ბათუმი, საქართველო);
25. **გურამ ჩხატარაშვილი** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი (ბათუმი, საქართველო);
26. **კახაბერ ქამადაძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი (ბათუმი, საქართველო);
27. **ნათია კალანდაძე** – ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის დირექტორი (ჩოხატაური, საქართველო);

28. **თამილა ლომთათიძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო ცენტრის ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა მიმართულების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი (ბათუმი, საქართველო);
29. **ქეთევან ფუტყარაძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი (ბათუმი, საქართველო);
30. **კახა ფუტყარაძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მაგისტრანტი (ბათუმი, საქართველო);
31. **მალხაზ ჩოხარაძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი (ბათუმი, საქართველო);
32. **დალი ფუტყარაძე** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი (ბათუმი, საქართველო);
33. **გურამ ჩაგანავა** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი (ბათუმი, საქართველო);
34. **ციალა ნარაკიძე** – ნიკო ბერძენიშვილის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი (ბათუმი, საქართველო);
35. **ნანული ნოლაიძელი** – ნიკო ბერძენიშვილის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი (ბათუმი, საქართველო);
36. **თემურ ავალიანი** – შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი (ბათუმი, საქართველო).

Our Authors:

1. **Ramaz Surmanidze** – MD, professor (Batumi, Georgia);
2. **Mustafa Yakut (Guram Khimshiashvili)** – Georgian culture center of Istanbul, descendant of Muhajir Georgians (Istanbul, Turkey);
3. **Otar Turmanidze** – research fellow, Niko Berdzenishvili scientific-research institute (Batumi, Georgia);
4. **Adriana Peleshko** – candidate of Sciences, research fellow of history institute of Science Academy of Ukraine (Kiev, Ukraine);
5. **Kamen Donchev** – candidate of Sciences, research fellow of Ethnography and Folklore institute of Science Academy of Bulgaria (Sofia, Bulgaria);
6. **Tea Katamadze** – head of National Archives preservation, registration and scientific-informational department of Central Archives of Kutaisi (Kutaisi, Georgia);
7. **Maria Zakharevich** – teacher, Cultural Center of Belarus (Minsk, Belarus);
8. **Natalia Zakharevich** – PhD student, Cultural Center of Belarus (Minsk, Belarus);
9. **Nani Putkaradze** – PhD of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
10. **Nikolay Tsonev** – senior assistant of Economics of Infrastructures faculty of University of National and World Economy (Kiev, Ukraine);
11. **Otar Gogolishvili** – doctor of historical science, professor of Shota Rustaveli State University, deputy chief of Khariton Akhvlediani local Museum (Batumi, Georgia);
12. **Revaz Uzunadze** – PhD in history, director of medical Academy of Batumi (Batumi, Georgia);
13. **Badri Goguadze** – Military commissioner of Mtatsminda district (Tbilisi, Georgia);
14. **Fridon Kardava** – Sub-department of Ajara Autonomous republic government – Archives Administration, main specialist (Batumi, Georgia);
15. **Merab Megrelishvili** – PhD, Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);

16. **Mzia Kekeishvili** – Sub-department of Ajara Autonomous republic government – Archives Administration, main specialist (Batumi, Georgia);
17. **Maia Rurua** – Sub-department of Ajara Autonomous republic government – Archives Administration, head of department (Batumi, Georgia);
18. **Tinatin Jabadari** – main specialist of contemporary history archives of National Archives of Georgia (Tbilisi, Georgia);
19. **Nato Kikava** – Sub-department of Ajara Autonomous republic government – Archives Administration, main specialist (Batumi, Georgia);
20. **Tamaz Putkaradze** – Sub-department of Ajara Autonomous republic government – Archives Administration, head of department, professor of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
21. **Amiran Kakhidze** – professor, director of Archaeological Museum of Batumi (Batumi, Georgia);
22. **Malkhaz Nagervadze** – employee of Archaeological Museum of Batumi (Batumi, Georgia);
23. **Shota Mamuladze** – director of Gonio-Apsarus Archaeological-Architectural Museum, professor of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
24. **Nargiz Surmanidze** – PhD, employee of Archaeological Museum of Batumi (Batumi, Georgia);
25. **Guram Chkhatarashvili** – PhD student of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
26. **Kakhaber Kamadadze** – PhD student of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
27. **Natia Kalandadze** – director of Niko Berdzenishvili local Museum of Chokhatauri Municipality (Chokhatauri, Georgia);
28. **Tamila Lomtadze** – scientific worker of humanities and social science studies of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
29. **Ketevan Putkaradze** – PhD student of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
30. **Kakha Putkaradze** – graduate student of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
31. **Malkhaz Chokharadze** – professor of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);

32. **Dali Putkaradze** – PhD student of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
33. **Guram Chaganava** – professor of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia);
34. **Tsiala Narakidze** – research fellow, Niko Berdzenishvili scientific-research institute (Batumi, Georgia);
35. **Nanuli Noghaideli** – research fellow, Niko Berdzenishvili scientific-research institute (Batumi, Georgia);
36. **Temur Avaliani** – professor of Shota Rustaveli State University (Batumi, Georgia).

ისტორია

1.	რამაზ სურმანიძე ბათუმის ქალაქის თავის ივანე ანდრონიკაშვილის ოჯახი (ქალიშვილი სალომე).....	3
1.	მუსტაფა იაკუთ (გურამ ხიმშიაშვილი) აჰმეთ ოზქან მელაშვილი და თურქეთელი ქართველები	13
2.	ოთარ თურმანიძე ბრძოლა ძალაუფლების გადანაწილებისათვის ცენტრსა და რეგიონს შორის 1921-1925 წლებში.....	18
3.	Адриана Пелешко <i>Греческая культура в Северном Причерноморье: от мифологии к реальности</i>	32
4.	Камен Дончев, <i>СВЯЗИ МЕЖДУ БОЛГАРСКИМИ И ЮГО-ЗАПАДНЫМИ ГРУЗИНСКИМИ ЗЕМЛЯМИ НА ПРОТЯЖЕНИИ ВЕКОВ</i>	46
5.	თეა ქათამაძე ძველი ბათუმის რამდენიმე სახლის ისტორიისათვის.....	55
6.	Мария Захаревич, Наталья Захаревич <i>Ритуал принятия военной присяги</i>	63
7.	ნანი ფუტყარაძე მუჰაჯირი ქართველების ისტორიული მეხსიერება.....	78
8.	Николай Георгиев Цонев <i>Новая роль государства в защите национальных интересов через формирование устойчивой безопасности</i>	84
9.	ოთარ გოგოლიშვილი ჯანმრთელობის დაცვის განვითარების ისტორიიდან აჭარაში (XIX საუკუნის 80-90-იანი წლები)	92
10.	რევაზ უზუნაძე ბათუმი შუა საუკუნეებში (XII - XV სს.).....	100
11.	ბადრი გოგუაძე, ეკა გოგუაძე ლატვიის ეროვნული გმირის თეოდორ სპადეს საქართველოში მოღვაწეობის ისტორიიდან.....	115

12. ფრიდონ ქარდავა პორტო-ფრანკოს გაუქმების საკითხისათვის ბათუმში	132
13. მერაბ მეგრელიშვილი ქართველი ბოლშევიკები და საქართველოს სახელმწი- ფოებრივი დამოუკიდებლობის საკითხი.....	141
14. მზია კეკელიშვილი ალექსანდრე III ბათუმში.....	147
15. მაია რურუა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოსა (აჭარის) და უკრაინის ურთიერთობები	157
16. თინათინ ჯაბაძე, აჭარის ხელისუფლება და 1937 წლის რეპრესიები	168
17. ნატო ქიქავა საქართველო-უკრაინის ურთიერთობები ოდესის არქივიდან შემოტანილი დოკუმენტების ასლების მიხედვით	180
18. ბადრი გოგუაძე, რევაზ უზნაძე, თამაზ ფუტყარაძე დიდი ბრიტანეთის სამხედრო ნაწილები ბათუმის ოლქში ..	185

არქეოლოგია

1. ამირან კახიძე, მალხაზ ნაგერვაძე ბრინჯაოს მეტალურგიის ნაშთები ჭოროხის აუზიდან (ჭარნალის მურმანეთი)	194
2. შოთა მამულაძე, ნარგიზ სურმანიძე 2014 წელს გონიო-აფსაროსის ციხის სამხრეთი კარიბჭისა და აბანოთუბნის მიმდებარე ტერიტორიაზე ნაპოვებული არქეოლოგიური გათხრების ძირითადი შედეგები	201
3. გურამ ჩხატარაშვილი ახალი ქვის ხანის სამეურნეო იარაღები სამხრეთ- დასავლეთ საქართველოდან	218
4. კახაბერ ქამადაძე გვიანი შუა საუკუნეების იზნიკური კერამიკა გონიო-აფსაროსიდან	223

ეთნოლოგია

1. ნათია კალანდაძე
ლომის მოყვანისა და დამუშავების ხალხური წესები
ზემო გურიაში..... 233
2. თამილა ლომთათიძე
საარსებო გარემოს დაცვის ხალხური ტრადიციები
აჭარაში (ნიადაგდაცვითი საშუალებები)..... 240
3. ქეთევან ფუტყარაძე
ოჯახისა და ქორწინების როლი
მომავალი თაობის ზნეობრივი სრულყოფის საქმეში 248
4. თამაზ ფუტყარაძე, კახა ფუტყარაძე
ქალთა მეხსიერება რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების
ომისა და ომისშემდგომი მუჰაჯირობის შესახებ 251
5. მალხაზ ჩოხარაძე
ლაზური სოფლები თურქეთის შიდა პროვინციებში
(საქარია)..... 276
6. დალი ფუტყარაძე
ქალის როლი საოჯახო ყოფაში სამხრეთ-დასავლეთ
საქართველოს მასალების მიხედვით..... 282

ენათმეცნიერება

1. გურამ ჩაგანავა
ეთნონიმ “ჰალიძონების” ეტიმოლოგიის ცდა..... 290
2. ციალა ნარაკიძე, უცხო ენობრივი დაფენება ლაზურში..... 299
3. ნანული ნოლაიდელო
პედიატრიასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ტრადიცია
და ლექსიკა აჭარაში..... 310
4. თემურ ავალიანი
მეფასებითი კომპონენტი ნატურფაქტების ნომინაციის
სისტემაში..... 317

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჭავჭავაძის ბაზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge